

PRIOLOG PROUČAVANJU RAZVITKA I DJELOVANJA ORGANA NARODNE VLASTI NA PODRUČJU VINODOLA (siječanj 1942. — rujan 1943. godine)

Područje današnje općine Crikvenica obuhvaća teritorij nekadašnjih kotareva Crikvenica i Novi, tj. teritorij Vinodola. Radi lakšeg kontaktiranja i veza na okupiranom teritoriju, bilo je zamišljeno da se formiraju dva kotarska komiteta KPH. »Prvi za područje od Senja do Novog, a drugi od Selaca do Kraljevice«,¹ kako bi Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje adekvatnije zahvatio djelatnost NOP-a na tom prostoru. Tada je već u Novom Vinodolskom djelovao Kotarski komitet KPH za kotar Novi, osnovan u veljači 1942., »koji bi svoje djelovanje proširio i na susjedni Senj i pomogao tamošnjim aktivistima u njihovom radu«.² Prema drugim podacima Kotarski komitet KPH za kotar Novi—Senj osnovan je 25. travnja 1942.³ Zatim na tom području dolazi do osnivanja Kotarskog komiteta KPH Crikvenica—Kraljevica,⁴ koji je prigodom formiranja, osim tadašnjeg kotara Crikvenica, u nadležnosti dobio i dio teritorija, koji je dotad potpadao pod Kotarski komitet KPH za kotar Sušak, i to: Kraljevicu, Bakarac, Križišće i Šmriku (do rujanskih dana 1943), a kraće vrijeme i općinu Hreljin, dok ponovo Hreljin nije ušao u sastav kotara Sušak. Sredinom srpnja 1942. Kotarski komitet KPH Novi—Senj se reorganizira tako da više nema sjedište u Novom Vinodolskom, već u šumskom području slobodnog teritorija Bribirske šune i djeluje kao Kotarski komitet KPH za kotar Novi, s time da u ovom sastavu nema više krmpotsko područje, tj. partijska organizacija Krmpota direktno je vezana za Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje,⁵ da bi u studenom 1942. godine došlo do osnivanja Kotarskog komiteta KPH za kotar Senj. Tako na području od Senja do Kraljevice djeluju tri kotarska komiteta: Senj, Novi i Crikvenica—Kraljevica.

Valja naglasiti da od kraja 1942. godine u sastavu kotara Crikvenica djeluje i Narodnooslobodilački odbor Lič, odnosno da je i za ovo područje odgovoran Kotarski komitet KPH Crikvenica—Kraljevica, iako bi ovo područje trebalo biti prema teritorijalnom principu u sastavu goranskog, a ne primorskog područja. To je učinjeno zbog toga što šumsko područje tadašnjeg kotara Crikvenica, odnosno kotara Crikvenica—Kraljevica, graniči s područjem Liča, a Kotarski komitet KPH Crikvenica i Kotarski NOO Crikvenica—Kraljevica boravili su na šumskom području Ozrinj, pa je bilo prikladnije da Narodnooslobodilački odbor Lič bude u njegovu sastavu.

Područje tadašnjih kotareva Novi i Crikvenica, naseljena hrvatskim stanovništvom, bila su žarišta narodnog ustanka koje je pokrenula KPJ na čelu s drugom Titom, čijem su se pozivu Vinodolci odazvali već srpanjskih dana 1941. godine, kada osnivaju i prvi partizanski logor u Hrvatskom primorju na području Viševice.

Dakle već 1941. godine na cijelom vinodolskom području, koje se nalazilo pod talijanskom okupacijom i vlašću tzv. NDH, počinju se ilegalno, na-

kon akcije pokrenute s Viševice, osnivati organi NOB-a pod raznim nazivima kao: odbori NOF-a, odbori NOP-a, odbori NOB-a, akcioni odbori, ili samo odbori, koji vode brigu o pružanju pomoći u opskrbi Viševice i o slanju novih boraca u partizane. Tako se postepeno na cijelom vinodolskom području proširuje krug aktivista i rodoljuba antifašista u borbi protiv okupatora i domaćih izdajica, a istovremeno se na inicijativu KPJ osnivaju politički organi NOB-e s izvjesnim značajkama vlasti, koji prerastaju u narodnooslobodilačke odbore, a tih prvih dana imaju gotovo isključivo zadatak prikupljanja materijalnih sredstava za partizanske borce.

Nakon Bribirskog, Ledeničko-krmpotskog, Zagonjskog, odnosno Novljanско-zagonjskog, Griško-belgradskog, pa zatim i Driveničkog partizanskog logora, na vinodolskom području osnivaju se i djeluju narodnooslobodilački odbori koji, kako je već istaknuto, u prvom redu rade na tome da prikupe što više sredstava za partizane.

Narodnooslobodilački odbori, kao privremeni organi narodne vlasti, pojavljuju se najprije na oslobođenom području tadašnjeg kotara Novi, gdje su bili likvidirani organi okupatorske i kvislinške vlasti (vlast kotarskih predstojnika i velikih župana, vlast općinskih načelnika). Na tom području vlast je isključivo u rukama naroda, odnosno narodnooslobodilačkih odbora. Prvi oslobođeni teritorij u Hrvatskom primorju nalazio se u vinodolskom kraju na području kotara Novi. Nastao je poslije 18. prosinca 1941. godine nakon što je talijanska okupatorska vojska pod pritiskom partizanskih snaga morala napustiti Breze. Tako je potkraj 1941. godine stvoren slobodni partizanski teritorij koji je obuhvaćao planinska sela: Ledenice, Krmpote i Gornji Zagon. Neprijateljska vojska bila je u »žici«, tj. samo u utvrđenim garnizonima neprijatelj je imao svoju vlast, što je značilo da je njegova vlast djelovala samo u mjestima, odnosno gradovima na obali. Oslobođenoj ledeničko-krmpotsko-zagonjsko planinsko područje povezano preko masiva Velike Kapele sa slobodnim teritorijem drežničkog i brinjskog kraja, činilo je zapravo jedinstveni slobodni teritorij.

Prvi narodnooslobodilački odbori, kao organi istinske narodne vlasti »koji su nikli iz nužne potrebe stvoreni su u tada slobodnim selima Ledenica i Krmpota i to početkom 1942. godine«,⁶ a ubrzo poslije toga i na području Gornjih Zagona i Bribirske šume u civilnom partizanskom logoru i, nešto kasnije, na području griško-belgradske šume.

Rad i djelovanje tih narodnooslobodilačkih odbora na oslobođenom i poluoslobođenom teritoriju tadašnjih kotareva Novi i Crikvenica predmet su ovog izlaganja, koje obuhvaća razdoblje njihova rada do kapitulacije Italije.

OSNIVANJE MJESNOG NOO-a U MATAIJA DRAGI (NOO-a za sela općine Ledenice)

Nakon mitinga u Partizanskom logoru Bilo, što je održan 18. prosinca 1941. godine, kamo je narod planinskih sela Ledenice krenuo poslije oslopera, Bulića, Frkovića (Lovasa) i Breza, poslije položene partizanske zakletve a prema uputi Milana Mataije, sekretara partijske organizacije, Petra Komadine, komandira i Ladislava Vivode, komesara Ledeničke partizanske čete, pristupili su osnivanju Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora za gornja planinska sela Ledenica. Osnovni zadatak tog NOO-a do izbora u veljači

1942. godine »bio je, da se brine o opskrbi partizanskog logora u Ričičkom Bilu i da radi na njegovom preseljenju u Mataija Dragu, zatim da sačini popis stanovništva svih planinskih sela Ledenica«, odnosno da poduzima sve potrebne mjere u suradnji s komandom Ledeničke partizanske čete, kako bi se zajedno s narodom branio slobodni partizanski teritorij.«⁷

PRVI SLOBODNI IZBORI

Nakon opširnih priprema na velikom narodnom zboru sazvanom za 4. veljače 1942. godine i posebno pripremljenom »uz sve mjere predostrožnosti i potrebna osiguranja«, izabran je Mjesni narodnooslobodilački odbor u Mataija Dragi. Zboru su prisustvovali muškarci i žene svih planinskih sela Ledenica: Šaina, Mataija Drage, Mataija, Pempera, Bulića, Frkovića (Lovasa) i Breza, te Batera, Smolčić, Jurčića, Krmpotića, Stilina i Crna, koja su smatrana oslobođenim partizanskim teritorijem. Prisutni su javnim glasanjem izabrali 7 odbornika za svoje predstavnike u narodnooslobodilačkom odboru, a izabrani su oni, koji su dizanjem ruke dobili najviše glasova, i to: Ivan Mataija Plasina, šumski radnik, kao predsjednik, Paval Mataija Žirica, šumski manipulant, kao tajnik, Petar Iskra, kovač-bravar, radnik, Stjepan Jurčić, kirijaš, Karlo Pemper, Anton Smolčić Cok i Franjo Svetić Reponja, svi šumski radnici i kirijaši. Nakon formiranja AFŽ-a Ledenica u taj odbor je delegirana radnica Ana Smolčić.

Za organizaciju i dobro pripremljen zbor, kao i za dobar izbor kandidata za NOO bio je zaslužan Milan Mataija. Josip Đerđa Strai, delegat CK KP Hrvatske, koji je prisustvovao ovim izborima i pomagao u pripremama istakao je »da narod ovog slobodarskog kraja u svojoj historiji slobodno bira i raspravlja o svojim predstavnicima, o svojoj narodnoj vlasti, vlasti koja se ne postavlja dekretima ni bana, ni kralja, već se stvara po slobodnoj volji naroda. Vlasti, koju trebamo usavršavati, jer to je što imamo danas, to je klica naše buduće vlasti, vlasti radnog naroda...«⁹

Trećeg dana održana je i prva sjednica Mjesnog NOO-a Mataija Draga, koji je kao narodnooslobodilački odbor djelovao na oslobođenom teritoriju, ali i na neoslobođenom teritoriju Ledenica—Polja, Klenovice, Žrnovice i Povila (ta su mjesta ledeničke općine bila oslobođena tek rujanskih dana 1943. godine).

PRVE ODLUKE MJESNOG NOO-a U MATAIJA DRAGI

Mjesni NOO u Mataija Dragi, zajedno s rukovodstvom Ledeničke partizanske čete lociranim u tom mjestu, donio je nekoliko odluka od posebne važnosti:¹⁰

Prvom odlukom zabranjeno je svim stanovnicima na oslobođenom području ledeničkog kraja odlazak na okupirano područje Ledenica i to u Ledenice—Polje, Povile, Žrnovnicu i Klenovicu. Zapravo zabranjen je odlazak na neoslobođeno područje kotara Novi, tj. u mjesta, gdje postoje talijanski garnizoni i gdje djeluje ustaška vlast.

Na okupirano područje može se odlaziti samo na osnovi zato posebno izdate propusnice Mjesnog NOO-a u Mataija Dragi, a izvršenje te odluke kontrolira i nadzire komanda Ledeničke partizanske čete, odnosno za to ovlaštene seoske straže.

Prekršitelji te odluke kažnjavaju se najstrožom kaznom.

Ova je odluka bila objavljena čak i javnim oglasom na zgradi Osnovne škole u Mataija Dragi.¹¹

Druga odluka odnosila se je na povezivanje s trgovcima na okupiranom području Ledenica i Novog radi nabave potrebnih artikala za narod i partizansku četu, a prvenstveno se je odnosila na nabavu većih količina soli, žigica, cigareta, duhana, šećera kao i druge robe potrebne radi zamjene za poljoprivredne proizvode s narodom slobodnog teritorija Drežnice i Brinja.

Posebno je ovom odlukom bilo istaknuto da se putem trgovaca nabavi što više čavala radi izgradnje baraka, i potkova za potkivanje konja. Za provođenje ove odluke određeni su Ivan Mataija i Petar Iskra, koji su trebali pronaći odgovarajuće osobe za izvršenje zadatka.¹²

Treća odluka odnosila se je na izgradnju baraka na šumskom području, kako bi se stanovnici ovog planinskog područja u slučaju opasnosti od talijanske okupatorske vojske mogli nesmetano evakuirati. Istom odlukom je propisano da će se, kada se izvrše sve pripreme za gradnju baraka i smještaj naroda, dan evakuacije naknadno utvrditi. U uvodnom dijelu ove odluke je rečeno da se ona donosi radi sigurnosti stanovništva kako ne bi bilo zatvarano i proganjano od talijanskih okupatora i njihovih ustaških suradnika, i da se na taj način sačuva njihova imovina. Također je bilo propisano da se izgradnja baraka mora izvesti isključivo tamo gdje odredi komisija u tu svrhu izabrana, s time da lokacija mora biti takva da bude izvan ceste i što više zaklonjena u šumskom području.¹³

Nakon što su završene sve pripreme za evakuaciju planinskih sela Srednje planine, Mjesni NOO u Mataija Dragi na svojoj sjednici održanoj 11. ožujka 1942. godine zaključio je da se već sutradan izvrši evakuacija stanovništva svih sela od Batera do Crna. Svi odbornici Mjesnog NOO-a u Mataija Dragi preuzeli su na sebe obavezu da će upoznati seljane, već prema tome čija sela predstavljaju, o zaključku za evakuaciju, s tim da napuštanje sela počinje u ranim jutarnjim satima 12. ožujka 1942. Ova odluka je izvršena u potpunosti toga dana, osim djelomično za selo Crno. Naime stanovnici sela Crna zakasnili su s evakuacijom tako da su se, iako su se svi spremali evakuirati, na slobodno partizansko područje povukle svega dvije obitelji, i to Lovre Frkovića Jurenice i Kate Butorac, dok su ostale u evakuaciji spriječili talijanski vojnici i odveli ih u Ledenice, ali bez hrane i najnužnijih predmeta za kućanstvo.¹⁴

Komanda Ledeničke partizanske čete »bila je na čistu da će talijanska okupatorska vojska pokušati hranu i najnužnije predmete za kućanstvo odvesti sutradan, te je tražila pomoć od štaba Bataljona »Matija Gubec«, koji se nalazio iznad Bribira, pa joj je upućen u pomoć jedan vod bribirskih i jedan vod zagonjskih partizana, koji su zaposjeli vrh gore Dolipnika, jer se očekivalo, da bi Talijani mogli napasti gornja sela. Krmpotsko-ledenička četa zauzela je položaj u Lipniku i dalje prema Vetrenici. Talijani su zaposjeli kote na Velikom Malom Stražišću, a zatim krenuli sa oko 100 vojnika kolima s konjskom zapregom prema Crnu. Na njih je otvorena vatra kada su bili ispred sela, i nakon tri sata borbe bili su natjerani u bijeg. Hrana i ostalo bilo je spašeno.

Oko 130 kućanstava srednjoleđičkih planinskih sela bilo je smješteno na sigurno. Nikada u povijesti, otkad su nastanjena ova područja, nije se dogodilo da bi narod napustio svoja kućna ognjišta i svoj dom. Teška su

ga srca napuštali i stari i mladi. Opraštali su se od svojih kuća sa suzama u očima, ali uvjereni da nema drugog izlaza. Alternativa je bila: ili sloboda u šumskom području ili u zatvor i internaciju, čime su Talijani prijetili narodu. Teško je bilo gledati starce i starice, malu djecu i omladinu, koja još nije stasala za partizansku vojsku, kako na leđima nose svu svoju imovinu. Bilo je majki s tek rođenom djecom, koju su nosile na leđima. Odlazili su od svog kućnog praga bez ikakve sile ili prijetnje, dobrovoljno, vjerujući svojim partizanskim borcima, Komandi ledeničke partizanske čete i svojoj narodnoj vlasti.

Preostalih šest gornjoplaninskih sela smješteno je u već spomenuta šumska područja početkom svibnja 1942. godine baš pred talijansku tzv. majsku ofenzivu. »Tada su Talijani popalili upravo svih 7 srednje planinskih sela, spaljeno je 150 kuća i 22 gospodarske zgrade, ali od naroda nitko nije stradao, jer je bio pod zaštitom svojih boraca u šumi.«¹⁵

Za čitavo vrijeme evakuacije nije se našao ni jedan stanovnik ovih sela, koji bi prešao na neprijateljsku stranu, a to je bio znak da je sav narod listom za NOB. Jedino su ostali kako je istaknuto, stanovnici sela Crnog koji su zakasnili s evakuacijom, pa su ih u tome spriječili Talijani, koje je obavijestio Marijan Stilin, zvani Pager.¹⁶

Narodnooslobodilački odbor u Mataija Dragi raspravljao je odmah nakon izvršene evakuacije što poduzeti da se obradi svaki komadić obradive površine u planinskom i šumskom području, ocijenivši da će samo dobar i uspješan urod donekle ublažiti potrebu ishrane naroda i njegove narodnooslobodilaček vojske. Tako Mjesni NOO u Mataija Dragi donosi prvih dana ožujka 1942. dvije značajne odluke za ondašnje ratne prilike.

Prvom odlukom propisuje da se obradi u toku proljeća sva obradiva zemlja, a naročito u području zvanom Pleteno i Breze, kao i u šumskom području, gdje zato ima uvjeta, bez obzira na to čije je vlasništvo. Ukoliko se vlasnici nalaze na okupiranom području Povila, Klenovice, Ledenica-polja, Novog ili negdje drugdje ističe se u odluci da ne treba od istih tražiti suglasnost, jer im okupator ionako ne bi dopustio izlazak u šumsko područje, te stoga trebaju zemlju obraditi oni koji su je i dosad obrađivali u zakupu ili napolici, a nalaze se na oslobođenom području. Ako nema ni takvih NOO će odrediti koja će obitelj obrađivati zemlju vlasnika koji živi na okupiranom području. Nadalje je tom odlukom istaknuto da zemlja treba biti obrađena do 15. svibnja 1942. godine, a za one obitelji koje nemaju dovoljno članova za obradu, NOO će angažirati omladinu i žene i poduzeti sve da zemlja bude obrađena i zasijana.

Drugom odlukom je riješen problem tzv. plovane zemlje, crkvene zemlje zvane »gosposki deli« ili »gosposka zemlja«, koja je zemlja vlasništvo župnog ureda odnosno Crkve sv. Filipa i Jakova u Novom, a ima je na području Breza oko 25 jutara. I ona se trebala obraditi za potrebe naroda i narodnooslobodilačke vojske.

Ovom odlukom je rečeno da se zemlja ima obraditi tako da ju obrađuje ona obitelj koja je to i dosad činila, a ako nisu zainteresirani da preostalo zemljište obrade, rasporedit će ga narodu NOO prema potrebi. Ujedno je istaknuto u obrazloženju te odluke, da se na ovaj način ne oduzme zemlja crkvi, tj. da se ovim činom ne razvlašćuje crkva, već da je to samo privremena mjera, budući da će se nakon oslobođenja problem i odnos sa crkvom i njenim zemljištem riješiti na način koji bude najpogodniji.¹⁷

Uočljivo je da je kao rezultat donošenja ove odluke i stalnog kontakta odbornika s narodom zaključno do sredine svibnja 1942. godine bilo obrađeno i zasijano 50% više nego se je obrađivalo prije 1941. godine. Ovome uspjehu pridonijela je i odluka Mjesnog NOO-a u Mataija Dragi, kojom je na sebe preuzeo organizaciju nabave sjemena putem »oslobođenih mjesta Gorskog kotara, Korduna i Like o kolektivnom dobavljanju sjemena, a i zajedničke obrade površina«¹⁸ tamo gdje pojedine obitelji s obzirom na udaljenost nemaju interesa za obradu, bez obzira na vlasništvo.

OSNIVANJE OPĆINSKOG NOO-a KRMPOTE

12. veljače 1942. godine održani su slobodni izbori i na području planinskih sela Krmpota (gornja planinska sela: Krmpotska Luka, Pavličevići, Grujići, Jurići, Radići, Zabukovac i Bukovac). Bilo je prisutno više od 70 predstavnika, tj. iz svake obitelji najmanje po jedan, ne računajući omladinu mlađu od 18 godina. Zaključeno je da Krmpote, koje su po teritorijalnoj podjeli ranije imali zajedničku općinu s Ledenicama pod nazivom općina Krmpote—Ledenice, treba da se tretira kao samostalna općina Krmpote, a njezin NOO kao općinski NOO.

Nakon svestranog razmatranja i predlaganja kandidata izabran je Općinski NOO Krmpote. Izbori su održani u zgradi Osnovne škole Krmpotska Luka, čija je zgrada bila pretijesna da primi seljane gornjih planinskih sela, koji su došli na izbornu skupštinu. Na skupu su govorili Milan Mataija i Josip Đerđa Stari. Milan Mataija govorio je narodu o potrebi formiranja partizanskog voda, koji je imao zadatak da bude jezgro stvaranja veće partizanske jedinice za obranu krmpotskog kraja od okupatora i domaćih izdajica, dok je Josip Đerđa Stari govorio o narodnoj vlasti i potrebi izbora narodnooslobodilačkih odbora na oslobođenom području.

Nakon toga je oko 70 mještana gornjih planinskih sela Krmpota položilo partizansku zakletvu, čiji je tekst čitao Josip Đerđa Stari.

U Općinski narodnooslobodilački odbor Krmpote izabrani su: Josip Brozović Kirčić, kao predsjednik, Mile Balen Lujin, kao tajnik, Anton Pavelić Popo, blagajnik, dok su kao članovi izabrani: Anton Butorac Feljbaba, Ive Butorac s Luke, Luka Butorac iz Bačići, Mate Butorac Matić, Pave Butorac Šepo, Ivan Krpan — Iviša i Mate Pavličević Marin. Osam dana poslije formiranja NOO-a Mile Balen, po vlastitoj želji, razriješen je dužnosti tajnika, jer je otišao u partizansku jedinicu (Krmpotski vod), tako da je na njegovo mjesto kooptiran Franjo Stojević.

Istog dana — s obzirom na činjenicu da je broj partizanskih boraca Krmpota, koji su bili u Ledeničkom partizanskom logoru povećan nakon položene partizanske zakletve mještana gornjih planinskih sela Krmpota — formiran je Krmpotski vod, koji je formacijski pripadao Ledeničko-krmpotskoj četi. Zapravo bio je to 3. vod 2. čete Bataljona »Marko Trbović«. Komandir voda postao je Srećko Balen, a Općinski NOO Krmpote od dana osnivanja preuzeo je brigu o prehrani toga voda, dok god se on nalazio na području Krmpota.¹⁹

U prvim danima NOO nije imao stalno sjedište, tako da nije bilo lako izvršavati zadatke. Odbornici su se sve do 19. ožujka 1942. sastajali prema dogovoru svaki put na ddrugom mjestu. Nakon preseljenja Krmpotskog voda u selo Zabukovac u kuću Rikice Pavelića, NOO-u je ustupljena jedna prostorija, u kojoj je od tada redovito održavao svoje sjednice.²⁰

OSNIVANJE SEOSKOG NOO-a DONJI ZAGON

Seoski NOO Donji Zagon osnovan je na prijedlog partijske organizacije, nekoliko dana nakon što su seljani Donjih Zagona položili partizansku zakletvu, potkraj prosinca 1941. godine pred rukovodiocima narodnog ustanka Tomom Strizićem, Nikolom Carom, Milanom Mataija, Ladislavom Vivoda i Božom Baričevićem.

Na skupštini seljana prvih dana siječnja 1942. godine javnim glasanjem u Seoski NOO izabrani su: Jure Jovanović (Osičin), kao predsjednik, a kao članovi: Stjepan Baričević Ćirilov, Ivan Jovanović (Dorčić), Mijo Jovanović (Dujin), Anton Jovanović (Zvonko). Ivan Perić (Bljuta) i Pave Rupčić Jurjev.

Teško je reći da li je selo Donji Zagon bilo poluoslobođeno ili okupirano područje, budući da u njemu tih dana, a ni kasnije nije postojao garnizon talijanske okupatorske vojske. Međutim kroz selo su svakodnevno prolazili talijanski vojnici, kao osiguranje na putu iz garnizona Novi u Ledenice. (Novljanski garnizon je opskrbljivao susjedni garnizon u Ledenicama municijom i hranom). Osim toga, talijanske okupatorske snage »često su uz obavezno osiguranje postavljale zasjede na Kranjčić Glavici, koja dominira područjem Gornjeg Zagona. To osiguranje redovno su bile fašističke snage iz garnizona Ledenice.²¹

OSNIVANJE NOO-a ZA SELA GORNJIH ZAGONA

Pripreme za izgradnju Zagonjskog partizanskog logora, nazvanog kasnije Novljansko-zagonjski partizanski logor, započele su 28. prosinca 1941. godine, što je ostvareno 26. siječnja 1942. Borci ovog partizanskog logora uključeni su u 3. vod 1. čete (Bribirske) Bataljona »Matija Gubec«. Nakon osnivanja ovog partizanskog logora zaključeno je da se osnuje NOO za sela Gornjih Zagona (Krasnica, Kal, Tribotinj, Plužnice i Valač), koji će se brinuti o tom partizanskom logoru, o njegovoj prehrani i opskrbi.

Nakon osnivanja te partizanske jedinice na oslobođenom teritoriju Gornjih Zagona osniva se i organ nove narodne vlasti, za sela Gornjih Zagona. Izborna skupština svih seljana održana je 18. veljače 1942. u zgradi osnovne škole u selu Tribotinj na Radinju. O ulozi i zadacima narodnooslobodilačkih odbora govorio je Josip Đerđa Stari, pred kojim su i seljani Gornjih Zagona položili partizansku zakletvu. Narodnooslobodilački odbor izabran je javnim glasanjem, nakon što su prisutni građani iscrpno raspravljali o predloženim kandidatima. U odbor su izabrani: Nikola Jovanović Drljac iz Krasnice, Joso Deranja Maleta iz Kala, Marko Jovanović Mujaga iz Tribotinja, Joso Tomić iz Plužnica i Ivan Svetić Vidov iz Valča. Za predsjednika je izabran Joso Tomić.²²

REORGANIZACIJA NOO-a ZA SELA GORNJIH ZAGONA

U početku se smatralo, kako je i istaknuto, da će sva područja, koja su prije pripadala općini Novi po teritorijalnoj podjeli, a nalaze se u plinarskom području Donjeg i Gornjeg Zagona, te Breze u šumskom području općine Novi, imati jedinstveni NOO. Zato je zaključeno da se samo za Breze i sela Gornjeg Zagona osnuje jdinestveni NOO. U novoosnovani odbor ulaze

odbornici gornjozagonskih sela izabrani na izborima 18. veljače 1942. godine, i odbornici koji su izabrani u seoski NOO Breza, a to su: Petar Iskra, Rude Komadina i Milan Mataija Bulić.

Na konstituirajućoj sjednici prvih dana ožujka 1942. godine na Radnjama za predsjednika NOO-a sela Gornjih Zagona i Breza izabran je Petar Iskra, kovač iz Breza, za tajnika Rude Komadina iz Breza, a za blagajnika Milan Mataija Bulić iz Batera (tj. dijela preko ceste, koji je teritorijalno pripadao općini Novi). O svim problemima tog područja NOO je samostalno odlučivao. Posebno je surađivao sa susjednim NOO-om Ledenice, koji je imao sjedište u Mataija Dragi, te partizanskim logorima Bribira i Ledenica, a da i ne govorimo o Novljansko-zagonjskom partizanskom logoru, koji je bio osnovna briga ovom NOO-u, koja se sastojala u opskrbi 3. voda I čete Bataljona »Matija Gubec«. NOO je bio samostalan kao NOO, a teritorijalno nije spadao pod Ledenice, jer je na tom području djelovao, kako je naglašeno, NOO sa sjedištem u Mataija Dragi. NOO za sela Gornjih Zagona i Breza djelovao je tako skoro tri mjeseca. Osim blagajničkog poslovanja Milan Mataija Bulić u ovom NOO-u bio je zadužen za održavanje veze s Novim...²³ Dakle, NOO za sela Gornji Zagona i Breza djeluje od početka ožujka pa do prvih dana svibnja 1942. godine. Tada se područje Breza pripaja Ledenicama, tj. NOO-u u Mataija Dragi, a odbornici s tog područja (Breza) postaju odbornici NOO-a u Mataija Dragi, odnosno Seoskog NOO-a za Breze.

Nakon pripajanja Breza općini Ledenice, došlo je do nove reorganizacije NOO-a za općinu Gornji Zagon. Na masovnom sastanku u Plužnicama prvih dana svibnja 1942. godine zaključeno je da nema smisla birati nove članove NOO-a, već samo dopuniti postojeći odbor. U NOO su ušli novi odbornici: »Jure Tomić Školan iz Plužnica, Jure Rupčić Mačak iz Valča i Anton Tomić Draža, koji je izabran u selu Plužnicama kao pomoć Josi Tomiću, predsjedniku iz Plužnica.«²⁴

OSNIVANJE VOJNOPOZADINSKOG LOGORA I AKCIONOG ODBORA NA SLOBODNOM ŠUMSKOM PODRUČJU BRIBIRA

Prema podacima članova akcionih odbora na području Bribira, a na temelju njihovih prijedloga, komanda Bribirske partizanske čete izvršila je prvu veću mobilizaciju ljudstva u vinodolskom kraju, tako da je tada u šumsko područje Bribira došlo oko 40 novih boraca. Posljedica toga bile su represalije talijanskih okupatora, koji su 10. ožujka 1942. godine izvršili masovno hapšenje žena, starijih ljudi i djece i njihovo odvođenje u koncentracijski logor Bakar.²⁵ Jedan dio ljudstva neposredno pred hapšenje pobjegao je u Bribirsku šumu. Komanda Bataljona »Matija Gubec«, na čelu s komandantom Nikolom Carom, a u čijem se sastavu nalazila i Bribirska partizanska četa, odmah je prihvatila narod Bribira. Kući su vraćeni oni kojima nije prijetilo hapšenje, a od preostalih je organiziran vojnopozadinski logor, poznat kao Bribirski civilni logor. Izgrađene su barake u šumskom području Bribira, a komanda Bataljona »Matija Gubec« ustupila mu je za prvo vrijeme određenu količinu hrane. Istovremeno je uz suglasnost komande Bribirske partizanske čete imenovan akcioni odbor, što se brinuo za smještaj naroda koji je bježao u šumu. »Ovaj odbor bio je sastavljen od Maksimilijana Dražića, Slavka Dorića, Ivana Strizića, Rafaela Strizića i Josipa Spoje.«²⁶

Jedan od najtežih zadataka koji su se postavljali pred taj odbor, bio je izgradnja baraka za smještaj naroda. Spomenuti odbor u potpunosti je izvršio taj zadatak, tako da se narod u toku nekoliko dana bio potpuno smjestio. Osim smještaja problem je bila i prehrana, pa se akcioni odbor prvi dan obratio komandi Bataljona »Matija Gubec« radi dobivanja hrane. Komanda bataljona odmah je narodu iz svojih skromnih zaliha ustupila dio hrane. Narod Bribira imao je određenu količinu krumpira utrapljenog u šumi, kojeg je ustupio vojsci i civilnom logoru, što je bila humana i dragocjena gesta. Komanda bataljona se i dalje brinula za narod tako da mu je davala i meso i kukuruz, a ustupila mu je i nekoliko krava, čije je mlijeko došlo za prehranu djece i starijih osoba. U civilnom logoru o djeci se vodila posebna briga.

OSNIVANJE OPĆINSKOG NOO-a BRIBIR

Općinski narodnooslobodilački odbor Bribir osnovan je krajem ožujka 1942. na slobodnom području (šume Bribira) u sastavu: Josip Spoja Kuzmić, kao predsjednik, te članovi: Anica Jurčić, Maksimilijan Dražić, Rafael Strizić, Josip Kunić, Johana Stanić, starija i Paulina Stipeč, a Ivan Strizić Grašćo kao tajnik.

Novosonovani NOO je početkom travnja 1942. godine zaključio da narod u civilnom logoru, koji postepeno prerasta u šumsko naselje na slobodnom partizanskom teritoriju, ne može biti u tolikoj mjeri na teretu partizanskoj komandi, pa je donio odluku da NOO poradi na tome da se civilni logor sam opskrbljuje hranom, kako bi olakšao opskrbljivanje narodnoj vojsci, koja je i sama imala dosta teškoća oko opskrbe. Zbog toga NOO osniva poljoprivrednu ekonomiju radi uzgoja poljoprivrednih kultura, a goji se i stoka. S vremenom civilni logor ne služi samo za smještaj izbjeglica pred talijanskim i ustaškim terorom, već prima partizanske ranjenike i iznemogle borce na oporavak.

Zadatak ovog Općinskog NOO-a bio je:

— suradnja s NOO-ima na neoslobođenom — okupiranom području Bribira;

— da radi na što široj i masovnijoj popularizaciji NOB-a;

— da organizira prikupljanje pomoći narodnoj vojsci, putem odbora i organizacija na neoslobođenom i oslobođenom teritoriju;

— da osim već postojeće poljoprivredne ekonomije, potiče stočarsku i ostalu djelatnost, te da dalje razvija ratarsko-stočarsku i zanatsku djelatnost;

— da razvija razmjenu industrijske i druge robe za prehrambene proizvode, kako bi se narod u civilnom logoru prehranjivao, a time ujedno stvarao i rezervu hrane za NOVJ i POJ;

— da se brine da prehrambene stvari i roba dobivena od sabirnih akcija s vinodolskog područja ne bi bila nadohvat neprijatelju prilikom njegovih upada na oslobođeno područje;

— da organizira i razvija naturalnu razmjenu dobara s oslobođenim područjem Gorskog kotara i Like, gdje je bila nestašica soli, duhana, cigareta, žigica i drugih industrijskih artikala, i da te artikle nabavlja po aktivistima NOP-a i NOO-a na okupiranom području radi razmjene za živežne namirnice kao što su to žito, kukuruz, pšenica i grah na slobodnom teritoriju Like, Drežnice i Gorskog kotara.«²⁷

Na poslovima sklapanja ugovora radi naturalne robne razmjene u ime NOO-a Bribir a u korist poljoprivredne ekonomije Bribirskog civilnog logora radili su: Mate Kalafatić, Ivan Strizić Arbičin, Stjepan Strizić Mer i Franjo Tomić — Zagonjčić. Ovi ugovori sastavljeni su u ime Općinskog NOO-a Bribir, jer su se za pojedina područja Like, Gorskog kotara i Drežnice sklapali ugovori o robnoj razmjeni između općinskih NOO-a na slobodnom teritoriju, koji su se dosljedno primjenjivali u život.

Otpremanje hrane u drežničko-brinjska sela, kao i dopremanje prehrambeno-sjemenskih proizvoda »iz njih u predio Brinbirske šume obavljao se tovarnim konjima i mulama. Iznimno kada se išlo po veću količinu krumpira upotrebljavana su zaprežna vozila. Kod toga treba imati na umu da je udaljenost prilično velika, a iznosi 20 do 40 kilometara i više u jednom smjeru, ovisno o tome u koja se sela išlo. Dakle, od sakupljanja i pribavljanja za razmjenu potrebnih artikala u Bribiru i susjednim mjestima pa do njihove zamjene za odgovarajuću količinu namirnica i dopremanja tih namirnica u Bribirsku šumu, trebalo je prevaliti put od najmanje 90 do 100 kilometara, a za to je utrošeno po desetak dana.«²⁸ Takav način nabavljanja potrebnih proizvoda naturalnom robnom zamjenom primjenjivao se neprekidno sve do kapitulacije Italije rujanskih dana 1943. godine, pa i kasnije.

Pri Bribirskom civilnom logoru a u skladu s donijetom odlukom o zadacima NOO-a djelovala je i posebna radna grupa za izgradnju vojnih i civilnih objekata. U toj radnoj grupi bili su posebno vrsni radnici za izgradnju šumskih baraka za stanovanje, kao i za smještaj organizacija, te za zemunice i skladišta.

Drvodjelsku grupu vodio je Maksimilijan Dražić, a poslije njegove smrti u toku 1942. godine Ivan Spoja. U ovoj drvodjelskoj grupi radili su: Franjo Spoja, Jerko Saftić, Josip Saftić Maleš i Ivan Saftić, te Josip Vlastelić, Petar Tomić i Slavko Dorić.

Osnovana je i stolarsko-bačvarska radionica u kojoj su radili: Mate Spoja, Josip Stipeč, Josip Antonić i Mirko Tus.

U krojačkoj radionici radio je Stjepan Pipinić s još dva druga, a u postolarskoj radionici Mihovil Lončarić i Petar Antić iz Selaca, te Ludvig Čor i Franjo Kraljić iz Bribira.

Za stočarsku djelatnost bila je zadužena Anica Jurčić, a pomagali su joj Franjo i Vinko Kalafatić i Jelena Martinčić, dok je za konje bio zadužen Mate Saftić i Mane Mrvoš, a za mule Franjo Tomić.

REORGANIZACIJA AKCIONIH ODBORA I DJELATNOST OPĆINSKOG NOO-a BRIBIR NA OKUPIRANOM PODRUČJU

U travnju 1942. godine počela je reorganizacija akcionih odbora na okupiranom području Bribira. Tada prestaje djelatnost seoskih akcionih odbora, a osnivaju se dva rajonska narodnooslobodilačka odbora, jedan za istočni a drugi za zapadni predio bibrirskih sela. Bili su sastavljeni isključivo od aktivista na okupiranom području. Valja naglasiti da je Okružnica broj 4. CK KPH, u kojoj su detaljno razrađeni zadaci NOO-a, primljena u Bribirskoj partizanskoj jedinici u drugoj polovini prosinca 1941. godine. Budući da se na području Bribira jačala i razvijala organizirana aktivnost na liniji NOP-a u tom su postignuti lijepi uspjesi tako da Andrija Tus jedan

od osnivača NOO-a na području Bribira ističe: »postojali su svi uvjeti za osnivanje NOO-a, kao organa privremene narodne vlasti.«²⁹

Travanjskih dana 1942. godine u zapadnom rajonskom NOO-u Bribira djelovali su: Stjepan Ugrin, Marija Kombol Firerka, Mate Dražić Stankov iz Jargova, Ivan Brozičević Krsta iz Podgora, Mihovil Jurčić iz Dragaljina, Anica Šimac iz Kričine i Mate Mikić iz Podskoča. U istočnom rajonskom NOO-u Bribira djelovali su: Rafael Veljačić, Zora Kršul Pintarica, Gušta Stanić i Katarina Kršul.³⁰

Do osnivanja NOO-a za Bribir koji djeluje za cijelo područje općine Bribir, za oslobođeno i za okupirano, dolazi u sjedištu zvanom Brdo, u vojno-pozadinskom logoru u Bribirskoj šumi. Osnivanjem tog NOO-a nije značilo i potpuno odvajanje vojno operativnih od pozadinskih aktivnosti, budući da partijska organizacija Bribirske partizanske čete i Komanda čete i dalje organiziraju i pokreću cjelokupnu vojnu i političku djelatnost, kako to u svojim sjećanjima ističe Andrija Tus, koji je s Blažem Kalafatićem i Tomom Strizićem tih prvih dana činio sve da NOO-i postanu istinski organi narodne vlasti. Civilni logor nije bio nikakva kočnica u radu NOO-a, naprotiv »što više i neki od prvih općinskih odbornika zadržavaju još neko vrijeme status vojnih osoba, a komesara logora postavlja Komanda čete i on je za svoj rad odgovoran toj komandi. Općinski NOO bio je tada u cjelini za svoju djelatnost odgovoran partijskoj organizaciji u partizanskoj četi, kao političkom rukovodstvu NOP-a na području Bribira.«³¹

Istovremeno s osnivanjem NOO-a Bribira bilo je odlučeno, »da se Josip Spoja uz pomoć Ivana Strizića Grašće prvenstveno brine za cjelokupnu ekonomsku djelatnost započetu u predjelu Bribirske šume. Osim toga njih dvojica zajedno s Josipom Brozičevićem Krstom, koji je tada bio pripadnik Bribirske partizanske jedinice zaduženi su za rad NOO-a preuzevši u zadatak, da pod vodstvom partijske organizacije djeluju u pozadini na okupiranom području Bribira prvenstveno putem postojećih akcionih odbora. Istodobno je zaključeno da Maksimilijan Dražić upravlja civilnim partizanskim logorom, kao komandir. Tu je dužnost obavljao desetak dana, nakon čega je postavljen za komandira radne grupe, a komandir logora postaje Rafael Strizić, dok je Josip Kunić bio zadužen za ratarsku, a Anica Jurčić za stočarsku djelatnost poljoprivredne ekonomije.

Općinski NOO djelovao je na oslobođenom, neoslobođenom i na poluoslobođenom teritoriju bribirske općine. Oslobođeno područje bilo je sve ono što spada u planinsko i šumsko područje, a okupirano područje odnosilo se faktički samo na grad Bribir, koji je bio opleten bodljikavom žicom i osiguran bunkerima talijanske okupatorske vojske. Poluoslobođena su bila ona sela Bribira koja su bila bliže okupatoru no i u njima se on osjećao sigurnim samo kada je u njih dolazio pod oružjem, i to samo sa većim brojem svojih vojnika.

Karakteristična je podjela zadataka i nadležnosti Narodnooslobodilačkog odbora Bribir na okupiranom i na slobodnom području, kako to ističe jedan od najboljih poznavalaca rada NOO-a u Bribiru i uopće u vinodomskom kraju Andrija Tus, pa ih ovdje iznosimo:

»Osnovno obilježje rada Općinskog NOO-a Bribira bilo je u tom što je djelovao jednako na oslobođenom, na neoslobođenom i na poluoslobođenom teritoriju bribirske općine:

a) Osnovni zadaci na slobodnom području bili su: pomaganje zbrinjavanja vojnih jedinica, organizacija i institucija NOP-a, u pogledu prehrane i smještaja, i to redovnim organiziranim pribavljanjem i proizvodnjom artikala za prehranu, a djelomično i odjevnih predmeta, smještaj i zbrinjavanje maloljetne djece nekih pripadnika NOP-a sa šireg primorskog područja, kao i ugroženog stanovništva, organiziranje privatnih smještaja, za pojedince i grupe pripadnika NOP-a, posebno vojnih jedinica, koji su prolazili bibrskim šumskim predjelom, organizacija ambulantnog liječenja bolesnih i ranjenih, intenzivan idejno-politički, kulturno-zabavni i prosvjetni rad među pripadnicima vojnopozadinskog logora.

b) Zadaci na okupiranom području: Tu je cjelokupna djelatnost pod rukovodstvom partijske organizacije bila povjerena omladinskoj organizaciji, AFŽ i NOO-u. Nemoguće je posebno izdvojiti djelatnost NOO-a, jer je to bila jedinstvena aktivnost. Svakako su pri tom bili vrlo aktivni i seoski akcioni odbori, odnosno njihovi članovi. Zbog toga istaći ćemo samo onu djelatnost koja je po svom sadržaju pretežno ulazila u nadležnost NOO-a, bez obzira na to tko je sudjelovao u njenom ostvarivanju: Organizacija prikupljanja i nabavke (to je bio neprekidan i sistematski rad svih organizacija NOP-a, a NOO-a prvenstveno); pomoć u mobiliziranju boraca za partizanske jedinice, propagiranje i organiziranje bojkota svih mjera koje su poduzimale ustaško-okupatorske vlasti, prije svega neodazivanje u domobransku vojsku i neplaćanje poreza (već 1942. godine u Bribiru je malo tko plaćao porez); progandno politička djelatnost na raskrinkavanju ustaško-okupatorskog režima; propagandno politička djelatnost na popularizaciji ciljeva i značenja NOB-e i na toj osnovi širenja kruga simpatizera i aktivista NOP-a. To su bili zapravo načelni zadaci narodnooslobodilačkih odbora uopće, a ne samo u Bribiru. Ali u Bribiru su se ostvarivali na specifičan način prvenstveno zbog djelovanja Općinskog NOO-a na okupiranom području, kao i na slobodnom području gdje se razvijala intenzivna ratarsko-stočarska, politička i vojna djelatnost.³²

Karakteristična je djelatnost Općinskog NOO-a Bribira koji je znalački znao angažirati masovni odlazak iz Bribira u šumsko područje aktivista i simpatizera NOP-a bez razlike na dob, gdje je bila organizirana spomenuta poljoprivredna ratarsko-stočarska djelatnost, na dobrovoljne radne akcije kod obrade zemljišta, sadnje, okopavanja i pobiranja uroda. Odlazilo se je u šumsko područje bez obzira na opasnosti koje su vrebale da bi se došlo u šumu, pa čak i iz »žice« kojom je Bribir bio opkoljen.

U toku srpnja 1942. Općinski NOO Bribir izdvaja se u potpunosti iz nadležnosti komande vojne partizanske jedinice te u suradnji sa ostalim organizacijama NOP-a izvršava sve zadatke, koje su u njegovoj nadležnosti, kao istinskog organa narodne vlasti.

ORGANIZIRANJE SEOSKIH I PARTIZANSKIH STRAŽA

Narodnooslobodilački odbori su vodili brigu o sigurnosti stanovništva i njegove imovine na oslobođenom području.

Karakteristična je s tim u vezi odluka Općinskog NOO-a Gornji Zagon koji je u želji da što bolje sačuva stoku i tovarno blago³³ od ruku neprijatelja, propisao odluku o ispaši. Tako je određeno da seoske straže³⁴ vode posebnu brigu o tome da stoka ne dođe u neprijateljske ruke.

Inače svi su NOO-i na slobodnom teritoriju imali u nadležnosti organizaciju seoskih straža i imenovanje komandira tih straža. Kada je u listopadu 1942. godine osnovana Komanda mjesta Ledenice—Krmpute sa sjedištem u Omaru³⁵ ona je posebno surađivala s NOO-ima u vezi sa stražama, naročito kada na oslobođenom teritoriju nije bilo nikakvih vojnih jedinica. U Gornjim Zagonima su među prvim komandirima bili Stjepan Jovanović Deva za održavanje seoskih straža prema Bateru, Mijo Jovanović Brkić za Oštro, a Jure Tomić Školan za predio Vučja Jama.³⁶ NOO općine Krmpute vodio je brigu o seoskim stražama u pravcu Alana i okolice, te je za to područje bio određen komandir Mića Filipović Kokin, a za područje prema Ledenicama Ive Butorac Doveda.³⁷

Za područje Ledenica komandire straža u prvo je vrijeme imenovala komanda Ledeničke partizanske čete, a nakon izbora NOO-a prešli su u nadležnost NOO-u u Mataija Dragi. Prvi komandiri straža bili su: za Buliće Grga Komadina, za Mataija Dragu Grga Mataija Koze, a za Breze Dragan Komadina. U sastavu tih straža bili su angažirani uglavnom stariji muškarci, koji su bili oslobođeni vojne dužnosti. Kada je u Beronjici nastalo naselje tamo je stanovito vrijeme komandir straže bio Vinko Pančić.³⁸ Straža u Beronjici obavještavala je KK KPH Novi u Bribirskoj šumi, ukoliko se nešto zbilo ili ako je prijetila opasnost, kao i odbornika Breza (Petra Iskru) za NOO Ledenice. Ostale su straže o tome izvještavale NOO-e Gornjih Zagona, odnosno Krmputa, a NOO-i su posebnim kurirskim vezama izvještavali Komandu mjesta Krmpute—Ledenice u Omaru. Osim praćenja kretanja neprijatelja, seoske straže vodile su kontrolu o svakome tko je odlazio izvan slobodnog teritorija. Nikome nisu dopuštale da bez propusnice, što su ih izdavali NOO-i, napuste područje, pa su bile ovlaštene da pregledavaju osobe i stvari.³⁹

Sve se to odnosi na civilne straže, što su ih organizirali NOO-i, a ne na vojne straže. Civilne su straže u pravilu bile izviđačke. Nešto je drugačije bilo na bribirskom području. »Tamo je od prvih dana od osnivanja NOO-a općine Bribir pa do oslobođenja postojala na području Bribirske šume stalna straža sa stražarskim mjestom Vrh Pališina. Tu je bila stražarnica sazidana od suhozida s malom nadstrešnicom za obranu od vremenskih nepogoda, a njezini se ostaci i danas vide. Tu su se redovito smjenjivala po dva stražara, koji su pripadali stražarskoj grupi Općinskog NOO-a Bribir. S toga mjesta pruža se vidik prema Novom, Zagonu, Bribiru i Grižanima, odnosno u pravcu Vinodolske doline. To stražarsko mjesto neprijatelj nikada nije otkrio. Stražari su osiguravali općinske, okružne, kotarske ustanove i organizacije na području Bribirske šume od neprijateljskog upada.«⁴⁰ Mjesta osmatranja bila su na području Ledenica »Zalipnik za pravac Krmpute, odnosno Senj, a na području griško-belgradske šume Vrh Stojča za pravac prema Crikvenici«,⁴¹ a sve sa ciljem predostrožnosti i čuvanja slobodnog teritorija.

Narodnooslobodilački odbori na oslobođenom teritoriju tadašnjeg kotada Novi bili su prava istinska narodna vlast, a u tome su im zdušno pomagali viši partijski organi, boreći se za čistoću NOO-a od raznog neprijateljskog djelovanja, te su davali upute kakvi trebaju biti NOO-i. Okružni komitet KPH za Primorje 6. lipnja 1942. izvještava CK KPH i među ostalim piše: »Pitanje kakvi treba da budu NOO-i i koja je njihova uloga raščišćavali smo svuda na terenu a opširan materijal o tome u »Proleteru« bit će

stvarna prekretnica u radu part. organizacija kod formiranja tih odbora. Pisat ćemo o tom i u »Komunistu« osvrćući se na greške koje su do sada pravljene od pojedinih naših organizacija.«⁴²

Iz tih dana sačuvana je bilješka Jure Brozičevića Kotorca člana, a kasnije sekretara, Kotarskog komiteta KPH za kotar Novi data drugu Nikoli Jovanoviću Devi srpanjskih dana 1943. godine prigodom izbora za organe vlasti Gornjih Zagona. U njoj stoji: »Centralni komitet KP Hrvatske drug Vlado Popović 11. V 1942. piše drugarici Anki Berus, tada delegatu CK KP Hrvatske na ovom području o tome kakvi treba da budu naši NOO-i: bilješka glasi doslovce: NOO-i su privremeni organi narodne vlasti, ali su oni istovremeno i klice iz koje će se razviti organi prave i istinske narodne vlasti. Ne smije se dozvoliti da neprijatelj preko svojih agenata smanjuje i ponizi ulogu tih odbora u narodu. Da se to ne dogodi potrebno je budno paziti tko će ući u te odbore. Događa se da u te naše odbore ulaze ljudi koji se nikada nisu brinuli o siromašnom dijelu stanovništva stoga takove tipove treba raskrinkavati i izbacivati iz narodnih odbora. U odbore treba birati ljude koji su na djelu, a ne samo na riječima dosljedni borci protiv svih narodnih neprijatelja, ljude energične, smjele, odgovorne i inicijativne. Samo tako će ti odbori i pomoći našu borbu i doista biti klica nove narodne vlasti u našoj zemlji. Partijske organizacije na selu trebaju biti budne prema kulaškim elementima koji nastoje da se dočepaju položaja sa kojih redovno rovu u interesu buržoazije. U borbu treba pozvati sve što je pošteno i rodoljubivo nastojeći da seosku sirotinju i srednje seljake povedemo u borbu protiv fašističkog okupatora i njihovih slugu i da ih čvrsto privežemo uz nas na bazi saveza radnika i seljaka.«⁴³

OKRUŽNO SAVJETOVANJE KOMUNISTA HRVATSKOG PRIMORJA — VELIKI DOPRINOS RAZVIJANJU NOO-a

Okružno savjetovanje KPH za Hrvatsko primorje održano je 23. i 24. kolovoza 1942. u Bribirskoj šumi na području tzv. Milčevih stena.⁴⁴ Na ovom savjetovanju bili su prisutni sekretari partijskih organizacija, te delegati općina i kotara s područja Hrvatskog primorja i **Gorskog kotara**, pojedini članovi kotarskih komiteta i članovi Okružnog komiteta, zatim partijski rukovodioci vojnih jedinica V operativne zone, čiji je komandant bio Veljko Kovačević.

Savjetovanje su pripremili i rukovodili njime Anka Berus i Slavko Komar, kao delegati CK KP Hrvatske na ovom području. Bilo je prisutno oko 55 delegata.⁴⁵ U toku savjetovanja dat je kritički osvrt na uspjehe koji su mogli biti i veći i na nedostatke, osuđen je svaki oportunizam pojedinih članova i organizacija, a sve radi otklanjanja nedostataka i nepravilnosti, za omasovljenje NOP-a na području Hrvatskog primorja, te za učvršćenje NOO-a, kao organa privremene narodne vlasti.⁴⁶

Kada je na ovom savjetovanju istaknuto da mobilizacija »u nekim krajevima poprima masovni karakter (kotar Novi: Krmpote, Ledenice, Zagon, Bribir, kotar Crikvenica: Grižane, kotar Sušak: Grobinština i kotar: Kastav) tako, da su od malih partizanskih logora od prije godinu dana stvorene brojne i jake jedinice narodnooslobodilačke vojske...«⁴⁷ delegati s područja kotara Novi i Crikvenica, a i ostali bili su ponosni da NOO-i s njihova područja djeluju i rade kao istinski predstavnici narodne vlasti i kao nosioci

borbe protiv okupatora i domaćih izdajica, a isto tako to ih je i obavezivalo da mobilizaciju nastave i u ostalim obalnim mjestima i u mjestima u Vindolskoj udolini kotareva Novi i Crikvenica.

Na tom savjetovanju pretresana su sva pitanja i problemi, što se odnose na rad komunista. No, ovim napisom osvrnut ćemo se isključivo na NOO-e i sve u vezi s njima.

U Rezoluciji donijetoj na tom savjetovanju između ostalog se ističe »Narodnooslobodilački odbori nikli su svuda i svestrano pomažu N.O.P. Vojsku i narodnu borbu. Na oslobođenom teritoriju poprimaju više karakter privremene narodne vlasti, a naročito treba istaknuti rad NOO-a na nekim dijelovima neoslobođenog teritorija (Bribir i Kastavski kotar), gdje su NOO-i predstavnici narodne vlasti i nosioci borbe protiv okupatora (vrše mobilizaciju, organiziraju bojkot tržišta, napuštanje rada u fašističkim fabrikama itd.) kidanje telegrafskih i telefonskih veza okupatora, hapšenje narodnih neprijatelja i špijuna, te njihovo izručivanje narodnooslobodilačkoj vojsci itd.«⁴⁸

Rezolucija s tog savjetovanja pod naslovom »Zadaci naše partorganizacije« sačinjava 7 točaka, od kojih se dvije izričito odnose na narodnooslobodilačke odbore (5. i 6.) i glase:

»— revidirati sastav NOO-a i najaktivnijim radom partijaca u istima poraditi da postanu nosioci borbe protiv okupatora, te ih osposobiti, da postanu zaista nosioci privremene narodne vlasti.« i

»— organizaciono obuhvatiti rad među ženama stvaranjem A.F.Ž. za Primorje, uvlačenjem žena i predstavnica AFŽ u NOO-e.«⁴⁹

Ta je Rezolucija bila smjernica i direktiva aktivistima NOP-a kakvi trebaju biti NOO-i i komunisti koji u njima djeluju. Na osnovi te Rezolucije Kotarski komitet KPH za kotar Crikvenicu i Kotarski komitet KPH za Novi, a s pomoću OK KPH za Hrvatsko primorje čine sve da se NOO-i osposobe da budu istinski predstavnici i nosioci narodne vlasti i politički borbeni činilac narodnooslobodilačke borbe protiv okupatora i domaćih izdajica, a ne da samo budu punktovi za opskrbu vojske.

Jedna od prvih akcija KK KPH Novi u vezi s tim je održavanje partijskog tečaja u Beronjici prvih dana rujna 1942. godine. Tečaju su »prisustvovali kako partijci, a tako i vanpartijci, a svrha je bila, da se što više ideološki uzdignu polaznici radi preuzimanja raznovrsnih zadataka i poslova od strane aktivista NOP-a kako u narodnooslobodilačkim odborima, a tako i na raznim zadacima u pozadini.«⁵⁰ Radi pomoći u radu i osnivanju novih NOO-a, pa i KNOO-a Crikvenica, u Kotarski komitet KPH Crikvenica—Kraljevica tih je dana prema uputi Okružnog komiteta KPH došao Ivan Barbalić Ivić. O tome postoji izvještaj, koji je predmet ove rasprave.⁵¹ Kotarski komitet KPH Crikvenica—Kraljevica organizira u civilnom logoru kulturno-prosvjetni rad radi uzdizanja pripadnika Civilnog logora, odnosno članova organizacija i NOP-a,⁵² a jedni i drugi nastavljaju osposobljavati članove NOO-a. Tako je nastavljeno osposobljavanje NOO-a prema zaključcima, odnosno Rezoluciji, sa savjetovanjima Komunističke partije Hrvatske za Hrvatsko primorje održano 23. i 24. kolovoza 1942. godine.

OSNIVANJE KOTARSKOG NOO-a NOVI

U toku ljetnih mjeseci 1942. godine Kotarski komitet KPH Novi na čelu sa sekretarom Blažem Kalafatićem poduzima sve da se na području kotara

Novi — koji je prije travanjskih dana 1941. djelovao za područje triju općina: Bribira, Ledenica—Krmgota i Novog Vinodolskog — uz postojeće organizira što više narodnooslobodilačkih odbora. »Stoga su partijske organizacije na cijelom području sa puno pažnje pretresale rad NOO-a, a za rad istih bio je stalno zadužen po jedan član KP, a gdje je to bilo moguće i više.«⁵³ Sa svakog sastanka Kotarski komitet KPH za Novi redovito mjeesečno, a to je isto činio i Kotarski komitet KPH Crikvenica, izvještava Okružni komitet KPH o radu NOO-a, njihovu osnivanju i djelovanju, kako bi se oni od organa za pomoć vojsci postali istinski organi privremene narodne vlasti. Tako je organiziranim radom KP postignuto da su skoro u svim selima na oslobođenom i neoslobođenom teritoriju kotareva Novi i Crikvenica osnovani NOO-i, s nešto manje uspjeha na području Kraljevice. Viši partijski organi dali su sugestiju da se ti NOO-i međusobno povežu na oslobođenom i na neoslobođenom teritoriju, gdje god je to moguće. Već tada su se neki NOO-i nazivali općinskim. Na primjer Bribir, koji je djelovao i na oslobođenom, neoslobođenom i na poluoslobođenom teritoriju Bribira, zatim NOO Krmgote, koji se od osnivanja nazivao općinski, NOO u Ledenicama, odnosno u Mataija Dragi, imao je naziv Mjesni NOO, a Zagon, koji se od prvog dana nazivao Narodnooslobodilački odbor za sela Gornjeg Zagona, a odmah zatim i Breza, zvao se jednostavno narodnooslobodilački odbor. Da bi se rad NOO-a mogao što bolje objedinjavati i usavršavati, kako bi oni udovoljavali potrebama stanovništva i narodnooslobodilačkoj borbi, trebalo je, prema uputama, osnivati odbore na višem nivou, tj. na nivou kotara.

Tako 28. kolovoza 1942. godine dolazi do konstituiranja Kotarskog NOO-a Novi. Konstituiranje je izvršeno u školskoj zgradi sela Gornjih Zagona na Radinjama. Na svečanu sjednicu došli su predstavnici NOO-a Bribira, Ledenica, Krmgota, Zagona, Povila i Novog. Bilo je prisutno oko 60 delegata⁵⁴ i domaćina, članova antifašističkih organizacija Gornjih Zagona. Uvodni referat podnio je, u ime KK KPH Novi i komisije koja je radila na pripremama za osnivanje KNOO-a, Blaž Kalafatić. U referatu je istaknuto »da se pokazala potreba formiranja Kotarskog NOO-a kao tijela koji će objedinjavati rad već mnogih postojećih mjesnih, općinskih i seoskih NOO-a i davati im svestranu pomoć u sve složenijim zadacima koji su se u to vrijeme pred narodnu vlast postavljali, a naročito u pogledu prehrane stanovništva koje je bilo izuzetno teško na oslobođenom području, nabavi sjemena, obnavljanju u ratu stradalih — spaljenih kuća, unapređenju poljoprivrede, zdravstva, pomoći boračkim obiteljima, mobilizaciji i prehrani boraca za NOVJ i POJ, te kulturno-prosvjetne djelatnosti, otvaranje škola, domova kulture i drugih potreba stanovništva.«⁵⁵

Nakon podnijetog referata razvila se diskusija o problemima na oslobođenom području, a na kraju je izabran Kotarski narodnooslobodilački odbor Novi u koji su ušli: Josip Spoja Kuzmić, radnik-zidar, kao predsjednik, Petar Komadina, radnik, kao tajnik, i članovi: Anton Butković, lugar, Nikola Jovanović Deva, radnik, Ive Butorac, radnik, Pavao Mataija Žirica, šumski manipulant i Blaž Kalafatić, stolarski radnik, sekretar KK KPH za kotar Novi, dok je Ivan Radetić Ferdo, dipl. inž. šumarstva zadužen za kulturno-prosvjetni rad, za koji će se naknadno, kako je to zaključeno, imenovati poseban odbor sastavljen od prosvjetnih radnika u školama koje su trebale biti osnovane na slobodnom teritoriju.⁵⁶ Istovremeno su postavljeni

i stručni suradnici KNOO-a, i to Vjekoslav-Slava Dorić za tehničko-gospodarstvene poslove i Ivan Strizić Arbičin za administrativne poslove.⁵⁷

ULOGA NOO-a U ORGANIZIRANJU OBRANE SLOBODNOG TERITORIJA I ZAŠTITI STANOVNIŠTVA U TOKU OFENZIVA TALIJANSKIH SNAGA

Širenje NOP-a u vinodolskom kraju zadavalo je talijanskim okupatorima velike brige i strah od naroda. Da bi slobodni teritorij očuvali od iznenadnih napada, narodnooslobodilački odbori zajednički (NOO u Mataija Dragi i Gornjim Zagonima kao i Krmpotama) organiziraju rušenje cesta. Najpoznatija akcija rušenja ceste, na relaciji Ledenice—Polje—Bater na Burnjaku, izvedena je u noći zadnjeg dana veljače 1942. godine. Narod Ledenica i Gornjih Zagona rušio je tu cestu za vrijeme velikog nevremena, što je tih dana vladalo. U tu je akciju uložen ogroman ljudski napor. Osim te masovne akcije u dva navrata je rušena cesta od Batera do Breza, a zarušavana drvljem od Banskih vrata do Stalka. Kad je trebalo da cesta bude prohodna, budući da je bila pokrivena snježnim nanosima, čistio se snijeg da bi se promet mogao odvijati za potrebe Glavnog štaba Hrvatske i štamparije CK KPH, smještene na drežničkom području u selu Tomići, u zimskim danima u ožujku i travnju 1942.

Talijanski su se okupatori u proljeće 1942. godine odlučili na ofenzivu velikih razmjera na oslobođeni i poluoslobođeni teritorij. Ta je ofenziva u narodu ovog kraja poznata pod imenom »majska ofenziva«. Rukovodstvo NOP-a nije čekalo skršenih ruku. Osim spomenutih akcija na oslobođenom području Bribira, Ledenica, Krmpota i Gornjih Zagona stanovništvo je bilo angažirano na prekopavanju ceste na relaciji Alan—Stalak. U tim radovima sudjelovali su skoro svi stanovnici slobodnog teritorija.

Talijanska ofenziva na slobodni teritorij kotara Novi počela je 19. svibnja 1942. Partizanske patrole zamijetile su talijanske vojnike još u noći od 18. na 19. svibnja 1942. Obaviješteni su NOO-i, a oni su obavijestili stanovništvo. Neprijatelj se na oslobođenom području zadržavao svega 11 dana, a koristio je tenkove i avione. Iz jednog usidrenog broda ispred Novog Vinodolskog tukao je topovima partizansko područje sve do Drežnice, ne bi li tako nanio štetu i Partizanskoj bolnici i Glavnom štabu Hrvatske, koji se u to vrijeme nalazio na tom području. Narod se povukao duboko u šumu. Talijanski okupator spalio je u Gornjim Zagonima 21 kuću sela Krasnice. Samo je jedna kuća pukim slučajem ostala nezapaljena. Sudbinu Krasnice doživjeli su Ledenička sela: Bater, Lupoglav, Jurčići, Krmpotići, Stilini, Smolčići, Crno, Breze i Mataija selo i nekoliko kuća u selima Lovasi, Mataija Draga i Pemperi. Ukupno je na području Ledenica spaljeno 170 kuća, a na području Krmpota u ovoj majskoj ofenzivi spaljene su kuće u selima: Bačići, Obor, Podomar, Zabukovac, Javorje, Jurići, Luka, Omar, Bile, kao i neke kuće u Alanu. Istodobno je spaljena i većina krmpotskih ljetnih stanova, kamo su seljaci u toku ljetnih mjeseci odlazili na ispašu. Isto tako spaljene su i preostale kuće u Bribirskoj šumi — šumski bribirski stanovi na koje nisu naišli 18. listopada 1941. godine talijanski okupatorski vojnici, prigodom akcije paljenja šumskih stanova.

Za talijanske okupatore i njihove sluge ofenziva je završila neuspješno. Poslije neuspjelih talijanskih ofenziva, NOP se u ovom kraju još više rasplamsao. »Partizani opet gospodare oslobođenim i poluoslobođenim terito-

rijem kao i prije ofenzive. No nakon majske ofenzive usmjeruju svoj napad prema Krivom Putu, tako da 22. lipnja 1942. uspješnim napadom na oružničku postaju NDH u Krivom Putu i dan kasnije u selu Podbilu⁵⁸ proširuje se oslobođeni teritorij i na dio senjskog kotara.

Rujanskih dana 1942. godine trebala je otpočeti jesenska neprijateljska ofenziva, ovaj put na pravcu šumsko područje — more, a ne kao majska, koja se odvijala na relaciji primorsko-vinodolsko područje — šumsko područje Gorskog kotara i Drežnice.

Ponovo su se, kada je nastupila ta jesenska ofenziva, općinski NOO-i Bribira, Ledenica, Krmpota i Gornjih Zagona najhitnije organizirano i uspješno zajedno s narodom povukli prema neprohodnom šumskom području. Narod je disciplinirano izvršavao naloge narodnooslobodilačkih odbora i odbornika, a NOO-i su vodili brigu kako da sačuvaju od stradanja narod, njegovu imovinu i stoku.

Tih jesenskih dana uspijeva se zalaganjem Milana Mataije i NOO-a Ledenica i Bribira⁵⁹ na oslobođenom području ledeničkog kraja obnoviti pilanu u Mošunama, uz koju se montira mlin. Tako se narod šireg područja rješava teške brige o mljevenju žitarica i opskrbi daskama za izradu već, dotad, nekoliko puta paljenih privremenih baraka u kojima je narod stanovao.

U jesen 1942. godine, nakon neuspjehe talijanske ofenzive, pred narodnooslobodilačke odbore slobodnog teritorija kotara Novi postavljen je posebni zadatak, kako pomoći narodu Drežnice da u toku zime prekrmi svoju stoku. Sve im je bilo spaljeno, pa nisu imali stočne hrane ni sijena, a više od stotinu krava bilo je u opasnosti da uginu zbog pomanjkanja hrane.

Srpski narod Drežnice odlučio je da bi oko 200 krava trebalo dati na zimovanje, prehranu i ispašu, u primorski kraj. Narod oslobođenog područja o tome je upoznao Kotarski komitet KPH za Novi i KNOO za Novi.⁶⁰ Iako je u jesenskoj ofenzivi dobrim dijelom bilo uništeno sijeno u stogovima, naročito u Brezama, narod oslobođenog područja bez ikakva oklijevanja odlučio je prihvatiti tu stoku na prehranu u toku zime 1942. na 1943, pa se NOO-ima Ledenica, Gornjih Zagona i Krmpota prijavilo mnogo više zainteresiranih negoli je bilo potrebno.

Narod Drežnice putem svoga NOO-a dao je na znanje narodu na slobodnom teritoriju kotara Novi: »da onaj tko preuzme na prehranu-krmljenje dvije drežničke krave ili dva vola treba na proljeće 1943. vratiti jednu kravu odnosno vola vlasniku, a drugu dobiva za sebe, odnosno ako već ima dovoljno stoke, tada vlasniku vraća obadvije, a dobiva od vlasnika protuuslugu u krumpiru, zelju ili drugim poljoprivrednim proizvodima kao grahu i sl.«⁶¹ Većina naroda na slobodnom teritoriju kotara Novog nije računala ni na kakvu naknadu. U proljeće 1943. godine dolazile su drežničke obitelji po svoju stoku. Mnogi su predložili da stoka ostane kod Primoraca sve do ljeta 1943. godine. Drežničani nisu mogli zaboraviti lijepe geste žena slobodnog područja kotara Novi, jer su uglavnom one vodile brigu o toj stoci. Svi su postupili prema navedenoj ponudi, pa su bili zadovoljni i Drežničani i Primorci. Drežničani su bili sretni što su dobili dobro usčuvanu i hranjenu stoku natrag, tj. pola stoke kao što je bilo dogovorno utanačeno, a Primorci pak što su dobili za obavljene usluge ili stoku ili određene količine poljoprivrednih proizvoda. I danas se mnoge obitelji, tj. Srbi Drežnice i Hrvati Hrvatskog primorja posjećuju kao istinski i u najvećem iskušenju provjereni prijatelji.

NOO-i Gornjih Zagona, Ledenica i Krmpota davali su narodu Drežnice posebne priznanice tko je od naroda slobodnog teritorija primio na ishranu stoku.

U listopadu 1942. godine neke četničke porodice napustile su slobodni teritorij i otišle u Gomirje i Vrbovsko na okupirano područje, a budući da su pojedini njihovi članovi surađivali s okupatorom, na oslobođenom području su ostavili neiskopan krumpir. Putem KNOO-a Novi, Kotarskog komiteta KPH Novi i partijske organizacije Krmpota zamoljeni su NOO-i Gornji Zagon, Ledenice i Krmpote za pomoć. Iz Gornjih Zagona s grupom dobrovoljaca, tridesetak omladinaca i žena s odbornikom, odnosno tajnikom NOO-a Gornji Zagon Jurom Rubčićem Mačkom, krenulo je u akciju kopanja krumpira nedaleko od Jasenka, u selo Vrelo. »Radilo se neprekidno cijeli dan, a akcija je trajala tri dana; noću se spavalo pod vedrim nebom. Kopao se krumpir bez nekog osiguranja. U zaštiti je bilo samo dvoje partizana sestra i brat Stanići: Andrina i Josip Stanić. Bilo je teško. Tri dana stalno se je kopao krumpir i to od zore do mraka, a upozoreni smo i na eventualni napad četnika, ukoliko bi saznali da im se krumpir oduzimlje za kaznu što su im obitelji napustile slobodni teritorij. Akcija je uspjela; omladina je radila pod teškim uvjetima ovaj posao, čak istodobno i pjevajući. Zadatak je bio izvršen! Više od 10 vagona krumpira isporučeno je narodnoj vojsci.«⁶²

Zalaganjem NOO-a Ledenice i Krmpote bile su osnovane omladinske radne brigade, posebno za Ledenice, a posebno za Krmpote. Te radne brigade obavljale su poljoprivredne radove na oslobođenom teritoriju svoje općine. Pomagale su u obradi zemlje, sijanju i sadnji, kao i u branju plodova i košnji. Bilo je to za potrebe NOO-a, za socijalno ugrožene, a i za porodice partizanskih boraca. Zanimljivo je da su te radne brigade išle na ispomoć kopanja krumpira i u drežničko područje. Posebno treba naglasiti da su omladinke iz ovih radnih brigada sudjelovale i kod prijenosa ranjenika u jesen 1942. godine iz Drežnice u Mošune, odnosno Stalak.⁶³

KULTURNO-PROSVJETNA DJELATNOST NOO-a NA OSLOBOĐENOM TERITORIJU

Analfabetski tečajevi i priredbe

Prvi partizanski tečaj na oslobođenom teritoriju u Gornjim Zagonima (za sela Gornjih Zagona: Krasnice, Kala, Tribotinja, Plužnice i Valča) organiziran je u travnju 1942. godine. Milka Skočilić, rođena Dražić, nalazila se prve polovice travnja 1942. godine u Kozarskom, gdje je u to vrijeme boravila i Anka Berus. U Kozarskom je bio smješten Bribirski partizanski logor.

Drugarica Anka Berus boravila je u Gornjim Zagonima pa je upoznala Milku sa zaostalošću žena Gornjih Zagona, koje su gotovo sve bile nepismene. Povala ju je na sastanak žena u Plužnice, koji je održan baš u školi na Radinjama. Milka se upoznala sa ženama, rastumačila im je nužnost organiziranja tečaja za nepismene. Dogovoreno je vrijeme sastanka. Tako je počeo tečaj za nepismene žene Gornjih Zgona. Tečaj se održavao dva do tri puta tjedno, i to poslije podne, u zgradi osnovne škole na Radinjama.

Materijala nije bilo, pa se pisalo na pločicama prikupljenim od djece. Na tečaju se više obraćala pažnja dnevnim događajima, čitanju »Partizan-

skog borca« i ostale partizanske štampe. Budući da je Milka Dražić Skočilić otišla na dužnost političkog komesara Bribirskog civilnog logora, tečaj nakon prestanka majske ofenzive, krajem svibnja 1942. godine, preuzima Nada Tonković iz Bribira. Žene Gornjih Zagona marljivo polaze tečaj i pod teškim uvjetima ga uspješno završavaju. Mnoge su žene, kako se tih dana sjeća predsjednica AFŽ-a Gornjih Zagona Milka Tomić, i sama polaznica toga tečaja, naučile čitati i pisati.⁶⁴

Melanka (Maja) Segota Marušić, profesorica, koja je radila kao učiteljica na području ledeničkih sela: Bulići, Mataija Draga, Pemperi u školi u Bulićima i Mataija Dragi u svojim sjećanjima između ostalog ističe: »Osim s djecom imala sam tečaj za nepismene s odraslima. Bilo ih je 10 do 12. (Znam da je među njima bio drug Žirica). Sa njima je bilo mnogo teže raditi, nego sa malom djecom. Ali ipak neki su uspjeli... Osim tih tečajeva radila sam i sa ženama u Zagonima pojedinačno ili u grupi od 2 do 3 žene. Učila sam ih čitati i pisati. Sa ženama u Zagonima sam za 8. mart 1943. organizirala jednu kulturnu priredbu u Zagonima. Žene iz Zagona su predstavljale (ne sjećam se koji je to komad bio) ja sam imala referat o danu žena, a djevojčice su recitirale. To je bio veliki događaj za Zagone, jer one do tada nikada nisu imale takve priredbe. Bila je to prva kulturna manifestacija u tom selu.«⁶⁵

OSNIVANJE PARTIZANSKIH OSNOVNIH ŠKOLA

Uspostavljanjem slobodnog teritorija, NOO-i u slobodnim selima činili su sve da stanovništvu učine život što sadržanijim, podredivši sve njegove potencijale zadacima narodne revolucije, od mobilizacije naroda za oružani ustanak do organiziranja na kulturno-prosvjetnom planu, koji je uključivao analfabetske tečajeve, omladinske pjevačke zborove, tamburaške, dramske i recitatorske grupe omladine, AFŽ-a i pionira.

KNOO Novi osniva već prvih dana svog postojanja kulturno-prosvjetnu referadu, a ubrzo zatim i kulturno-prosvjetni odbor, čiji je zadatak da radi na kulturno-prosvjetnom radu čitavog oslobođenog teritorija.⁶⁶ Oni su sebi postavili zadatak: suzbijanje nepismenosti, otvaranje redovitih škola i analfabetskih tečajeva, formiranje diletantskih grupa, a iz izvještaja KK KPH Novi od 28. III 1943. upućenog Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje slijedi da se »već do sada njegov rad zapazio, a ima izgleda da će biti vidnih uspjeha.«⁶⁷

U sklopu ovih zadataka dolazi i do osnivanja partizanske škole u Krm-potskom Javorju. To je učinjeno na inicijativu Kotarskog komiteta KPH i NOO-a kotara Novi i partijske organizacije krm-potskog kraja gdje su djelovali Ivo Jeličić i Tomo Strizić, »odnosno organizaciju osnivanja i rada škole provodi NOO općine Krm-pote, koji je izvršio sve potrebne pred-radnje, da se baš na ovom području u Krm-potskom Javorju, gdje do sada nije postojala osnovna škola ista osnuje.«⁶⁸ Do ovog je došlo to prije, što se u susjednom zaseoku Zabukovac počela okupljati školska djeca još u kolovozu 1942. godine u partizanskom omladinskom domu smještenom u kući Matije Pavelić, a na čijem je okupljanju djece, pionira i omladine radila Neda Knifić, poznata skojevka, gimnazijalka iz Senja. »Ovo okupljanje djece trajalo je nekih 20-tak dana, da bi se mogla osposobiti kuća Tonke Butorac Šiljigove, pripremiti u tu svrhu školski inventar i po uputi druga

Strizića da majka spomenute Nede — Jelka Knifić dovede pravu učiteljicu sa završenom učiteljskom školom Anču Vučetić iz Brinja u Krmpote, da bi novoosnovana škola u Krmpotskom Javorju počela djelovati. Ova škola u Krmpotskom Javorju počela je sa radom od početka rujna 1942. godine i kao takva, djelovala je sve do oslobođenja odnosno do 1959. godine, kada je pripojena Osnovnoj školi »Ivan Mažuranić« u Novom Vinodolskom. »Osni- vanjem ove partizanske škole postignuto je za ono vrijeme, odnosno u onim okolnostima zadivljujući, višestruki politički i kulturni efekat koji razložno dokazuje, koliko je naša narodna revolucija bila stvaralačka i totalna. Taj politički i kulturni čin predstavljao je inspiraciju za cjelokupnu kulturno- prosvjetnu aktivnost na području kotara Novi što je posvjedočila činjenica, da je zahvaljujući upornosti NOO-a obnovljen rad osnovnih škola«⁶⁹ u Ma- taija Dragi, Bulićima, gdje je od početka studenog 1942. radila na školi Maja Šegota Marušić,⁷⁰ profesor sve do početka travnja 1943. kada odlazi na drugu dužnost. Zatim osnovna škola Gornji Zagon od prosinca 1942. godine, gdje prvih dana škole radi Mladen Plovanić,⁷¹ te i osnovna škola u Krmpotskoj Luci, gdje kao prva učiteljica te škole radi Milka Dražić Skočilić.⁷²

Te škole, unatoč upadima neprijatelja na ta područja, uspijevale su odoljeti svim iskušenjima, i nakon prestanka opasnosti radile kao i druge kulturne grupe, pjevački zborovi, dramske sekcije.

Melanka (Maja) Šegota Marušić ističe da joj je u radu u mnogome po- magao Milan Mataija, jedan od organizatora ustanka na ovom području pribavljajući pisaci pribor i zemljopisnu krtu Jugoslavije i Evrope, pa ističe za ove ratne prilike između ostalog: »U početku mog dolaska na to pod- ručje (Mataija Dragu) radila sam s djecom. Bilo je dosta teško pridobiti roditelje da puste djecu da uče čitati i pisati, jer su ta djeca već ranom zarom u 5 sati odlazili na pašu sa stokom. Nakon dosta ubjeđivanja i mene i druga Milana Mataija dobila sam 20-oro djece. Dato mi je u zadatak da tu djecu podijelim u dvije grupe, što sam i učinila. Jednu grupu djece sa- činjavala su ona djeca koja nisu znala ni čitati ni pisati, druga djeca bila su ona koja su vrlo slabo pisala, a nikako čitala. S jednom i drugom gru- pom djece radila sam od 8,30 do 14 sati. Bila je to jedna mala prostorija u kojoj smo imali samo veliku ploču. Sa svakim djetetom sam se dosta dugo zadržavala... niti ja sama nisam imala iskustva za rad sa malom djecom, jer sam upravo završila fakultet i bila osposobljena za srednju školu, te sam i sama morala stjecati iskustva. No najvažnije je bilo da sam ja zavoljela djecu i oni mene i da smo u tom kratkom razdoblju mnogo postigli.«⁷³

Pohađanje škole na slobodnom partizanskom teritoriju bilo je obavezno za svu djecu stariju od 7 godina, koja nisu završila osnovnu školu. Budući da nije bilo dovoljno školovanog nastavnog kadra, to su nastavu održavale i omladinke — članice SKOJ-a. U vezi s time se ističe: »Škole sa kojima rukovode drugovi-ce iz SKOJ-a može se reći da lijepo napreduju. Djeca u Zagonima vladaju skoro sa svim slovima, a ne zaostaju ni ona u Bulićima (nakon što je škola u Mataija Dragi prestala sa radom s obzirom na opas- nost od neprijatelja) i Mošunama, ako se uzme u obzir, da su počele kasnije da uče.«⁷⁴

Činjenica je, da su bile na oslobođenom području i objektivne poteškoće za održavanje redovite nastave, pa je pokadkad dolazilo i do zastoja rada u školama. Jedino su »redovito djelovale dvije škole i to u Općini Krmpote

u selima Javorju i Luci.«⁷⁵ No u ovom izvještajnom periodu »djeca dolaze u školu svaki drugi dan, jer je samo jedna učiteljska sila.«⁷⁶ »Obuka se vrši po podne od 1 do 4 sata. Vrijeme kada je stoka radi vrućine u štali, pa djeca imaju vremena. Škole su u hladovini, pa djeca ne osjećaju vrućinu.«⁷⁷ U međuvremenu se ponovno otvaraju dvije škole, koje su ranije djelovale, ali je uslijed objektivnih razloga prestao njihov rad, i to »jedna u Mataija Dragi, općina Ledenice, a druga u Zagonima. I za ove dvije imamo samo jednu učiteljsku silu, pa će se i ovdje obuka vršiti svaki drugi dan. Poteškoća je sa prehranom učitelja. U Zagonima je to glavna zapreka. Za petu školu u Beronjici biti će otvorenje, kad se dovrši školska prostorija, koja je već skoro gotova.«⁷⁸ Zapreka kao što je iznijeto za Gornji Zagon nije bilo kod škola na području Ledenica odnosno Krmpota gdje je NOO vodio brigu o prehrani i smještaju učiteljice.⁷⁹ No problem za polazak u školu bila je i odjeca kod djece, koja su je poderala, a nova se nije mogla nabaviti, a »da bi se rad u školama mogao normalno razvijati, jer mnoga djeca ne idu u školu zbog pomanjkanja odijela, odlučili smo, da za svu školsku djecu sašijemo haljine i predamo djeci. Tako smo odredili za tu svrhu 509 metara raznog platna« izvješćuje Okružni NOO za Hrvatsko primorje.⁸⁰ Na sjednici Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje 27, 28. i 29. srpnja 1943. konstatira se »još uvijek rad u školama ne funkcionira normalno. Razlozi su pomanjkanje radne snage, pa djeca moraju pomagati u poljskim radovima tako da čuvaju blago na paši... Tih dana na spomenutoj sjednici Okružnog NOO-a ističe se da KNOO Novi dobiva referenta za prosvjetu učitelja Josipa Sokolića, koji će kao stručno lice dati pomoć učiteljima kojima to do sad nije bilo zvanje.«⁸¹

ZDRAVSTVENA DJELATNOST NOO-a NA OSLOBOĐENOM PODRUČJU

Tužni i žalosni dani nastali su u cijelom partizanskom logoru u Bribirskoj šumi u jesen 1942. godine, kako to iznosi Josip Spoja Kuzmić, tada predsjednik NOO-a kotara Novi na oslobođenom teritoriju. »Baš sam se vraćao s puta u Lici, gdje sam bio zajedno s Blažem Kalafatićem, tada sekretarom KK KPH za Novi da osiguramo razmjenu robe sa oslobođenim područjem Like, gdje smo za sol, duhan i odjevne predmete dobivali poljoprivredne proizvode.«⁸² U području Bribirske šume sreo sam neke naše drugove i među njima meni dobro poznatog Ivana Spoju. Od njih sam saznao da su nekolicina drugova oboljeli i kada sam ih posjetio vidio sam da se radi vjerojatno o trbušnom tifusu s obzirom na to da smo bili upozoreni na simptome te opake bolesti. Odmah sam se dogovorio sa prisutnima da se bolesnici odvoje od ostalih pripadnika Civilnog partizanskog logora i da se pristupi izgradnji posebne barake za bolesnike. Tako je nastala naša partizanska ambulanta. Mnogi su je zvali mala partizanska bolnica. Bila je smještena na području Bribirske šume na Treskavcu.«

»U početku je imala tek osnovnu opremu, a kasnije je prošireno na 10-ak brodskih kreveta, a prema potrebi i više.«⁸³

Prema sjećanju Andrine Stanić, starije, Josipa Spoje Kuzmića, Ivana Strizića Grašće i Anice Jurčić (svi pripadnici tadašnjeg Bribirskog civilnog logora), nisu samo odrasli oboljeli od tifusa. Ova za partizane opaka bolest nije prestala harati ni u 1943. godini. Od trbušnog tifusa te godine oboljelo

je i nekoliko djece u dječjem domu na Okruglom.« Naime kada se je već računalo da više nema tifusa došao je jedan od partizanskih boraca u posjete svome sinu u dom. Navodno je bio kliconoša tifusa. Djeca u domu bila su već tada cijepljena, jer su pravovremeno dobili iz Novog Vinodolskog od dr Andrije Šermana, inače aktivnog suradnika NOP-a odgovarajuće cjepivo,⁸⁴ ali po savjetu liječnika odnosno bolničara nije bilo uputno dati takva cjepiva dojenčadi. Tako je došlo do oboljenja djece. »Obolio je od trbušnog tifusa i stariji sin Danjuše Švalba, profesorice, upraviteljice Dječjeg doma Okruglo, nedaleko od Lukova u Bribirskoj šumi. Danjuša Švalba predala je upravu doma svojoj zamjenici Mimi Čeč iz Gerova, te se posvetila liječenju svoga sina Rastka i drugih bolesnika.«⁸⁵ Od tifusa je umrlo dvoje djece, Goran star svega mjesec dana i Jelovica star 3 mjeseca. Pokopani su nedaleko od ambulante na partizanskom groblju u šumskom području Zaluk, nedaleko od Lukova. Koliko se je moglo evidentirati, prema izjavama spomenutih, od Bribiraca liječili su se od tifusa u ovoj ambulanti, odnosno maloj partizanskoj bolnici: Joža Brožičević, Josip Jurčić (koji je inače bio bolničar u ovoj ambulanti, a u nju je došao kao partizanski ranjenik) Ivan Kleković Šeto, Frane Mureta, Mate zvani Grobničanin, jer je bio rodом iz Grobnika, a na partizanskoj ekonomiji bio je zadužen kao čuvar stoke (pastir), Andrina Stanić, starija, Joha Stanić Goričeva, Frane Spoja, Marija Strizić, prof. Stanić navodno iz Srbije, Anica Veljačić Rupetina i mnogi drugi. Od spomenutih umrli su od tifusa Mate Grobničan (nije ustanovljeno prezime), prof. Stanić, a Anica Veljačić Rupetina umrla je putem za Drežnicu, kamo je bila upućena na liječenje.

Na području Vetrenice, kako ističe spomenuti Josip Spoja, bila je smještena veća grupa Grobničana, koji su došli u civilni logor, bilo ih je oko 70. Više ih je oboljelo od tifusa. Bilo je odvojeno njih 20-ak, pa im je bio dodijeljen Mirko Tus zvani Stric Mira, da na njih pazi i da ih njeguje. Rekonvalescenti su smješteni zatim u baraku na Treskavcu. Za njih se narod u Civilnom logoru dobrovoljno odrekao sljedovanja mlijeka, samo da se bolesnici što prije oporave.⁸⁶

Tu ambulantu vodio je Josip Jurčić iz Bribira, koji je vrlo vrstan bolničar i posebno aktivan, jer je volio ovaj poziv. Doktor Uroš Jakša, poznati partizanski liječnik, za njega bi znao reći: »Joža, Joža je moj najbolji suradnik, upućen je u sve, radi i djeluje kao pravi i najbolji medicinar, pa i u ovim ratnim prilikama on nađe stručnu literaturu da se što više usavrši«,⁸⁷ a kao takvog cijenili su ga svi na oslobođenom partizanskom teritoriju. Osim tifusara kasnije je bilo dosta oboljelih od crijevnih oboljenja, pa je u održavanju čistoće i ostalog Jurčiću pomagao Mirko Tus (Stric Mira), a povremeno kod pranja veša i svega u vezi s time poznata partizanka ovog kraja Pava Stipeč. »Kraće vrijeme na rad bila je došla jedna liječnica u ovu ambulantu, ali je ubrzo istu napustila.«⁸⁸

Svu brigu oko opskrbe ambulante, kako za prehranu, posteljinu i svega potrebnog za normalno i uspješno djelovanje ambulante, vodio je NOO Bribir, iako je ambulanta služila ne samo za potrebe Bribirskog civilnog logora, već i za šire područje.

SOCIJALNA SKRB NOO-a NA OSLOBOĐENOM PODRUČJU

Već u ljetnim mjesecima 1942. godine u Bribirskom civilnom logoru bilo je više djece, pa su o njima brigu vodili stariji. Bribirski civilni logor

već je tada vodio brigu o zbrinjavanju djece partizanskih boraca, ili djece čiji su roditelji bili u šumskom području. To je bio početak organiziranog rada s djecom.

Stručni rad s djecom započeo je tek u travnju 1943. godine dolaskom Danice Švalba, profesorice, na područje Bribirske šume. Došla je sa svojim suprugom prof. Vidom Švalbom, koji je radio u AGITPROP-u Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje. S njima su došla i njihova dva dječaka, Rastko i Vanja. Njoj je rad s djecom, s obzirom na činjenicu da je profesorica, bio ponuđen kao najpoželjnijoj, budući da su se na tom području Bribirske šume i onako okuplja djecu oko pozadinskih organa. Danjuša Švalba odmah se zdušno i savjesno prihvatila organizacije tog posla. Tako je dječji dom bio smješten u području zvanom Okruglo, nedaleko od Lukova. Tu su se, prema zaključku Općinskog NOO-a Bribir, osposobile šumske kućice (šumski stanovi), koje su pripadale obiteljima Vlade Markelić, Stanka Miškulina, Mate Tonkovića i Kate Strizića, a spalila ih je talijanska okupatorska vojska. Posebno se na tom području izgradila jedna oveća baraka-brvnara, koja je služila za dom, i u kojoj su bile dvije veće prostorije s predsobljem, pa su u tim ratnim prilikama nekako odgovarale svojoj svrsi, to prije što su bile prostrane i svijetle. U baraci su bili smješteni tzv. brodski kreveti, kako bi prostor bio što djelotvornije iskorišten.

Za vrijeme loših vremenskih prilika Danjuša Švalba je nastavu održavala u jednoj od spomenutih prostorija. Inače se nastava održavala na livadi nedaleko od doma. Budući da je u domu bilo smješteno djece različitog uzrasta, to je nastava prilagođavana za predškolsku djecu posebno, a za starije posebno, ali održavana je istovremeno. U tom dječjem domu bilo je smješteno djece razne dobi od dojenčadi do 14-godišnjih dječaka i djevojčica. Prema sjećanju Ivana Strizića Grašće školske knjige i pisaći pribor za dom stigao je iz Sušaka, a i u Bribiru je on sam putem aktivista sakupljao početnice, školske pločice i pisaći pribor. U ovom domu bila su smještena i djeca, koja su bila puštena kući iz internacije, tj. iz konclogora u Bakru, a nisu imala mogućnosti da ostanu u Bribiru.⁸⁹

Narodnooslobodilački odbor općine Bribir, koji je djelovao u Bribirskom civilnom logoru vodio je uglavnom sam posebnu brigu o ovom dječjem domu, u kojem su bila smještena ne samo djeca iz Bribira, već i djeca palih boraca, djeca iz partizanskih obitelji, a i ostala djeca iz Ledenica, Grižana, Bakra, Sušaka, Liča, Gerova — jednom riječju s područja Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.⁹⁰

S poljoprivredne ekonomije vojno-pozadinskog partizanskog logora slalo se domu mlijeko, maslac i mliječne proizvode, a i drugo što je trebalo.⁹¹

Narodnooslobodilački fond — koga su imali KNOO Novi i KNOO Crkvenica, kao i Okružni NOO za Hrvatsko primorje, slao je prehrambene i odjevne predmete izravno domu. No, to nije bilo dovoljno. Dječja usta mnogo traže, pa je bilo slučajeva da su sama djeca išla brati razno bilje kao koprivu, gljive i slično za jelo, te ih se je uspjelo uvjeriti da je i to korisno i potrebno jesti. Ipak, ne bi se moglo reći da su djeca bila jako prikraćena. Partizanski punkt »Matija Gubec« s područja Liča bio je dobio krave, pa su one (4) kao i koze (2) bile date domu da im koriste za mlijeko. U tom dječjem domu bio je ekonom Josip Martinčić Paviša.

Dječji dom imao je i svoju recitatorsku grupu, kao i pjevačku, pa su djeca nastupala na priredbama u ledeničkim selima i na Lukovu. U domu

je uvijek bilo smješteno nešto više od dvadesetak djece (od 25 do 27, a jedno vrijeme bilo ih je 30), no to se za neko vrijeme smanjilo, jer su neki stariji dječaci radije išli čuvati stoku na poljoprivrednoj ekonomiji Bribirskog partizanskog logora, a to je za ono doba bilo posebno korisno.

Zanimljivo je da je za vrijeme prvomajskih praznika 1943. godine u ovom dječjem domu na Okruglom oformljen i prvi pionirski odred na oslobođenom teritoriju kotara Novi i kotara Crikvenica. U času osnivanja pionirski odred je imao 27 članova. Djeca su se zdušno prihvatila pionirskih dužnosti. Izabrano je rukovodstvo odreda, te je za komandira izabran Rastko Švalba (iz Sušaka), a za zamjenika komandira Marijan Možgan (iz Liča) inače sekretar organizacije SKOJ-a u domu, dok je komesar postala Ivanka Malnar Branišev (iz Gerova), koja je ujedno bila i zamjenik sekretara organizacije SKOJ-a.⁹²

Posvećivali su mnogo pažnje ovom dječjem domu rukovodioci ustanka i prvoborci Tomo Strizić (koji je imao u domu sina Mišu — predškolsko dijete, kojem je majka Franka s tek rođenim djetetom Vitomirom bila u internaciji — talijanskim konclogorima), zatim Blaž Kalafatić, Petar Komadina, Vlado Car, Milan Mataija, Andrija Kršul i dr. Svi su oni nastojali pomoći ovoj vrijednoj ustanovi.

Valja naglasiti da su djeca u domu kroz dvadesetak dana dok je kod njih boravila Branka Tomac Skomeršić, a njima poznata kao Sonja Crna, naučila sve tada poznate partizanske pjesme. Branke se i danas mnogi sjećaju i s njome, iako je od tada prošlo 40 godina, održavaju vezu. Zanimljivo je i pismo iz tih dana Danjuše Švalba kada piše Sonji u Otočac, između ostalog: »Djeca te se i danas rado sjećaju i spominju te često. Znaš, piše u šali Danjuša »ljubomorna sam na Tebe«.⁹³

No naravno bilo je za djecu i teških situacija. Jednom u šetnji na Maševskom polju iznad Maševskog brda odjednom se pojavio dvomotorac — avion tipa »savoja«. Djeca su se snašla brzo, kao i odrasli. Na zapovjed njihova komandira pionirskog odreda svi su legli u visoku travu i tako ostali nezapaženi.

O djeci dječjeg doma vodila se posebna briga, kako je to već naglasio Ivan Strizić Graščo, koji je često bio u domu, s obzirom na to da je u domu imao i svoju djecu. U Domu je ispomagala i njegova pokojna supruga Marica, dok je on osobno u ime NOO-a Bribir bio zadužen za pomoć u domu. U vezi s time u svojim sjećanjima on ističe: »Kada smo dobili obavijest, da će neprijatelj prodrijeti na slobodni teritorij meni je rečeno da bi trebao pomoći evakuirati djecu doma i stvari, tj. važniji inventar, otpremiti na sigurnije mjesto u šumsko područje zvano Parčeva Viševica. Krenuli smo svi zajedno. Prigodom odmaranja rečeno mi je da bi prije nego što krenemo trebalo prebrojiti djecu, kako bismo ustanovili da li su svi na broju. Trebalo ih je biti 27. Koliko se ja danas sjećam ja sam ih nabrojio 26. Dakle, rekao sam drugarici Danjuši: »Fali nam jedan, a ona će na to: Ne možemo nikuda krenuti dok ne nađemo izgubljeno dijete.« Krenuo sam naokolo i nakon dobrih pretraživanja grmlja našao sam malu djevojčicu, koja je tako reći tek prohodala. Zvala se Zdenka. Tek smo tada smjestili djecu i inventar na sigurno mjesto.

Kasnije jednom prilikom ja sam u Osnovnoj školi »Dr Josip Pancić« u Bribiru na satu njegovanja tradicija NOB-a pričao kako smo mi u šumi čuvali i pazili svakog borca, pa i djecu tako da sam i spomenuo navedeni

slučaj. Tada se je javila Zdenka Pemper, nastavnica, rekavši da je baš ona bila ta djevojčica i da je ona ta Zdenka. Iako sam se nemalo iznenadio, bio mi je posebno drag taj susret.«⁹⁴ Možda bi čitajući ove retke liječnici, profesori, inženjeri, nastavnici, zanatlije, službenici i domaćice, nekadašnji pitomci — pripadnici dječjeg doma i oni mogli da se nađu zajedno, kao što se nađu maturanti kada slave godišnjice polaganja mature. Bilo bi korisno da se nađu i da se sjete tih dana njihova djetinjstva, rekao je Ivan Strizić Grašćo, čiji je sin danas liječnik u Vojnoj-medicinskoj akademiji u Beogradu, koji je i sam bio polaznik ovog dječjeg vrtića, odnosno dječjeg doma.

Socijalna skrb NOO-a nije se ograničavala samo na zbrinjavanje djece. Položaj i potrebe ostalog dijela stanovništva slobodnog teritorija bila je također briga NOO-a. Pri tome su ponekad pravljene greške kao npr. ona u odnosu na stanovnike Mrkoplja. Na oslobođenom području Bribirske šume bila je zadržana grupa građana iz Mrkoplja. Narodnooslobodilački odbor kotara Novi odlučio je da se oni vrate u štab Bataljona »Matija Gubec«. U vezi s time Okružni komitet KPH za Primorje 23. listopada 1942. godine piše Kotarskom komitetu KPH za Novi slijedeće: »Baš ovaj čas dobili smo u ruke od druga komesara Bataljon »Matija Gubec« pismo koje mu šalje Vaš Kotarski narodnooslobodilački odbor. Vi kao partijci koji kontrolirate taj odbor ne smijete dozvoliti takav odnos i postavljanje stvari prema vojsci, kao što to čini taj odbor. Tamo se naprosto kaže, da će oni držati mrkopaljske civile 4 dana, onda ih izručiti i dati na raspolaganje Štabu bataljona. Mi vrlo dobro znamo da je danas teško pitanje civilnih logora, da ih je teško čuvati i prehranjivati, ali da Kotarski odbor postavlja da neće stranaca i da se boje, da će oni dezertirati, to vi ne smijete dozvoliti i trebate taj odbor uvjeriti da dezertirati može mnogo ljudi, da stranci ne mogu biti izloženi propasti i da ih oni trebaju primiti, a danas je jedan borbeni bataljon najmanje sposoban i ne može da drži civile.«⁹⁵

To u cijelosti iznosimo zato da se ukaže na to kako je NOO kotara Novi imao pogrešno stajalište prema osobama koje nisu s ovog područja, i da se vidi kako je već listopadskih dana djelovao Kotarski NOO Novi, koji je osnovan još 28. kolovoza 1942. godine, »a ne, kako kažu, neki izvori da je djelovao od 24. prosinca 1942. godine.«⁹⁶

Možda je baš navedeni slučaj ponukao Kotarski komitet KPH za kotar Novi da u toku studenog 1942. godine u svom izvještaju Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje iznese: »Naš rad uglavnom se kreće k osamostaljivanju narodnooslobodilačkih odbora, partijskih jedinica, kao i ostalih vanpartijskih organizacija.«⁹⁷

PRVA REORGANIZACIJA KOTARSKOG NOO-a ZA NOVI

Kotarski komitet KPH za Novi analizirajući rad narodnooslobodilačkih odbora tadašnjeg kotara Novi konstatirao je »da veliki dio naroda na oslobođenoj teritoriji nalazi se u dosta teškom ekonomskom stanju, ali da uza sve teškoće veliki dio, a naročito u Ledenicama neprijateljski i borbena raspoložen naspram okupatoru i njegovim slugama. Zatim da općinski NOO-i u Zagonu i Ledenicama sve više i bolje ispunjavaju svoje zadatke, te da se polako osjećaju kao organi narodne vlasti«,⁹⁸ ali da s Kotarskim NOO-om za Novi, kako se ističe, »ne stojimo kako bi trebalo, naime trebalo je da

smo od samog početka uvukli veći broj članova i time bi danas imali veći broj sposobnijih radnika».⁹⁹ Sekretar tog komiteta Blaž Kalafatić u svom izvješčaju Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje ističe: »Za to mislim, a o tome ćemo na dojučem sastanku razgovarati da ovako postupimo: jedan drug kako izgleda Malicija¹⁰⁰ iz KK treba da primi funkciju predsjednika ili sekretara, a također treba da iz pozadine uvučemo nove drugove u odbor, kako bi se na taj način uspjelo čim čvršće povezati nas i pozadinu. Drug Malicija bi i dalje ostao član KK. Ali, da bi KK imao na raspolaganju dovoljni broj drugova mislim da je potrebno da čim prije uvučemo nove drugove, po mogućnosti i drugarice koji-je bi se najkraće vrijeme osposobile za samostalni rad, jer inače ćemo doživjeti isti slučaj kao i sa odborom...«¹⁰¹

Kalafatić 22. veljače 1943, dakle nakon dva mjeseca priprema, piše u vezi s iznijetim problemima pismo naslovljeno s »Dragi druže Mate«, gdje između ostalog iznosi: »Danas sam se vratio iz Ledenica sa sastanka koji se je jučer održao. Stvar smo postavili onako kako smo se dogovorili, samo je došlo do promjene u tom pogledu, što nismo istog dana izabrali Kotarski NOO, već smo se dogovorili sa svim odbornicima da se u srijedu održe sastanci svih NOO-a, na kojima će se odlučiti odnosno odabrati po tri predstavnika za plenum kotarske konferencije na kojoj će se izabrati izvršni odbor. Konferencija će se održati u četvrtak 25. ovog mjeseca u Bulićima. Takvo postavljanje je uslijedilo uslijed toga da bi ipak donekle odbor izgledao birani, a ne kakvi bi vjerojatno bio od gore nametnut. Sami sastanak bio je vrlo živ i moglo se je vidjeti pravo stanje koje vlada na ovom kotaru. Potrebe naroda su vrlo velike, pa dalje između ostalog ističe: »Drugove Tomu¹⁰² i Milana¹⁰³ obavjestio sam o Tvojim odluci i prema tome izvršni odbor bi izgledao ovako: gore spomenuta za Bribir i Ledenice, Deva¹⁰⁴ za Zagon, Brozović¹⁰⁵ za Krmpote, a osim ovih u plenum bi trebala doći iz svakog odbora po dvojica. Nastojati ćemo da budu zastupane i žene, kao i druge organizacije. O konferenciji koja će se održati četvrtak tj. o sastanku plenuma, o biranju izvršnog odbora i njegovim zaključcima obavjestit ću te nakon završenog sastanka.«¹⁰⁶

Plenum je doista održan 25. veljače 1943. godine.

Radi boljeg sagledavanja problema i prilika stanja na prvom, i tada jedinom, oslobođenom teritoriju u Hrvatskom primorju, ilustracije radi iznosimo izvješčaj, odnosno zapisnik, u cijelosti:

»Prisutni drugovi-arice (odbornici): Za Bribir: Strizić Toma, Spoja Josip i Zora Kršul, za Zagon: Nikola Jovanović (Deva), Milka¹⁰⁷ predsjednica AFŽ-a i Juraj Rupčić, za Ledenice: Mataija Milan, Iskra Petar i Zora Jurčić, za Krmpote: Butorac Matić, Pavličević Anton i Pavelić Anka. Ukupno 12 članova sa 4 žene.

Drug Strizić otvara sastanak sa kratkim referatom koji se odnosi na samo formiranje Kotarskog NOO-a, odnosno za potrebe koje su prouzrokovale njegovo stvaranje. Također između ostalog kaže, da je najosnovnija zadaća koja se pred plenum postavlja pružanje pol. i ekonomske pomoći narodu. Odmah nakon toga prešlo se je na dnevni red, koji je ovako sastavljen: 1) Biranje izvršnog odbora, 2) Ugovor dana za sjednice, 3) Narodno-oslobodilački fond, 4) Zasiјavanje zemlje (pomoći privatnu inicijativu naroda), 5) Zadrुžni dućani (razmjena dobara), 6) Provjeravanje ekonomskog

stanja u kotaru, 7) Zdravstvene prilike, 8) Kulturno prosvjetni rad, 9) Suradnja NOO-a sa vojnim vlastima i 10) Odnos NOO-a napram svim antifašističkim organizacijama.

1) Biranje izvršnog odbora vršeno je na taj način da je svaka općina birala svojeg predstavnika za plenum. Za Bribir drug Tomo Strizić, za Zagon Nikola Jovanović Deva, za Ledenice drug Milan Mataija, za Krmpote drug Butorac Matić. Odmah se je prešlo na biranje predsjednika, tajnika i blagajnika, za koje su izabrani slijedeći drugovi: predsjednik drug Milan Mataija, tajnik Tomo Strizić, blagajnik Matić Butorac.

2) Sastajanje plenuma vršiti će se svakih 15 dana, a po potrebi može se sazvati odbor i ranije. Prvi sastanak jedanaesti III 1943. godine. Sastanak izvršnog odbora svakih 8 dana, odnosno svaki četvrtak. Smještaj NOO-a u Bulićima.

3) Stvaranje narodnooslobodilačkog fonda vršiti će se na slijedeći način:
a) sami članovi plenuma treba da se pobrinu za pronalazak stanovite količine novca. Novac će se pozajmiti na I mjes. dana. Još na samom sastanku članovi plenuma sakupili su oko jedanaest tisuća kuna.

b) izvršni odbor će se obratiti za zajam na sve Općinske NOO-e,

c) Odbor treba da se obrati na sve imućnije ljude, te da preko istih podigne zajam (uz bonove).

4) Obrada zemlje.

Pokazuje se potreba da se uz svaki Općinski NOO formira jedan odbor ekonomskog karaktera, koji će trebati voditi brigu o općem ekonomskom stanju na svom terenu, odnosno o općoj obradi zemlje, pronalaženju sjemena. Stavljeno je u zadatak, da se obradi čim veća količina zemlje, povodom čega treba već sada prići razvažanju đubra, popravku plugova za oranje itd. Odmah treba prići k ispitivanju količina sjemena i potrebu nabavke. Sa svime su drugovi na samom sastanku zaduženi.

U općinske ekonomske odbore ulaze drugovi iz kotarskog plenuma, kako bi se mogla voditi čim veća kontrola i pružanje direktne pomoći.

5) Izvršni odbor ispitati će sam mogućnost trgovine, s čime u vezi treba odmah ispitati mogućnost nabavke raznih narodu potrebnih artikala, i kao mogućnosti razne zamjene.

6) Provjeravanje ekonomskog stanja dati će Kotarski NOO-or u zadatke općinskim narodnooslobodilačkim odborima.

7) Zdravstvenim prilikama posvetit će se veća pažnja. Na samom sastanku postavilo se u zadatak izgradnja ambulate. Što je dato u zadatak drugu iz odbora. Kotarski NOO trebati će voditi brigu o općem zdravstvenom stanju naroda, o pružanju pomoći i zdravstvenim seoskim i općinskim odborima. Odbor će se pobrinuti za nabavku potrebnih lijekova, a za prikupljanje potrebnih stvari za Ambulantu obratiti će se na sve organizacije. Dakle po našem mišljenju, nije prerano da već skorih dana javite po lječaricu o kojoj je ranije bilo govora.

8) Kulturno prosvjetnom uzdizanju naroda Odbor će pružiti moguću pomoć. Zato se je uzelo u zadatak izgradnju prosvjetnih domova u Ledenicama, odnosno Beronjici, Bulićima i Krmpotama. Također je predviđeno formiranje jednog kult. prosvjetnog odbora koji će voditi brigu po tim pitanjima.

9) Suradnji NOO-ima i vojnim vlastima posvećena je dosta velika pažnja, odnosno trebati će posvetiti. Pružanje pomoći s jedne i druge strano

je glavno i osnovno pitanje, zato će svi NOO-i u najskorije vrijeme ispisati matične knjige koje su potrebne za vojsku, jer do sada NOO-ri nisu mogli po tim pitanjima pružati pomoć vojsci. Pružanje pomoći vojsci u lijekovima, hrani, odjeci i drugo. Sa strane vojske trebati će voditi računa da se za sva potrebna pitanja obraća na NOO-or, a ne kako je to ranije bilo izravno za narod.

10) Odnosu između NOO i drugih antifašističkih organizacija trebati će se posvetiti veća pažnja. Jedan od najosnovnijih zadataka je polit. uzdizanje NOO-a i prikazivanja značaja antifašističkih organizacija u ovom ratu, kao i prikazivanje potrebnog odnosa sa istima.«¹⁰⁸

Analizirajući rad NOO-a na području kotara Novi Kotarski komitet KPH za kotar Novi u izvještaju od 28. ožujka 1943. podnesenom Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje između ostalog ističe: »Na području našeg oslobođenog dijela kotara postoji jedan Kotarski NOO (za oslobođeno i neoslobođeno područje kotara Novi), koji broji 12 članova Plenuma, od toga 8 muškaraca i 4 drugarice. Uži kotarski odbor, koji se sastaje svakih 8 dana i vrši redovite poslove kotarskog odbora. Plenarne sjednice održavaju se svakih 15 dana.

Na čitavom oslobođenom teritoriju postoje 4 općinska NOO-a (Ledernice, Krmpote, Gornji Zagon i Bribir) sa ukupno 34 člana. Među istima nalaze se 3 drugarice. Sastanci se održavaju redovito svakih 8 dana.

Rad Ledeničkog i Krmpotskog narodnooslobodilačkog odbora može se reći, da prilično odgovara. Narod u njima osjeti svoje predstavnike, odnosno svoju vlast. Ima još tu i tamo nedostataka kod pojedinih odbornika ali što se općenitosti tiče Odbori odgovaraju. Razumljivo je, da su to ljudi bez neke jače političke svijesti, pa se postavlja pred Kotarski NOO, da istima u tom pogledu pruži punu pomoć.

Zagonjski NOO-r ne uživa puno povjerenje naroda. Narod u dosta velikoj mjeri neizvršava naređenje NOO-a. Opaža se da u istom imade dosta velike familijarnosti, što narodu upada u oči. Potrebno je, da se čim prije te nezdrave pojave pročiste.

Bribirski N.O.O. (civilni logor) trebao bi biti više zapažen s obzirom na rad, te izgleda kao da mu nedostaje odlučnosti u radu. Dosadašnji Kotarski NOO-or sačinjava ekonomski odsjek, te se opaža, da po svim pitanjima odsakče od NOO-a. Trebati će i tu (za KNOO) poraditi na potrebnim izmjenama.

Pri općinskim NOO-ima formirani su: Ekonomski, zdravstveni i kulturno prosvjetni odsjeci. Naročito se zapaža rad Bribirskog i Krmpotskog ekonomskog odsjeka, dok zagonjskog i ledeničkog manje.«¹⁰⁹

KOTARSKI NOO NOVI U RAZDOBLJU OSNIVANJA OKRUŽNOG NOO-a ZA HRVATSKO PRIMORJE

Aktivnost KNOO-a za Novi, koja je pokrenuta s novim elanom u veljači 1943. godine, kako je istaknuto, počela je postepeno jenjavati, jer je predsjednik KNOO-a Milan Mataija jedno vrijeme bio poprilično zauzet oko osnivanja Okružnog NOO-a. Prije nego je došlo do osnivanja Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje 5. travnja 1943. bila je zakazana izborna konferencija Okružnog NOO-a za Primorje i Gorski kotar na kojoj je bilo 18 delegata. Sa oslobođenog teritorija kotara Novi

bilo je najviše delegata. Iz sačuvanih zapisnika¹¹⁰ vidi se, da su pojedini predstavnici KNOO-a Novi, predstavljali i KNOO Senj. Tako se za Milana Mataiju člana KK KPH za Novi ističe, da je predsjednik KNOO-a kotara Novi—Senj, kao i za člana KNOO-a Novi Nikolu Jovanovića Devu da je član KNOO-a Novi—Senj. S njima su na ovoj izbornoj konferenciji za izbor privremenog okružnog NOO-a za Primorje i Gorski kotar bili Pavao Mataija Žirica, tajnik Općinskog NOO-a Ledenice, Josip Brozović Kirčić, predsjednik NOO-a Krmpote, Ivan Krpan, član Općinskog NOO-a Krmpote, Jure Rubčić Mačak tajnik Općinskog NOO-a Zagon i Josip Krsta¹¹¹ blagajnik Općinskog NOO-a Bribir. Prema sjećanju Dmitra Trbovića, koji je bio tajnik privremenog Okružnog NOO-a za Primorje i Gorski kotar, Milan Mataija je bio biran za predsjednika toga odbora.¹¹² Do osnivanja Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje došlo je u travnju 1943. (točan datum nije utvrđen prema raspoloživim podacima). Naime, nakon nekoliko dana poslije osnivanja privremeni Okružni NOO za Primorje i Gorski kotar prestaje s radom i dolazi do osnivanja inicijativnog okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, a članovi Inicijativnog NOO-a bili su Tomo Strizić te Milan Mataija s područja kotara Novi.¹¹³ (Tomo Strizić i Milan Mataija bili su članovi ZAVNOH-a najvišeg organa revolucionarne narodne vlasti u Hrvatskoj i nosioca državnog suvereniteta.) To ističemo zbog toga što Petar Komadina postaje predsjednik Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, iako je prema ranijem prijedlogu trebao preuzeti dužnost komandanta Primorsko-goranskog područja. Po preporuci Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje umjesto njega trebao je za komandanta Primorsko-goranskog područja biti postavljen Milan Mataija.¹¹⁴ Istodobno tajnik KNOO-a Novi Tomo Strizić odlazi na drugu dužnost.¹¹⁵ Prije odlaska na novu dužnost Tomo Strizić, kao tajnik KNOO-a zalagao se da članovi KNOO-a što bolje prouče »Poslovnik o radu NOO-a« kojeg je na osnovi Fočanskih propisa izradio Inicijativni odbor ZAVNOH-a, te su s njime upoznati i općinski NOO-i na području kotara Novi, kao i NOO-i na neoslobođenom teritoriju.¹¹⁶

Kotarski komitet KPH za Novi u izvještaju od 17. lipnja 1943. godine u vezi s prethodnom temom piše Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje za rad KNOO-a Novi slijedeće: »Zadnje vrijeme inicijativni Kotarski NOO Novi može se reći da i ne postoji povodom odlaska tajnika i predsjednika na nove dužnosti. ... Zadaci koji se danas postavljaju pred NOO-e su biranje novog predsejdika i tajnika Kotarskog NOO-a, jer ovako je rad potpuno zabremzao.«¹¹⁷

Inicijativni okružni NOO za Hrvatsko primorje 27. lipnja 1943. izvještava ZAVNOH: »Kako su iz Izvršnog Kotarskog NOO-a za Novi otišli predsjednik i tajnik na novu dužnost, zaključili smo na sastanku zadnjeg plenuma, da se održe izbori i za općinske odbore i za delegate za kotarski plenum, pošto dosad uopće nisu vršeni.¹¹⁸ O tom smo već poslali dopis.«

IZBORI ZA NARODNOOSLOBODILAČKE ODBORE NA SLOBODNOM PODRUČJU KOTAR^a NOVI

Na temelju odluke Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje u toku srpnja 1943. godine održani su izbori za narodnooslobodilačke odbore na slobodnom teritoriju kotara Novi, a provodila ih je izborna komisija. Izbori su provedeni na biračkim mjestima u selima Gornjih Zagona, Ledenica, Krmpota

i na Lukovu, slobodnom području Bribirske šume, a NOO-i su imali popise svih punoljetnih građana starijih od 18 godina.¹¹⁹

Ružica Turković, član Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje opisala je te izbore u općini Krmpote, gdje se nalazila na terenu: »18. srpnja 1943. godine osvanuo je lijep sunčan dan. Kuće i zidovi bili su ispisani parolama: »Živili prvi slobodni izbori!«, »Žene, učestvujte na izborima!«, »Omladina učestvujte na izborima!« i letaci su bili polijepljeni na drveću. Od ranog jutra prolazile su selom grupice ljudi razgovarajući o tome za koga da glasaju, koga da biraju u NOO-e. U dogovaranju prilaze jedni drugima, skupljaju se svi na jedno mjesto. Dolaze i žene pjevajući: »Oj javore zelen bore, danas ćemo na izbore!«

Dolazi omladina vesela i nasmijana lica i hvata se u kolo. Kada se je skupio narod cijele općine, tada je drug iz izborne komisije održao govor, u kojem je rekao: »Narode, sada ti se prvi puta pruža prilika, da sam izabereš ljude svoga povjerenja, koji će da u toku ove borbe vrše dužnost vlasti i koji će zaista raditi samo za interes naroda.« Poslije govora odana je počast palim drugovima, na čijim je kostima i krvi izgrađeno sve ovo, što smo borbom izvojevali. Nakon dva minuta šutnje rad se nastavlja. Omladina pjeva: 'Lijepu našu'. Prelazeći samom radu biranja odbonika, burno se je klicalo ZAVNOH-u i AVNOJ-u itd... Prvi puta napaćeni, ali nepokoreni narod Hrvatskog primorja rekao je svoju riječ, koja ga je tištila u duši, a nije smio godinama da je kaže pred bivšim protunarodnim režimima. Prvi puta učestvovala su na izborima primorske žene, koje su bile ravnopravni glasači, a neke su čak izabrane u odbor. Naši slobodni izbori završeni su pjesmom i kolom. Dugo je kroz dan odzvanjala pjesma 'Hej Slaveni!', 'Živili slobodni izbori u Hrvatskom primorju!'«¹²⁰

No, iako je svuda na slobodnom teritoriju kotara Novi bilo veselo, ponegdje je bilo i malih nesporazuma i neprijateljske propagande, kao npr. u ledeničkom naselju Beronjica. »Narod toga sela nije htio da bira kandidate predložene od Izborne komisije, koja nije dobro sproveda izbornu kampanju i nije popularizirala svoje kandidate, nego ih je bez prethodnog obavještenja naroda predložila narodu za biranje... Narod je promijenio u Beronjici kandidate predložene od Izborne komisije i izabrao druge. I u drugim općinama je došlo do neprimanja nekih kandidata (samo u selu Valač u Gornjim Zagonima — primjedba DJ). Ali to nije bilo u tako oštroj formi kao u Beronjici. Drugu pogrešku je Izborna komisija počinila u tome, što nije sproveda seoske izbore. Tamo smo zapravo svi pogriješili, jer smo zauzeli nepravilno stanovište da nije potrebno birati seoske odbore, jer su sela malena. Međutim proučavajući uredbu o narodnoj vlasti i izborima došli smo kasnije do zaključka da je potrebno za svako selo birati povjerenika, pa ne bi došlo do nekih nesporazuma sa narodom. Izborna komisija je stala na stanovište, da se mora birati općinski odbor tako, da za svakog kandidata glasa cijela općina, kako je i ispravno. Međutim narod svakog sela htio je da za sebe bira posebno svoga odbornika. Da se je sprovedo izbore za seoske povjerenike ne bi došlo do tog natezanja.«

Uspjeh izbora je ipak velik jer je narod živo sudjelovao i pokazao veliki interes, a i mi smo stekli iskustvo za buduće. Izborima je sudjelovalo oko 80% pučanstva, a što je važno sudjelovali su žene i omladina.¹²¹

Kotarski komitet KPH za Novi, šaljući izvještaj Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje sa sastanka održanog 21. srpnja 1943. godine,

analizirajući izbore između ostalog ističe za Zagon da je »za same izbore bio toliko narod zainteresiran da nas je čak iznenadilo.«¹²² Za ledeničko naselje Beronjicu, rečeno je da je manjkao politički rad, a Komitet nije kontrolirao za to određene ljude. U izvještaju KK KPH za kotar Novi se ističe: »Narod na oslobođenom teritoriju našeg kotara nije kao prije, da se svakim govorom zadovoljava (misleći na govor predsjednika izborne komisije — primjedba DJ) nego je više zainteresovan nego prije, pa ma u kom pogledu to bilo... Smatra se da su za NOO-e svuda prošli prilično dobro izbori, osim u Ledenicama (Beronjica). Za ovu dvojicu vojnika što su izabrani u odbor narod je izabrao dvojicu zamjenika. Isti su naši drugovi. Za KK Jure Brožićević.«¹²³

KNOO NOVI NAKON ODRŽANIH SRPANJSKIH IZBORA 1943. GODINE

Nakon održanih izbora za narodnooslobodilačke odbore na području kotara Novi (18. srpnja 1943) a s obzirom na to da je Milan Mataija i dalje ostao na dužnosti predsjednika KNOO-a, jer nije preuzeo dužnost komandanta Primorsko-goranskog područja, to rad KNOO-a postaje aktivniji pa iz izvještaja o radu KNOO-a, kako to iznosi KK KPH za Novi¹²⁴ od 23. VIII 1943. slijedi da se »novo formirani odbor na našem kotaru počeo osjećati donekle Odborom. KNOO formiran je uglavnom od onih ljudi, koji nisu zavisni od svojih kuća i familija. Iz svake općine nalazi se po jedan odbornik u užem K.N.O.O-u. Sami Plenum sačinjava 11 članova, a uži tj. izvršni odbor imade 5 članova. Isti Odbor imade stvarno velikih poteškoća na terenu, ali izgledi su pokazali, da se isti razvija. Kao obično politički dosta slabo stoje. Redovitim političkim uzdizanjem, kao što se sada radi, ima izgleda, da će se u tome donekle uspjeti. Od sada praktikovati ćemo, da uzimamo i odbornike sa sobom na teren, da bi se privikli, kako treba da se stvari objašnjavaju narodu.

Ledenički općinski NOO broji 7 članova. Dosta je slab, jer je do sada sve radio Kotarski NOO.¹²⁵

Krmpotski NOO¹²⁶ taj je Odbor jedan od najboljih općinskih odbora. Najveću krivnju za to snosila je prije Komanda mjesta, što nije dopuštala to jest odstranjivala stranke iz Komande mjesta i upućivala je na spomenuti Odbor. Sada se stanje potpuno izmijenilo i popravilo. Ima izgleda da će se čim prije formirati Odbor u Krivom Putu¹²⁷ i primorskim selima. Zagonski Općinski N.O.O. donekle radi, ali ima mnogo poteškoća, to se narod Zagona najviše obara na prošli rad, kada u stvari još i nije bilo Odbora, a nanašana mu je bila šteta. Isti odbor broji 5 članova.¹²⁸

Bribirski općinski N.O.O. (civilni logor)¹²⁹ broji 5 članova. Imade od svih odbora najveće poteškoće. Vojska, Dječji dom,¹³⁰ Ambulanta, sve to u stvari on snosi na leđima. Okružni NOO nikada nije riješio pitanje Dječjeg doma i Ambulante. To je sve pitanje ishrane uglavnom, sve to spomenuti Bribir sam hrani. Bribirski seoski N.O.O. broji 6 seoskih (odbora) sa 18 odbornika. Isti je u proširenju tako, da će obuhvatiti svih 13 sela. To je učinjeno do rujanskih dana 1943. godine, pa su tako na bribirskom području u svakom selu djelovali NOO-i, koji su bili i najveća garancija za uspješno djelovanje Općinskog NOO-a koji se tih dana obnovio novim članovima.

U Novom (na okupiranom području) imademo dva Odbora sa 10 članova, a treći je u formiranju. Političko djelovanje kod njega se slabo osjeća, najviše radi na sakupljanju hrane.»

OSNIVANJE NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA NA OKUPIRANOM PODRUČJU KOTARA NOVI

Novi

Partijska organizacija u Novom dobila je zadatak da pristupi osnivanju NOO-a za Novi. Zaduženje za organizaciju sastanka dobio je od KK KPH za kotar Novi, Augustin Kabalin Luka, ali do osnivanja NOO-a tada nije došlo. Nakon neuspjelog osnivačkog sastanka zbog manjeg broja prisutnih, partijska organizacija daje izričiti zadatak svom sekretaru Andriji Toljanu Dugom da on ne samo pokuša, kao njegov prethodnik, već da uspješno održi sastanak aktivista i članova KPH. Za ovaj sastanak izabrana je porodična kuća obitelji Antona Potočnjaka Kukića na Malim vratima, a nalazila se u neposrednoj blizini dislociranih jedinica talijanske okupatorske vojske, odnosno uprave zatvora, koja je s posebnom četom vojnika bila smještena u zgradi nekadašnje osnovne škole.

10. listopada 1942. godine održan je pažljivo pripremljen sastanak u Potočnjakovoj kući, čija je obitelj održavala osiguranje, kako bi sastanak bio što uspješniji. Na sastanku su čitana Uputstva o radu NOO-a,¹³¹ koja je KNOO Novi dostavio sekretaru partijske organizacije u Novom Andriji Toljanu Dugom radi korištenja u radu. U NOO su izabrani: Andrija Toljan Dugi, Anton Peričić (Kranjčić), Petar Kabalin (Lindarić), Marko Rukavina, Anton Potočnjak (Kukić) i Franko Krišković (Vranješa).

Valja naglasiti da se tom prilikom predvidio i drugi sastav odbora, koji bi u slučaju potrebe mogao preuzeti funkciju osnovanog NOO-a za mjesto Novi. Za to su bili predviđeni: Rudolf Maričić (Livaković), Vicko Piškulić Bracina, Ljudevit Petrinović Jureta (partizansko ime Čelik), Anton Dobrić Bartolov i Vicko Mudrovčić Pilčić. No do toga nije došlo, iako su svi oni radili za NOP, kao simpatizeri i aktivisti. Mjesni NOO Novi Vinodolski u spomenutom sastavu na čelu s predsjednikom Frankom Kriškovićem Vranješom, zidarskim radnikom, radio je uspješno i nikada nije bio otkriven, iako su mnogi građani Novog znali da ovaj NOO djeluje, a i prepoznavali su njegove članove na području Krmina u Novljanskom polju, kamo su aktivisti Novog odlazili na sastanke.

Zadaci ovog NOO-a bili su u prvom redu mobilizacija svega što je sposobno za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika, tj. upućivanje novih boraca u redove NOVJ i POJ, zatim objedinjavanje sabirnih akcija aktivista NOP-a (žena i omladine), te otpremanje hrane, odjevnih predmeta, sanitetskog materijala, lijekova i drugog što je bilo potrebno u šumskom području za potrebe NOVJ i POJ, vodili su brigu o obiteljima boraca, a posebno u pružanju pomoći i zbrinjavanju obitelji iz Donjih Zagona, čije su domove talijanski okupatori spalili 4. lipnja 1942. Osim toga, vodila se briga o aktivistima i suradnicima NOP-a koje su talijanske i ustaške vlasti hapsile, zatvarale i otpremale u konclogore, a zadržavani su prethodno u okupatorskim zatvorima u Novom.¹³²

Prvih dana travnja 1942. godine dolazi u Povile Tona Butković Anton, rodom iz Povila (prije okupacije nadlugar) nastanjen u Brezama, odnosno u partizanskom naselju Beronjica, te je u ime Mjesnog NOO-a u Mataija Dragi (Ledenice), čiji je bio član, održao s aktivistima — suradnicima NOP-a Povila sastanak u predjelu zvanom Debeljak, nedaleko od Povila. Tu je izabran Seoski NOO Povile u koji su ušli: Frane Butković s ceste, kao predsjednik, zatim Jakov Butković i Ive Butković iz Kule, kao članovi, a za tajnika je izabran Ivan Butković Tudica.

Zadatak Seoskog NOO-a Povile bio je, kako je na tom osnivačkom sastanku istaknuo Tona Butković Anton, da ilegalno radi na prikupljanju pomoći i za mobilizaciju za narodnooslobodilačku vojsku, kao i da upućuje narod da izbjegava svako obraćanje na ustaške i okupatorske vlasti u Novome, odnosno Ledenicama, kamo su Povile teritorijalno pripadale, te da održavaju vezu s Mjesnim NOO-om u Mataija Dragi, odnosno Bulićima, gdje mu je u to vrijeme bilo sjedište.¹³³

Partizanske veze na priobalnom području — punktovi od Žrnovnice do Sibirja

Na obalnom području kotara Novi od Žrnovnice do Sibirja nisu do kapitulacije Italije bili osnovani NOO-i, već su djelovali tzv. punktovi — partizanske veze, u kojima su bili povjerenici.

Partizanski punkt između NOO-a Krmpote, NOO-a Ledenice, Komande mjesta Krmpote—Ledenice i aktivista NOP-a, nalazio se u Kalanjima (Klenovica). Sve poslove tog punkta vodila je Ana Kalanj Bertina iz sela Kakanji, zatim u Kuli, koju je vezu održavao Pere Komadina iz Kule (Klenovica), te u Smokvici, a održavali su je Ive i Frane Blažević, kao i u Sibirju, gdje je vezu održavao Mile Butković Blažev.

Posebni partizanski punkt-veza, koju su osnovali nakon izbora Mjesnog NOO-a u Mataija Dragi — Petar Komadina i Milan Mataija (prema nekim podacima i ranije) bio je Žrnovnica, a održavao se s Ivanom Ježićem zvanim Arba, vlasnikom žrnovničkih mlinova i njegovom obitelji, kao i veza na tome punktu putem Franje Brozovića (vodovod Žrnovnica). Taj punkt je služio za vezu s NOO-om Ledenice, a katkada i između NOO-a Krmpote, Komande mjesta Krmpote—Ledenice, kad se za NOO-e s pomoću Ane Kalanj Bertine i Marije Komadine rođ. Anić prebacivao razni materijal, a posebno ušur iz žrnovničkih mlinova. Istim punktom prenosila se i nafta, koju je dobivao vodovod Žrnovnica u istoimenoj uvali.¹³⁴

**OSNIVANJE NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA
NA OKUPIRANOM PODRUČJU KOTARA CRIKVENICA**

Na području kotara Crikvenica djelovale su pod raznim nazivima organizacije NOP-a već od 1941. godine.

Tako Inicijativni odbor Narodne fronte u tadašnjoj općini Grižane —Belgrad djeluje od prosinca 1941. godine, kako je to iznio u svojim sjećanjima Mate Saftić,¹³⁵ poznati prvoborac grižansko-belgradskog kraja. Zalaганjem Slavka Blaškovića, prvoborca iz Grižana inače poznatog komunista,

koji je u Vinodol tih dana došao iz Zagreba, taj odbor uglavnom s malim promjenama postaje Narodnooslobodilački odbor. Od ranijih 7 članova Inicijativnog odbora NOF-a »sada u ovom NOO-u ostaje 5 članova, koji kao takav djeluje za cijelo opdručje općine Grižane—Belgrad, u sastavu: Šimun Marušić Brada iz Kamenjaka, kao predsjednik, te Mate Barac Mastić iz Barci, Augustin Brnčić iz sela Miroši, Mate Mavrić Čutura iz Saftići i Nikola Meleh, trgovac i pekar iz Blaškovića.¹³⁶

Takva organizacija NOO-a nije odgovarala uvjetima na terenu općine Grižane—Belgrad, jer je za normalno funkcioniranje bila glavna smetnja talijanski grnizon, smješten baš između griške i belgradske strane. Nakon siječnja 1942. godine »pristupa se organiziranju NOO-a Grižane za grišku stranu, kao Rajonski NOO Grižane, i drugi sa selom Kamenjak za belgradsku stranu, kao Rajonski NOO za Belgrad.«¹³⁷

U selu Kostelj—Gaj u kući Drage Melaha 19. ožujka 1942. godine dolazi do osnivanja NOO-a Belgrad. Za predsjednika NOO-a izabran je Šimun Marušić Bradica, a za tajnika Juraj Pelić, dok su članovi bili: Nikola Meleh, Jure Meleh, Marica Golac i Drago Meleh.¹³⁸

Do osnivanja je došlo nakon zaključka partijske organizacije, da se umjesto jedinstvenog Općinskog NOO-a Grižane, koji je do tada djelovao, osnuju dva NOO-a, jedan za područje Belgrada, a drugi za područje Grižana, oba s kompetencijama općinskog NOO-a. I jedan i drugi NOO djelovali su gotovo legalno, jer je narod s područja Grižana—Belgrada bio mahom uz NOB.

U svibnju 1942. godine dolazi do osnivanja NOO-a za Grižane. Do izbora je došlo u selu Mavrići, na području zvanom Modruna, gdje je za tu svrhu sazvan sastanak aktivista. Za predsjednika je izabran Mihovil Marušić Mljekar, a kao članovi Ivan Barac Savić i Šime Marušić, trgovac iz Saftići.¹³⁹

Da bi NOO-i narodu bili što bliži u toku svibnja 1942. pristupilo se organizaciji seoskih NOO-a, što je završeno do srpnja 1942. godine. U svakom selu griško-belgradske općine bili su izabrani seoski NOO-i od 3 do 5 članova. Broj odbornika uvjetovala je veličina sela. U seoske NOO-e po prvi puta birane su žene i omladina. Svi seoski NOO-i svestrano su radili na organiziranju pomoći za NOV, u opskrbi hranom, obučom, lijekovima i ostalim potrepštinama. Seoski NOO-i Grižana i Belgrada posebno su se isticali u akciji »zimске pomoći«, što je provođeno jesenskih dana 1942. godine¹⁴⁰ u griško-belgradskim selima (pod parolom »šparaj zimnicu za partizane«) u kojoj se sakupljala hrana i odjevni predmeti za borce. Kako siromašna i škrtá kraška vinodolska zemlja nije mogla dati dovoljno hrane ni za Vinodolce, to su žene organizirano sakupljale odjevne predmete i obuću. One su odlazile u Slavoniju, Podravinu i drugdje da bi mijenjale poljoprivredne proizvode itd. »Ono što bi se dobilo zamjenom omladina i žene Grižana organizirano putem NOO-a prenašali bi na svojim leđima iz Grižana u šumsko područje za svoju narodnooslobodilačku vojsku.«¹⁴¹

Seoski NOO-i bili su međusobna dobro povezani, a sve su to objedinjavali rajonski NOO-i Grižana i Belgrada. »To je osobito dolazilo do izražaja u akcijama, gdje je trebalo veći broj učesnika. Davana su obavještenja o kretanju neprijatelja, prijetecim opasnostima, i sl. Na pr. već od početka 1942. godine postojala je i veza sa otokom Krkom i dalje za Dalmaciju. Naročito je bila dobro organizirana preko Dramlja, jer je tamo bio najpovoljniji prolaz. Preko te veze često su prebacivane velike količine hrane i

važne druge robe. Za prijenos su postojala samo pleća žena i omladine, a da bi se roba prenijela nekada je bilo potrebno i po nekoliko stotina nosača. Na pr., na morskoj obali u Dramlju preuzelo je robu iz barke 100 Dramljana, roba je prenašana do sela Stranče (Tribalj), gdje ju je preuzelo novih 100 nosača, da bi ju prenosilo do pod planinu do sela Antova, i pre-dale joj trećoj grupi«,¹⁴² a u njima su sudjelovale žene i omladina s područja Grižane i Belgrada, i tako se roba prenosila u planinu gdje su je preuzimali borci NOV i POJ.

Seoski NOO-i organizirali su svaki u svom području obradu zemlje, koš-nju i branje usjeva za obitelji boraca, kojima je ta pomoć bila potrebna. »Narod je od svoje malenkosti uvijek i to prema onom što je imao mnogo odvajao za partizane. Tako je svaka sabirna akcija koju su organizirali Seoski NOO-i bila uspješna, ako ne po količini onda po masovnom učešću.« Prilikom boravka partizana u pozadini organizirana je po kućama ishrana boraca.¹⁴³

NOO-i na području općine Grižane—Belgrad uživali su veliko povjere-nje naroda, a pojedinci, koji bilo kojim slučajem nisu obuhvaćeni akcijama NOO-a nudili su suradnju, pomoć. Bilo je negdje i plaća. »Zar smo mi naj-gori u selu i sl.« »Baš uslijed toga su Rajonski NOO-i za Grižane i za Bel-grad mnogo puta na licu mjesta sa puno uspjeha rješavali međuljudske i međususjedne konflikte. To je puno značilo, jer se je sprečavala opasnost da kod tih sporova ne dođe do nepoželjnih posljedica koje bi okupator mogao koristiti.«¹⁴⁴

U zaseoku Male Bašunje u proljeće 1942. godine dolazi do osnivanja Mjesnog NOO-a Tribalj.¹⁴⁵

Osim ovih spomenutih NOO-a djeluju kao NOO-i već ranije izabrani organi NOB-a organiziranih u razdoblju: ljeto — kraj 1941. godine na pod-ručju Selaca,¹⁴⁶ Svete Jelene (Dramlja)¹⁴⁷ i Crikvenice—Gornji kraj—Lad-vić,¹⁴⁸ te novoosnovani NOO-i do jeseni 1942. godine: Drivenik, Ropci, Šmrika i Križišće.

S obzirom na nužnost konspirativnog djelovanja aktivista, zatim na blokade koje je talijanski okupator vršio zatvaranjem ulaza u mjesta koja su bila opletena žicom i čuvana bunkerima na prilazima mjesta, to se često događalo da su već zakazani sastanci trebali biti odgođeni. Jedan od takvih sastanaka odnosio se i na osnivanje NOO-a Drivenik. Naime u veljači 1942. godine održan je u selu Klarići sastanak aktivista NOP-a područja Drivenik radi daljnjeg razvijanja NOP-a na tom području i poduzimanja mjera za osnivanje NOO-a Drivenik. Sastanak je održan u kući Marije Domijan Mu-žine, kojim je rukovodio Tomo Strizić, rukovodilac ustanka u Vinodolu i Hrvatskom primorju, obrazlažući ciljeve NOP-a. Ivan Barbalić i Ljubo Ma-rušić bili su upućeni početkom ožujka 1942. godine u područje iznad sela Goričina u predio zvan Skutići, gdje se trebao održati sastanak za izbor NOO-a, ali nije održan budući da su za njega saznali talijanski okupatorski vojnici. Općinski NOO Drivenik osnovan je krajem srpnja 1942. godine u planini zvanoj Lokvina. Predsjednik tog NOO-a bio je Božo Juričić.¹⁴⁹

Ti su NOO-i uglavnom pomagali partizanskim logorima u opskrbi naj-nužnijim potrepštinama, a ponajviše u prehrani, radeći istovremno na mobi-lizaciji ljudi za NOV.

Iz izvještaja sekretara Kotarskog komiteta KPH za kotar Crikvenicu druga Jure Kneza od 20. srpnja 1942. slijedi, da na području kotara Crikve-

nica djeluju narodnooslobodilački odbori na području Crikvenice, Grižana, Belgrada, Triblja i Križišća. Za Drivenik ističe, da još tamo nije osnovan NOO, »ali se trsimo, da ga čim prije postavimo«. Za Kraljevicu ističe: »Još nema nikakvog Odbora, ali imademo mogućnosti, da (to) ostvarimo«. Za Sv. Jelenu navodi: »Ovdje ima mogućnosti da organizujemo Odbore, dočim djelovanje imati će partijska jedinica u Crikvenici«. Za Selce navodi: »Još nisam dobio izvještaja, jer sam mislio, da spadaju u drugi KK — Sada sam se postarao, da se sastanem sa pročelnikom part. jedinice (Vjekoslav Lončarić — primjedba DJ što sam saznao svojevremeno u razgovoru sa istim) tako da možemo imati pregled. Šmrika, Bakarac i Sv. Jakov još nisu probijeni.«¹⁵⁰

OSNIVANJE KOTARSKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG ODBORA ZA KOTAR CRIKVENICU

Rukovodstvo NOP-a Kotarski komitet KPH za Crikvenicu, koji se tada nalazio u griško-belgradskoj šumi u civilnom logoru¹⁵¹ moglo je u toku studenog izvijestiti da »na terenu KK Crikvenica postoji 10 organiziranih NOO-a i to u Selcima od 5 članova, Crikvenici 4 člana, Sv. Jeleni danas Dramalj 4 člana, Šmrika i Križišće od 5 članova, Drivenik 5 članova, Ropci 4 člana, Tribalj 4 člana, Belgrad 4 člana i Grižane od 6 članova«. ¹⁵² Stoga se i odlučilo da se na ovom području pristupi osnivanju KNOO-a Crikvenica. Na sastanku KK KPH Crikvenica održanom 28. studenog 1942. uslijed navedenih razloga konstatirano je, kako to ističe tadašnji sekretar KK Tomo Mavrić, da »rad NOO-a nije još na nekoj naročitoj visini, nedostaje im političke izgradnje i nisu još u većini shvatili u cijelosti svoje funkcije i važnost, ali se primjećuje da vidno napreduju u svom radu. U većini odbora nalazi se po jedan ili više partijaca, koji imaju u zadatku da vrše kontrolu i da se pravilno odvija »narodnooslobodilačka linija«, ¹⁵³ a zaključak je donešen da se proširi i pojača rad u NOO-u.

Iako je politička situacija na području kotara Crikvenica bila složena, budući da se sjedište štaba V korpusa talijanske vojske bilo u Crikvenici, kao i da su postojali garnizoni u mjestima Vinodola, opleteni bodljikavom žicom, čuvani bunkerima, minama i teškim naoružanjem, zaključuje se između ostalog: »Politička situacija kod naroda odvija se na čitavom terenu ovog kotara u antifašističkom raspoloženju. Koliko god je narod antifašistički raspoložen, još uvijek se osjeća slab rad u pojedinim mjestima, dočim ga u nekim mjestima gotovo i nema kao što su Sv. Jakov, Kraljevica, Hreljin, Zlobin. Prema tome se zaključuje da još uvijek partija nije uspjela da se postavi na čelo masa, nego i dalje ide na repu masa, osim nekih pojedinih mjesta na pr. Grižane—Belgrad, Selce. Istovremeno je donesen zaključak da se pojača rad u svim organizacijama na čitavom terenu ovog kotara.«¹⁵⁴ Grižane, Belgrad, Selce stalno prednjače u radu i aktivnosti NOO-a.

S obzirom na sve ove okolnosti kao i zbog široko razgranate mreže NOO-a u priobalnom području, a tako i Vinodolskoj dolini, Kotarski komitet KPH za Crikvenicu odlučio je da se pristupi osnivanju NOO-a kotara Crikvenica, s time da se rad NOO-a postavi na viši nivo.

Prema sjećanju Ljube Marušića i Ivice Baretića Narodnooslobodilački odbor za kotar Crikvenicu osnovan je u šumskom području griško-belgradske šume u Partizanskom civilnom logoru u predjelu Ozrinj (Kotorata), na-

kon što je komisija, čiji su oni bili članovi, zajedno s predsjednikom komisije Tomom Mavrićem proučila Uputstva o radu NOO-a, što su ga dobili od viših partijskih organa, i zaključivši da su sazreli uvjeti za osnivanje KNOO-a. Radi toga su bili sazvani predstavnici svih dotad osnovanih NOO-a na šumsko područje. Na ovaj osnivački sastanak došli su i iz okupiranog područja i predstavnici omladine i žena, što nije uspjelo svim predstavnicima NOO-a sa područja kotara.¹⁵⁵ Izvještaj o dotadašnjem radu podnio je u ime Kotarskog komiteta KPH Crikvenica sekretar komiteta i predsjednik osnivačke komsije Tomo Mavrić. »Tom prilikom je istakao da je zadatak KNOO-a Crikvenica—Kraljevica objedinjavanje rada svih dosadašnjih NOO-a i osnivanje novih NOO-a, kao i poduzimanje mjera za njihovo osamostaljenje i jačanje kao organa narodne vlasti.«¹⁵⁶ Ovom osnivačkom sastanku KNOO-a Crikvenica prema sjećanju spomenutih sudionika prisustvovao je u ime Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje Ivan Barbaljić Ivić.

Kotarski NOO Crikvenica formiran je 20. studenog 1942. godine.¹⁵⁷ Za predsjednika je izabran Šime Marušić Bradica, a za tajnika Jure Pelić, dok je za blagajnika određen Ljubo Marušić.¹⁵⁸

Ovaj KNOO bio je smješten određeno vrijeme u toku 1943. godine u predjelu zvanom Draga u partizanskom civilnom logoru Kamenjački Kalić. Naime ova lokacija omogućavala mu je djelotvornije djelovanje na vinodolskom prostoru, kao i stvaranje boljih uvjeta za prihvatanje novih boraca za NOV i POJ, a i za bolje organiziranje opskrbe. Značajno je i to da je baš u ovom partizanskom logoru nedaleko od Crikvenice početkom siječnja 1943. godine KNOO-a Crikvenica obavio prvu službenu mobilizaciju za NOV i POJ svih za vojsku sposobnih od 18 godina dalje. Pregled je obavljen komisijski, na čijem se čelu nalazio liječnik.¹⁵⁹

REZULTATI PREGLEDA POSTOJEĆIH NOO-a NA PODRUČJU KOTARA CRIKVENICA

Iznijet ću osnovne podatke, zapravo cijeli sadržaj iz izvještaja o radu narodnooslobodilačkih odbora u kotaru Crikvenica, koji je 21. prosinca 1942. godine sastavio drug Ivić¹⁶⁰ inače poznat kao jedan od organizatora narodnooslobodilačkih odbora u Hrvatskom primorju. Taj je izvještaj u prilogu dostavljen uz izvještaj Kotarskog komiteta KPH Crikvenica—Kraljevica.¹⁶¹ Prema tom izvještaju slijedi da u kotaru Crikvenica djeluje 12 narodnooslobodilačkih odbora, dakle 2 više nego prije osnivanja KNOO-a, pa se između ostalog kaže:

»1) NOO Selce djeluje na teritoriju mjesta Selce. Ima 4 člana, AFŽ i omladina nisu zastupani u ovom odboru. U odboru su ozbiljni ljudi i imaju sve preduslove da odbor kao politički faktor osamostale u najkraće vrijeme. Odbor ima mogućnosti da nabavi šećera i ulja.

2) NOO Crikvenica djeluje na području mjesta Crikvenica. Ima ili bolje reći imao je 5 odbornika. Sastav odbora je kolebljiv. Jedan put je netko član odbora, drugi put nije. U odboru se nalazi jedan ozbiljan čovjek. Sa stanke ne održavaju uopće. Imaju velike mogućnosti i da nabavljaju razne stvari: cipele, robe, sir, čavle, žicu, konop itd. Održao sam s njima dva sastanka, ali ni jedan put odbor nije bio kompletan. Prvi put dva odbornika, a drugi put opet dva. AFŽ i omladina nisu zastupani. U ovakvom sastavu odbor ne pruža nikakve garancije da pravilno djeluje.

3) NOO Gornji kraj djeluje na teritoriju ovih sela: Dvorska, Šupera, Ladvić, Draga, Zoričići, Dolac, Kotor i Sopaljska. U odboru ima 5 članova. Omladina je zastupana, a AFŽ nije. Odbor je osnovan 20. ovog mjeseca, tako da se o njegovom radu ne može još ništa reći.

4) NOO Grižane djeluje na teritoriju sela: Grižane, Dolinci, Miroši, Šarari, Saftići, Barci, Mavrići, Franovići i Marušići. Ima 6 članova, AFŽ i omladina nisu zastupani. Odbor se redovito sastaje svakog tjedna i odbornici su usko povezan sa narodom i imaju sve mogućnosti da djeluju politički. Treba im partijska organizacija da pomogne i da premoste prvi stadij, kada su bili samo nabavljajući odbor. Održao sm jedan sastank. Odbor skuplja dosta hrane.

5) NOO Belgrad djeluje n području sela: Kostelj, Kamenjak, Baretići, Antovo, Blaškovići i Bašunje. Odbor ima 6 članova. AFŽ je zastupljen u odboru, a omladina nije. Odbor se sastaje svakog tjedna. Odbornici su usko povezani sa narodom i imaju sve preduslove, da se u najskorije vrijeme pretvore u politički borbeni činioc narodnooslobodilačke borbe. Jedan odbornik (iz Kamenjaka) čita »Borbu« na skupu cijelog sela sa diskusijom. S ovim sam odborom održao dva sastanka, Odbor je aktivan u sabiranju hrane.

6) NOO Tribalj djeluje na području sela: Tribalj, Klarići, Matići, Ričina, Stranče, Semičevići, Pećca, Male Bašunje, Janjeval, Gašparovići, Blažići. Odbor ima 6 članova. AFŽ i omladina nisu zastupljeni u odboru. Odbor nije homogen. Većina odbornika shvaća svoju dužnost, kao što su shvaćali bivši jug. općinski odbornici. Inače pojedini odbornici pokazuju veliku aktivnost u sabiranju hrane. Odbor se sastaje neredovito. Održao sam jedan sastanak.

7) NOO Ropci, djeluje na području sela: Plišići, Bačići, Benkovići, Ropci, Belobrajčići, Sušik, Podsopalj i Skutići. Odbor ima 6 članova. AFŽ i omladina nisu zastupani. Odbornici su ozbiljni ljudi i za nadati se je da će ispuniti zadaću koju im nalaže narodnooslobodilačka borba. Odbor se redovito sastaje. Održao sam jedan sastanak. Ovaj je odbor novo formiran, izdvojen je iz NOO-a Drivenik, radi zgodnijeg sastajanja.

8) NOO Drivenik djeluje na području sela: Cerovići, Benići, Kokan, Rudenice, Šimići, Klarići, Čandrli, Goričine, Petrovići, Domjani, Drivenik. Odbor ima 5 članova. Predstavnik AFŽ i omladine nema. Odbor je vrlo šarolik. Odbornici nepouzdati. Jedan put dođu na sastanak, drugi put ne dođu. Odbor je nesamostalan u ovakvom sastavu, ako mu se ne pruži velika pomoć neće pokazati nikakvog rezultata. Sastaju se obično u nedjelju. Održao sam dva sastanka.

9) NOO Križišće djeluje na području sela: Križišće i Dol. Odbor imade 5 članova. Omladina je zastupana, a AFŽ nije. U ovom sastavu odbor postoji samo na papiru. O njemu se ništa pozitivno ne može reći. Potrebno je formirati novi odbor. Održao sam jedan sastanak, dok na drugi sastanak nije nitko došao.

10) NOO Šmrika djeluje na području sela: Šmrika. Odbor ima 5 članova, predstavnika omladine i AFŽ nema. Ovo je novo formirani odbor. Odbornici su ozbiljni i agilni, ali ih je nesretni slučaj omladinca Babića preplašio. Nadamo se da će preboljeti taj strah i opet početi raditi. Imao sam s njima jedan sastanak.

11) NOO Sveta Jelena djeluje na području sela: Košuljandići, Livaki, Blažići, Domjani, Selce, Manestri, Lokvice, Jurići i obala. Odbor ima 6 čla-

kon što je komisija, čiji su oni bili članovi, zajedno s predsjednikom komisije Tomom Mavrićem proučila Uputstva o radu NOO-a, što su ga dobili od viših partijskih organa, i zaključivši da su sazreli uvjeti za osnivanje KNOO-a. Radi toga su bili sazvani predstavnici svih dotad osnovanih NOO-a na šumsko područje. Na ovaj osnivački sastanak došli su i iz okupiranog područja i predstavnici omladine i žena, što nije uspjelo svim predstavnicima NOO-a sa područja kotara.¹⁵⁵ Izvještaj o dotadašnjem radu podnio je u ime Kotarskog komiteta KPH Crikvenica sekretar komiteta i predsjednik osnivačke komsije Tomo Mavrić. »Tom prilikom je istakao da je zadatak KNOO-a Crikvenica—Kraljevica objedinjavanje rada svih dosadašnjih NOO-a i osnivanje novih NOO-a, kao i poduzimanje mjera za njihovo osamostaljenje i jačanje kao organa narodne vlasti.«¹⁵⁶ Ovom osnivačkom sastanku KNOO-a Crikvenica prema sjećanju spomenutih sudionika prisustvovao je u ime Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje Ivan Barbalić Ivić.

Kotarski NOO Crikvenica formiran je 20. studenog 1942. godine.¹⁵⁷ Za predsjednika je izabran Šime Marušić Bradica, a za tajnika Jure Pelić, dok je za blagajnika određen Ljubo Marušić.¹⁵⁸

Ovaj KNOO bio je smješten određeno vrijeme u toku 1943. godine u predjelu zvanom Draga u partizanskom civilnom logoru Kamenjački Kalić. Naime ova lokacija omogućavala mu je djelotvornije djelovanje na vinodolskom prostoru, kao i stvaranje boljih uvjeta za prihvatanje novih boraca za NOV i POJ, a i za bolje organiziranje opskrbe. Značajno je i to da je baš u ovom partizanskom logoru nedaleko od Crikvenice početkom siječnja 1943. godine KNOO-a Crikvenica obavio prvu službenu mobilizaciju za NOV i POJ svih za vojsku sposobnih od 18 godina dalje. Pregled je obavljen komisijski, na čijem se čelu nalazio liječnik.¹⁵⁹

REZULTATI PREGLEDA POSTOJEĆIH NOO-a NA PODRUČJU KOTARA CRIKVENICA

Iznijet ću osnovne podatke, zapravo cijeli sadržaj iz izvještaja o radu narodnooslobodilačkih odbora u kotaru Crikvenica, koji je 21. prosinca 1942. godine sastavio drugi Ivić¹⁶⁰ inače poznat kao jedan od organizatora narodnooslobodilačkih odbora u Hrvatskom primorju. Taj je izvještaj u prilogu dostavljen uz izvještaj Kotarskog komiteta KPH Crikvenica—Kraljevica.¹⁶¹ Prema tom izvještaju slijedi da u kotaru Crikvenica djeluje 12 narodnooslobodilačkih odbora, dakle 2 više nego prije osnivanja KNOO-a, pa se između ostalog kaže:

»1) NOO Selce djeluje na teritoriju mjesta Selce. Ima 4 člana, AFŽ i omladina nisu zastupani u ovom odboru. U odboru su ozbiljni ljudi i imaju sve preduslove da odbor kao politički faktor osamostale u najkraće vrijeme. Odbor ima mogućnosti da nabavi šećera i ulja.

2) NOO Crikvenica djeluje na području mjesta Crikvenica. Ima ili bolje reći imao je 5 odbornika. Sastav odbora je kolebljiv. Jedan put je netko član odbora, drugi put nije. U odboru se nalazi jedan ozbiljan čovjek. Sa stanke ne održavaju uopće. Imaju velike mogućnosti i da nabavljaju razne stvari: cipele, robe, sir, čavle, žicu, konop itd. Održao sam s njima dva sastanka, ali ni jedan put odbor nije bio kompletan. Prvi put dva odbornika, a drugi put opet dva. AFŽ i omladina nisu zastupani. U ovakvom sastavu odbor ne pruža nikakve garancije da pravilno djeluje.

3) NOO Gornji kraj djeluje na teritoriju ovih sela: Dvorska, Šupera, Ladvić, Draga, Zoričići, Dolac, Kotor i Sopaljska. U odboru ima 5 članova. Omladina je zastupana, a AFŽ nije. Odbor je osnovan 20. ovog mjeseca, tako da se o njegovom radu ne može još ništa reći.

4) NOO Grižane djeluje na teritoriju sela: Grižane, Dolinci, Miroši, Šarari, Saftići, Barci, Mavrići, Franovići i Marušići. Ima 6 članova, AFŽ i omladina nisu zastupani. Odbor se redovito sastaje svakog tjedna i odbornici su usko povezan sa narodom i imaju sve mogućnosti da djeluju politički. Treba im partijska organizacija da pomogne i da premoste prvi stadij, kada su bili samo nabavljajući odbor. Održao sm jedan sastank. Odbor skuplja dosta hrane.

5) NOO Belgrad djeluje n području sela: Kostelj, Kamenjak, Baretići, Antovo, Blaškovići i Bašunje. Odbor ima 6 članova. AFŽ je zastupljen u odboru, a omladina nije. Odbor se sastaje svakog tjedna. Odbornici su usko povezani sa narodom i imaju sve preduslove, da se u najskorije vrijeme pretvore u politički borbeni činioc narodnooslobodilačke borbe. Jedan odbornik (iz Kamenjaka) čita »Borbu« na skupu cijelog sela sa diskusijom. S ovim sam odborom održao dva sastanka, Odbor je aktivan u sabiranju hrane.

6) NOO Tribalj djeluje na području sela: Tribalj, Klarići, Matići, Ričina, Stranče, Semičevići, Pećca, Male Bašunje, Janjeval, Gašparovići, Blažići. Odbor ima 6 članova. AFŽ i omladina nisu zastupljeni u odboru. Odbor nije homogen. Većina odbornika shvaća svoju dužnost, kao što su shvaćali bivši jug. općinski odbornici. Inače pojedini odbornici pokazuju veliku aktivnost u sabiranju hrane. Odbor se sastaje neredovito. Održao sam jedan sastanak.

7) NOO Ropci, djeluje na području sela: Plišići, Bačići, Benkovići, Ropci, Belobrajčići, Sušik, Podsopalj i Skutići. Odbor ima 6 članova. AFŽ i omladina nisu zastupani. Odbornici su ozbiljni ljudi i za nadati se je da će ispuniti zadaću koju im nalaže narodnooslobodilačka borba. Odbor se redovito sastaje. Održao sam jedan sastanak. Ovaj je odbor novo formiran, izdvojen je iz NOO-a Drivenik, radi zgodnijeg sastajanja.

8) NOO Drivenik djeluje na području sela: Cerovići, Benići, Kokan, Rudenice, Šimići, Klarići, Čandrli, Goričine, Petrovići, Domjani, Drivenik. Odbor ima 5 članova. Predstavnik AFŽ i omladine nema. Odbor je vrlo šarolik. Odbornici nepouzdati. Jedan put dođu na sastanak, drugi put ne dođu. Odbor je nesamostalan u ovakvom sastavu, ako mu se ne pruži velika pomoć neće pokazati nikakvog rezultata. Sastaju se obično u nedjelju. Održao sam dva sastanka.

9) NOO Križišće djeluje na području sela: Križišće i Dol. Odbor imade 5 članova. Omladina je zastupana, a AFŽ nije. U ovom sastavu odbor postoji samo na papiru. O njemu se ništa pozitivno ne može reći. Potrebno je formirati novi odbor. Održao sam jedan sastanak, dok na drugi sastanak nije nitko došao.

10) NOO Šmrika djeluje na području sela: Šmrika. Odbor ima 5 članova, predstavnika omladine i AFŽ nema. Ovo je novo formirani odbor. Odbornici su ozbiljni i agilni, ali ih je nesretni slučaj omladinca Babića preplašio. Nadamo se da će preboljeti taj strah i opet početi raditi. Imao sam s njima jedan sastanak.

11) NOO Sveta Jelena djeluje na području sela: Košuljandići, Livaki, Blažići, Domjani, Selce, Manestri, Lokvice, Jurići i obala. Odbor ima 6 čla-

nova. Predstavnik omladine i AFŽ nema. Svi su odbornici ozbiljni i agilni i svoj rad najsavjesnije vrše. Potrebna im je politička pomoć da se politički dignu na viši stepen. Ovaj je odbor jedan od najboljih u kotaru Crikvenica. Brinu se mnogo za svoje partizane. Održao sam s njima dva sastanka, a inače se redovito sastaju.

12) NOO — Sv. Jakov nalazi se u formiranju.

13) Kotarski NOO ima izvršni odbor od 3 člana, koji su izabrani na kotarskom plenumu. U Kotarski plenum šalje svaki odbor po jednog člana. Kotarski plenum se sastaje svakog mjeseca jedanput. Do sada još nije uspjelo da dođu predstavnici svih odbora.«

Na terenu kotara Crikvenica boravio je drug Ivić (Ivan Barbalić, rodom iz Dobrinja, otok Krk — primjedba DJ) punih 38 dana u Dragi, selu iznad Crikvenice i boravio kod obitelji Anđela Brnjac i Danice Brnjac, udate Vičić iz Drage, te kada god je odlazio na sastanke NOO-a na području Crikvenice, a i k njemu bi dolazili kod njih odbornici sa crikveničkog područja na savjetovanje za rad sa NOO-ima.«¹⁶²

Rezime mišljenje i prijedlozi za rad sa NOO-ima na području Crikvenice glasi: »Kod svih odbora opaža se, da ne shvaćaju dovoljno važnost da u odboru budu zastupljeni AFŽ i omladina. Partijske organizacije ne posvećuju dovoljno pažnje NOO-ima i još ih uvijek smatraju vojnom intendanturom. Ne shvaćaju važnost NOO-a kao predstavnika privremene narodne vlasti. Ima odbora koji postoje duže vremena (Sv. Jelena—Selce), da ih nije niti jedan predstavnik partijske organizacije posjetio i dao upute za rad.

Odbori nemaju formiranog NOF-a nego sve stvari i hranu šalju Kotarskom NOO-u, koji je osnovao NOF kotarski, iz čijeg se magazina hrani crikvenički logor.

Radi kontrole svaki odbor je dužan slati mjesečni izvještaj o svim skupljenim stvarima i hrani. NOO Selce zahtijeva, da se partizani zavičajni u Selcima, a koji se nalaze u bribirskom civilnom logoru, presele u civilni logor crikvenički. U toku mog rada u ovom kotaru formirana su 4 nova odbora i kotarski NOO.«¹⁶³

OSNIVANJE I RAD NOVIH NOO-a NA OKUPIRANOM PODRUČJU CRIKVENIČKOG KOTARA

Nakon pregleda i pomoći, koju je pružio Ivan Barbalić Ivić u ime KK KPH Crikvenica na sjednici 29. studenog 1942. godine je donesen zaključak da se proširi i pojača rad NOO-a ističući da je toga dana formiran Kotarski NOO za Crikvenicu. Što se tiče rada NOO-a, kaže se da »nije još na nekoj naročitoj visini, da im nedostaje politička izgradnja i da nisu još u većini shvatili svoje funkcije i važnost, ali da se primjećuje, da bitno napreduju u svom radu. U većini odbora nalazi se po jedan ili više partijaca, koji imaju u zadatku da vrše kontrolu i da se pravilno odvija narodnooslobodilačka linija.«¹⁶⁴

KK KPH za kotar Crikvenicu redovito je mjesečno analizirao rad narodnooslobodilačkih odbora. Analize su sačuvane u izvještajima dostavljenim Okružnom komitetu KPH-a za Hrvatsko primorje.

Na sastanku održanom 30. siječnja 1943. navedeno je mjesto Plase. Zapravo ovdje se po prvi put spominju Plase s kojim uopće »do sada nije bilo nikakvih veza«, pa se u nastavku zaključuje: »Upućeni smo na jednog

čovjeka koji je u službi na Plase, vjerojatno se radi o željezničaru, jer je na Plasama poznata željeznička stanica. Dali smo zadatak jednome iz Križišća, da se s njima poveže.« Što se tiče NOO-a na području kotar Crikvenica—Kraljevica oni postoje u svim mjestima osim Sv. Jakova i Kraljevice. Dalje u izvještaju stoji »da osim do sada spomenutih NOO-a postoje i dva akciona odbora i to u Sušiku i u Šmriki«. Za Kotarski NOO se utvrđuje, »da je formiran od tri člana, jedino da se predsjednik nalazi u pozadini tj. na okupiranom području, a plenum da se sastaje svaki mjesec dana, samo drugovi nisu shvatili važnost tog sastanka, pa uvijek netko izostane.«¹⁶⁵

U izvještaju sa sastanka od 1. ožujka 1943. referira se, da u kotaru Crikvenica postoji 9 NOO-a, pa se spominju NOO-i: Selce, Sv. Jelena, Šmrika, Križišće, Drivenik, Ropci, Tribalj, Belgrad, Grižane, dok je u prethodnom izvještaju istaknuto da se predsjednik nalazi u pozadini, a sada se ističe »cijeli se izvršni odbor sada nalazi ovdje u logoru. Plenum se ovaj mjesec nije sastao iz razloga što se veći broj odbornika nije odazvao pozivu.« KK KPH za kotar Crikvenicu bio je smješten u civilnom logoru u šumi. U ovom izvještajnom periodu postavljeno je posebno »pitanje civilnog logora radi kontrole svih drugova koji dolaze na odsustvo ili na bolovanje, da se na vrijeme povrate u svoju jedinicu, a isto tako koji su mobilizirani, da se ne zadržavaju u logoru, već da ih upute u vojne jedinice, zato da je određen jedan drug koji će u knjigu upisivati to sve tako, da se može imati kontrola u logoru.«¹⁶⁶ Do 22. ožujka 1943, kad je održan sastanak Kotarskog komiteta KPH za kotar Crikvenicu, u Bakarcu još uvijek nije bilo NOO-a. No u ovom izvještaju na području kotara Crikvenica ima deset NOO-a i to u Selcima, Sv. Jeleni, Šmriki, Križišću, Ropcima, Belgradu, te svaki od tih NOO-a ima po 5 članova, zatim Drivenik, Tribalj i Lič po 6, a Grižane ima 7 članova.

O karakteru rada KNOO-a zapisano je slijedeće: »Kotarski NOO formiran je od 4 člana. Cijeli izvršni odbor se nalazi ovdje u logoru. Plenum se ovaj mjesec nije sastao iz razloga, što je nastala blokada pa nisu drugovi mogli da dođu na sastanak. Sam rad NOO-a je dosta slab u zadnje vrijeme, jer još drugovi nisu shvatili svoju dužnost. Ukazala se potreba da im se mora posvetiti čim više pažnje. Kod svakog njihovog sastanka treba netko odavde doći tako da im se pruži pomoć u radu.«¹⁶⁷

Na sastanku održanom 22. svibnja 1943. konstatira se da u kotaru Crikvenica ima 12 NOO-a i to: Selce, Sv. Jelena, Lič i Šmrika, te Drivenik i Ropci 5 članova, dok Kraljevica, Križišće i Grižane imaju po 6 članova, Tribalj 3, a Belgrad i Kostelj svaki po 4 člana. Akcioni odbor djeluje u Sušiku i dva akciona odbora u Crikvenici, i to jedan od 3, a drugi od 6 članova. Za Kotarski NOO se konstatira da ima 4 člana i da se svi nalaze u civilnom logoru.

U izvještaju sa sastanka održanom 24. lipnja 1943. stanje NOO-a u kotaru Crikvenica je jednako, tj. Kotarski NOO u svom sastavu ima 12 NOO-a, dok je broj akcionih odbora isti kao i u prethodnom izvještaju, jedino se konstatira da svi odbori rade osim Kraljevice i Drivenika, gdje su drugovi iz NOO-a zatvoreni.

Nije bilo lako biti odbornik. Odbornici NOO-a na slobodnom i na okupiranom teritoriju časno su izvršavali svoje zadatke. Mnogi su bili zatvoreni, hapšeni i maltretirani kao i spomenuti odbornici iz Kraljevice i Drivenika, a mnogi su i pali u borbi na izvršenju svojih zadataka. Svi su u selima i mjestima Vinodola znali da postoje NOO-i i njima su se obraćali

kao svojim organima vlasti. Samo okupator to nije znao. On je mogao samo sumnjati tko to može biti, ali slučajeva izdaje nije bilo.

U izvještaju KK KPH Crikvenica zaključuje kako se Kotarski NOO za pravo njegov plenum »nije održao 5 mjeseci s tim što nisu mogli doći na plenum delegati iz svih NOO-a. Plenum će se održati u najskorije vrijeme, tj. već drugog tjedna.«¹⁶⁸ I održao se. Za Kraljevicu se u točki 8 (eventualije) ističe da je napravljen plan idućeg rada »i pitanje kraljevičkog kotara, kako da se pokrene sa radom koji je opet na nuli povodom posljednjeg hapšenja.«¹⁶⁹

Na sastanku održanom 31. srpnja 1943. kojem prisustvuju svi članovi KK KPH za kotar Crikvenicu kao i sekretar Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje drug Mate Kršul, konstatirano je između ostalog: »Rad po NOO-u u ova dva kotara imademo 17 NOO-a i jedan akcioni odbor i jedan KNOO, od 7 članova.¹⁷⁰ Slabo su članovi politički uzdignuti i slabo posvećuju pažnju za samoučenjem. Često se pokazuju slabi pred partizanima što loše djeluje. Selce NOO imade 5 članova, Crikvenica Mjesni NOO 7 članova i dva Rajonska 11 članova, Sv. Jelena 7 članova, Šmrika 4 člana, Križišće 6 članova, Drivenik imade dva NOO-a sa 10 članova, dok Grižane imadu tri NOO-a sa 11 članova, Tribalj i Belgrad svaki po 5 članova, dok Kostelj i Lič NOO imadu svaki po 6 članova. U ovom izvještaju stoji: »U prošlom mjesecu je održan plenum Kotarskog NOO-a. U Kraljevici će se u najskorije organizirati NOO. Drugovi se pokazuju dosta aktivni više na ekonomskom polju nego političkom, jer im mnoge stvari još nisu poznate, jer su sada novo formirani.«¹⁷¹ Iz izvještaja slijedi da se je pred komitet postavio najveći zadatak osamostaliti i učvrstiti Kotarski NOO. Isto tako pred NOO-e postavilo se pitanje mobilizacije pa se ističe: »Pitanje mobilizacije i dezertera, pošto nam nije moguće svugdje prodrti sa vojskom, to ćemo sada pokušati sa pozivima. Dezserterima ćemo jednom po jednom prići, prikazati im čitavu stvar, te ukoliko ne bude išlo poduzeti ćemo najoštrije mjere.«

U već naprijed spomenutom izvještaju za rad KNOO-a Novi na slobodnom području nakon održanih srpanjskih izbora u toku 1943. godine za rad na okupiranom području izneseno je: »U Novom imademo dva odbora sa 10 članova, a treći je u formiranju. Političko djelovanje kod njega se slabo osjeća, najviše radi na sakupljanju hrane.«¹⁷²

Nakon toga izvještaja KNOO-a Novi upućen je istog dana NOO-u Novi slijedeći dopis: »NOO u svom radu na neoslobođenom teritoriju nisu do sada potpuno udovoljili svojim zadacima. To se odnosi i na Vaš NOO, čiji se rad kretao uglavnom jedino po liniji narodne pomoći, što je nedovoljno. Krećući po toj liniji, NOO-i umjesto da se učvrste kao klica buduće narodne vlasti, dakle kao politički organi u svom mjestu, pretvorili su se u neke vrste ekonomskih odbora za snabdijevanje narodnooslobodilačke vojske, a to nije jedini zadatak NOO-a. Istina i taj zadatak ne smiju odbori zanemariti. Dapače, to je ona konkretna veza povezivanje širokim slojevima našeg naroda. To je prvi korak za daljnji rad, a to je političko izdizanje našeg naroda. Mobilizacija svih zdravih snaga za NO vojsku. Prema tome NO Odbori treba da se osjete, kao klica buduće narodne vlasti.

I najmanji prilog našoj borbi je prvi politički naš uspjeh, ali to nije dovoljno. Za borbu narodnog oslobođenja treba kročiti naprijed, politički raditi u narodu širenjem naše štampe, popularizacijom NO vojske, ciljeva

NOO borbe, Glavnog štaba Hrvatske, ZAVNOH-a, kao najvišeg političkog tijela Hrvatske, popularizacijom narodne vlasti NOO-a, isticanjem zasluga naše KP, koja doprinosi ogromne žrtve u borbi.

NOO-i treba da onemoguće protunarodni rad reakcionarnog vodstva HSS-a s Mačekom na čelu. Za naša sela i mjesta najopasniji su oni sitni agenti raznih protunarodnih klika i grupa, koji se često kriju pod krinkom pomagača narodne borbe. Na ovo trebaju da Odbori usmjere svu svoju pažnju i da ih žigošu pred narodom.

Kao najvažniji zadatak postavlja se pred NOO-e pitanje mobilizacije svih zdravih naših snaga za ubrzanje sloma fašizma, a time što skorijeg postizanja našeg oslobođenja.¹⁷³

Ovo ističemo na kraju, iznoseći rad NOO-a na okupiranom području jer vjerujemo, da je dopis sličnog sadržaja bio upućen i ostalim NOO-ima radi osposobljavanja NOO-a kako ne bi, s obzirom na predstojeće zadatke, ostali samo na nivou odbora za opskrbu naše NOV, koja se od malih partizanskih jedinica uzdigla do dobro organizirane Narodnooslobodilačke vojske, a njeni uspjesi učinili su, da je Jugoslavija postala značajan faktor i snaga antihitlerovske koalicije.

Nakon Mussolinijeva pada pretpostavljalo se da će doći do značajnih političkih promjena, pa i do kapitulacije Italije. I sami talijanski vojnici, kod kojih je moral bio već na niskoj razini, govorili su da se nemaju zašto boriti u tuđoj zemlji, budući da su već Englezi u njihovoj domovini. Tako je došao i dan kapitulacije 8. rujna 1943. godine. Narodnooslobodilački odbori nisu ostali skrštenih ruku. Organizirali su narod koji je zajedno s narodnooslobodilačkom vojskom razoružavao talijanske vojnike na vinodolskom području. Nije bilo bezvlašća kao što je to bilo u Vinodolu travanjskih dana 1941.¹⁷⁴ Naprotiv, NOO-i su sve činili organizirano. Zahvaljujući Okružnom NOO-u za Hrvatsko primorje, kotarski NOO-i Crikvenice i Novog mogli su na svom području rujanskih dana 1943. godine, a i kasnije, izvršavati uspješno svoje zadatke, djelujući kao istinski organi narodne vlasti u općinama, gradovima i selima zahvaljujući svestranoj suradnji naroda vinodolskog kraja, koji je u razdoblju od 1941. do 1945. bio odlučno i svjesno na strani narodne revolucije, KPJ i druga Tita, što ga je uostalom učinilo jednim od najpartizanskijih žarišta u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Ovaj napis rezultat je napora da se u okviru mogućeg prostora, što je rezerviran za ovu temu, fiksira činjenično stanje o radu organa narodne vlasti na oslobođenom području Vinodola, kao i okupiranom području u toku 1942. i 1943. Uglavnom se u njemu inzistiralo na organizacionoj formi, manje, ili samo usput, davala su se tumačenja određenih kretanja o toj dimenziji naše revolucije. Za ovaj rad većim dijelom korišteni su izvještaji Kotarskih komiteta KPH za kotar Novi i za kotar Crikvenica, kao i sjećanja sudionika NOB-a, odbornika, tajnika, predsjednika i pojedinih članova NOO-a. Neki zapisnici, izvještaji i dopisivanja iz tih dana citirani su i predloženi u autentičnom obliku bez ikakvog stilističkog retuša, kako se ne bi dovela u pitanje njihova elimentarnost.

Neosporno je, da je dinamični razvoj narodne vlasti na području Vinodola od početka 1942. do kapitulacije Italije 1943. godine i te kako zanimljiva tema. Generacije što budu nailazile uvjerit će se i na ovom primjeru kako je narodna revolucija predvođena KPJ i njenim genijalnim strategom drugom Titom bila svugdje, odnosno kako je partizanska borba kao veličan-

stvena i narodna i revolucionarna epopeja bila narodna zaista u najdoslovnijem smislu te riječi. NOO-i kao embriji i konkretizatori revolucije bili su sastavljeni od ljudi, koji su prirodom svoje političke uloge neizbježno iskazivali narodne težnje za slobodom i boljim i ljudskim životom. U tom smislu ti istinski predstavnici naroda izazivaju divljenje, jer su bili pokretačka snaga jedne revolucije.

BILJEŠKE

¹ Pismo od 9. travnja 1942. piše Anka Berus, delegat Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (u daljnjem tekstu: CK KPH). Original u CK KPH-a, a ovjereni prijelopi su u Narodnom muzeju i galeriji u Novom Vinodolskom (u daljnjem tekstu: Muzej N. V.) Inv. br. B IX 4—8 Mat. 35.

² Ivan Radetić Ferdo, inž.: Novi Vinodolski u narodnooslobodilačkoj borbi 1941—1945. Spomen knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski 1958, strana 21.

³ Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje (u daljnjem tekstu: OK KPH za Hrv. prim.) javlja CK KPH da je formiran KK KPH za područje Novi—Senj; Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (u daljnjem tekstu: IHRPH), Fond CK KPH, KP 8/128. Sekretar KK KPH za Novi Ivan Radetić Ferdo, dobiva poziv u srpnju 1942. od CK KPH da dođe na poluoslobodeni teritorij, te se pozivu odmah odazivlje. Usporedi: I. Radetić Ferdo: Novi Vinodolski: n. dj., str. 21.

⁴ Nije utvrđeno, da li je KK KPH Crikvenica—Kraljevica formiran u svibnju ili lipnju 1942. no iz izvještaja sekretara tog komiteta od 20. srpnja 1942. slijedi da je 19. srpnja 1942. održana konferencija partijaca iz KK Crikvenica u kojoj su sudjelovali delegati pojedinih jedinica.

⁵ Izvještaj partijske jedinice KPH za Krmpote od 17. kolovoza 1942. Original u CK KPH, ovjereni prijelopi Muzej N. V. INV-B IX-425 Mat. 35.

⁶ Zapisnik Prve konferencije Kotarskog komiteta KPH za kotar Novi, održane u Novom Vinodolskom 12. siječnja 1944. Original u CK KPH, ovjereni prijelopi Muzej N. V.

⁷ Izjava Pavla Mataije Žirice tada tajnika Mjesnog NOO-a u Mataija Dragi (Ledenice) — kao dopuna izjave Petra Komadine, Ivana Miloševića i Ladislava Vivode — Razvitak NOP-a u Ledenicama, Muzej NV, Inv. 5. IX-3-129 — mat. 34.

⁸ Sjećanja Grge Mataije Koze — NOB u Gornjim planinskim selima, Izjava Pavla Mataije Žirice, n. dj.

⁹ Izjava Pavla Mataije Žirice, n. dj.

¹⁰ Ivan Milošević — sjećanja, Muzej NV Inv. IX-3-134 Mat. 34. Ističe »da je Odbor spomenute Odluke donio na svojoj prvoj sjednici koja je održana 4. veljače 1942. Tadašnji tajnik NOO-a u Mataija Dragi — Pavao Mataija Žirica ističe, da su prve Odluke donijete treći dan nakon održanih izbora tj. 7. veljače 1942. godine, a da su odbornici prije toga konzultirali drugove iz Ledeničke partizanske čete — Milana Mataiju, partijskog sekretara, Petra Komadinu, komandira i Ladislava Vivodu, komesara, kao i Josipa Đerđu Starog, koji je tih dana boravio u Mataija Dragi, kao delegat CK KPH. Ovo slijedi i iz djela Petra Frkovića: Biografija Milana Mataije, Rijeka, srpanj 1976. strana 41.

¹¹ P. Frković, Biografija, n. dj., str. 41. Pavao Mataija također ističe: da je zabrana odlaska bez propusnice i bez znanja NOO-a na okupirano područje bila oglašena u Mataija Dragi na školskoj zgradi, a ujedno da je i ova Odluka narodu objašnjavana na seoskim sastancima. Usporedi: Izjava Pavla Mataije Žirice, n. dj.

¹² I. Milošević, Sjećanja, n. dj. ističe, da je bila uspostavljena veza sa trgovcima Milanom Tomićom. Provjeravanjem ovih navoda utvrđeno je, da se ovdje ne radi o trgovcu Tomiću, već o Miladinu Tomićiću u Novom Vinodolskom (inače rodnom iz Bila — Krmpote) zatim sa Ivanom Ježićem, vlasnikom mlinova u Žrnovnici, sa kojim su već 1941. godine za ušur iz mlinova ugovorili Petar Komadina i Milan Mataija, da nađe mogućnost i vezu, da ga šalje u Mataija Dragu.

Tako je Žrnovnica već od prvih dana bila jedan od partizanskih punktova iako je u Žrnovnici bila smještena talijanska okupatorska vojska. Isto tako Milošević ističe: »S trgovcima u Novom bila je veza preko Povila, te su dobivene stvari prebacivane preko veze Ive Butkovića iz Kule i Nade Butković, dok Ivan Radečić Ferdo, ističe vezu sa trgovinom Francike Radetić i gostionom Dimitrije Nastasića zvanog »Mito« u Novom Vinodolskom, kamo je još tih posljednjih dana 1941. i prvih dana 1942. godine dolazila iz Mataija Drage poznata aktivistkinja Kate Matija Pavlova, prema podacima datih autoru za ovaj rad.

¹³ P. Mataija Žirica u izjavi, n. dj. ističe, da se evakuacija stanovništva odnosi na sva srednja planinska sela Ledenica time, da su stanovnici tih dana bili smješteni po obiteljima gornjih planinskih sela Ledenica, a i u šumska područja, gdje su bile izvršene pripreme. Odluka o evakuaciji bila je obrazložena: »Evakuaciji se pristupa jer talijanski okupatorski vojnici i žandari NDH iz oružničke postaje u Ledenicama od početka 1942. godine sve češće upadaju u sela oko Batera i Gornjih Zagona, pa preti opasnost narodu, da ga se odvede u internaciju.«

¹⁴ I. Milošević, Sjećanja, n. dj.; Sjećanja na NOB na području gornjih ledeničkih sela u 1942. Ane Mataija, Pavla Mataije Žirice, Ivana Mataije Smute, Grge Mataija Koze, Petra Mataije Žirice i Milana Krmpotića Šarića, Muzej NV B IX 3—139.

¹⁵ P. Frković, Biografija, n. dj., str. 42.

¹⁶ Josip Sokolić (Kozarić) građa Ledenice u NOB-i, Muzej NV Inv. 222.

¹⁷ Izjava P. Mataije Žirice, n. dj.

¹⁸ P. Frković, Biografija, n. dj. str. 42.

¹⁹ Sjećanja Franje Stojevića, Ane Pavelić-Štrbac (Valaševe), Marije Pavelić-Stojević (Valaševe), Dude Stojević, Luke Butorca Lukina, Ivana Filipovića (Indusa), Vlade Knifića, Tereze Pavelić (Valaševe) i Vale Pavelić (Valaša) — Krmpote u NOB-i, Muzej NV B IX 3—1/23 Mat. 34.

²⁰ Franjo Stojević — sjećanja: Krmpote u NOB-i, data autoru na uvid za ovaj rad.

²¹ Božo Jovanović: Donji Zagon u NOB-i 1941—1945. Muzej NV. (Građa Zagon u NOB-i).

²² Sjećanja: Nikole Jovanovića (Deve), Jure Jovanovića (Šušnjara), Jure Tomića (Skolana), Jure Rubčića (Mačka) i Jose Deranja (Maleta), Muzej NV. B IX 3—94. Mat. 34 i B IX 3—88. Mat. 34.

²³ Izjava Mile Mataije (Bulića) data Odboru za izdanje knjige Zagon u NOB-u — građa, Muzej NV.

²⁴ Izjava Jose Tomića, tada predsjednika i Jure Rubčića (Mačka) tada tajnika NOO-a Gornji Zagon — Isto kao pod 12.

²⁵ Andrija Tus: Bribir u revolucionarnom pokretu i oslobodilačkom ratu, Zagreb 1971, str. 273 i 274. Taj dan je uhapšeno ukupno 136 osoba. O toj zločinačkoj akciji sačuvan je izvještaj kojim Oružnička postaja javlja Ministarstvu domobranstva NDH iz kojeg slijedi: 9. 3. 1942. talijanske vojne vlasti odvele su žitelje iz sela: Ugrini, Stale, Sv. Vid, Kičeri i Jargovo, navodno 184, u logor Bakar.

²⁶ Podaci Komisije za prikupljanje podataka za NOB Bribira, kojom je rukovodio Ivan Ligatić, 1953. Muzej NV, Inv. B IX 3—46 — Mat. 34.

²⁷ Isto.

²⁸ A. Tus, Bribir u revolucionarnom pokretu, n. dj., str. 232.

²⁹ Isto, str. 213.

³⁰ Isto, str. 217.

³¹ Isto, str. 215.

³² Isto, str. 216.

³³ Sjećanja N. Jovanovića i dr., n. dj.

³⁴ Izjava J. Tomića i dr., n. dj.

³⁵ I. Milošević u Sjećanja: n. dj. ističe: »Djelokrug rada ove Komande bio je tada na terenu od Krivog Puta, obuhvaćajući slobodni teritorij — sva krmepotska sela, Ledenička planinska sela, Gornji Zagon, a zatim čitavi teren, gdje su se nalazili punktovi NOO-a i partizanske straže u šumi iznad Bribira i Grižana. NOO-i na oslobođenom teritoriju imali su u svojoj nadležnosti organizaciju seoskih straža.«

³⁶ Sjećanja N. Jovanovića i dr., n. dj.

³⁷ F. Stojević — sjećanja: Krmpote, n. dj.

- ³⁸ Sjećanja G. Mataija (Koze) — NOB u Gornjim planinskim, n. dj.
- ³⁹ Isto.
- ⁴⁰ Tomo Kršul, Bribir, podaci za kartu značajniji događaji u NOB-i, Muzej NV.
- ⁴¹ Prema podacima SUBNOR-a Crikvenice i Ledenica za kartu NOB-e, Muzej NV.
- ⁴² IHRPH — Fond CK KPH — KP — 9/186.
- ⁴³ Bilješka kakav treba biti odbornik NOO-a pisana po KK KPH za Novi, na pisaćem stroju na jednom poluarku bijele boje, čuva se u obitelji Nikole Jovanovića (Deve) u Novom Vinodolskom.
- ⁴⁴ Spomen dom u Bribiru izgrađen dobrovoljnim radom naroda Bribira otvoren za dan Republike 1949. godine, obnovljen povodom jubileja obilježavanja 60. godišnjice KPJ, SKJ, SKOJ-a i revolucionarnih sindikata u spomen održavanja Okružnog partijskog savjetovanja na Milčevim Stenama 1942.
- ⁴⁵ F. Stojević — sjećanja: Krmpote, n. dj.
- ⁴⁶ Ivo Stipaničić, general JNA — podaci za Kartu NOB-e u Muzeju NV.
- ⁴⁷ Rezolucija sa Savjetovanja KPH za Hrvatsko primorje održanog 23. i 24. kolovoza 1942. IHRPH — Fond CK KPH, KP 11/283.
- ⁴⁸ Isto.
- ⁴⁹ Isto.
- ⁵⁰ Blaž Kalafatić: Sjećanja na održavanje partijskog kursa u Beronjici, rujan 1942. Muzej NV (Građa Gornji Zagon u NOB-i).
- ⁵¹ Izvještaj o radu s NOO-ima u kotaru Crikvenica od 21. prosinca 1942, Muzej NV 5. IX 4—82, Mat. 35, original u CK, ovjеровljeni priјepis u Muzeju NV.
- ⁵² Izvještaj KK KPH za Crikvenicu i Kraljevicu od 20. prosinca 1942. ovjеровljeni priјepis CK KPH, Muzej NV B IX 4 — 81 — Mat. 35.
- ⁵³ Zapisnik Prve konferencije Kotarskog komiteta KPH za kotar Novi, Muzej NV, n. dj.
- ⁵⁴ A. Tus, Bribir u revolucionarnom pokretu, n. dj., str. 218.
- ⁵⁵ I. Radetić Ferdo, Novi Vinodolski u narodnooslobodilačkoj borbi, n. dj., str 24.
- ⁵⁶ Josip Spoja (Kuzmić), Sjećanja, Muzej NV, Inv. IX, 3—67, Mat. 34.
- ⁵⁷ Isto.
- ⁵⁸ Josip Sokolić (Kozarić), materijali, Krmpote u NOB-i — građa, Muzej NV, Inv. broj 222.
- ⁵⁹ P. Frković, Biografija, n. dj., str. 46.
- ⁶⁰ Izjava Jose Tomića i dr., n. dj.
- ⁶¹ Isto.
- ⁶² Sjećanja Jure Rubčića, građa — materijali Gornji Zagon u NOB-i, Muzej NV.
- ⁶³ Kotarski komitet KPH za Novi, izvještaj od 28. ožujka 1943. Film u Vojno-istorijskom institutu Beograd (dalje: VII) iz CK KPH Izvorna signatura 26/430—432. U ovom izvještaju sekretar KK KPH Novi Blaž Kalafatić između ostalog ističe: »Kako vidimo (piše o teškom ekonomskom stanju na slobodnom teritoriju) život naroda vrlo je težak, ali uslijed svih poteškoća — osim pojedinaca iz Zagona — da je narod ostao vjeran i odan našoj borbi. Vjernost i odanost naroda najbolje se je osjetilo za vrijeme same ofenzive na Drežnicu. Dosta velik broj ranjenika, koji je iz Drežnice prenesen u Mošune, narod je najljepše primio i brinuo se kao za svoje, bez obzira na to, da li su isti Primorci ili Gorani. Omladina i žene preko svojih organizacija sakupljali su u dovoljnim količinama mlijeko, sir, putar, ili bolje rečeno, davalo se je sve što se je imalo.
- Pošto su se ranjenici kroz nekoliko dana prenašali natrag u Drežnicu, narod je opet i tu dao sve što je trebalo dati. Oko 80 omladinaca i omladinki, kao i odraslih, sa preko 20 kola i drugog teglećeg blaga (same Zagone imali su na raspolaganju oko 60 mula — tovarnog blaga) bili su na raspolaganju našim ranjenicima.«
- ⁶⁴ Milka Dražić — Skočilić, građa Gornji Zagon u NOB-i, Muzej NV.
- ⁶⁵ Melanka (Maja) Šegota — Marušić, profesor, Sjećanja, Muzej NV.
- ⁶⁶ Kotarski komitet KPH za Novi, izvještaj od 28. ožujka 1943. Film u VII Beograd, Izvorna signatura 26/430-2 — Kulturno prosvjetni odbor je djelovao u sastavu Ferdo, Maja, Mladen i drugarica Anča, tj. Ivan Radetić (Ferdo), Maja Šegota-Marušić, Mladen Plovanić i Anđelka Vučetić. Istači je da je ovaj Odbor KNOO-a Novi počeo djelovati ranije nego su donijete upute ZAVNOH-a za osnivanje kulturno-prosvjetnih odbora, a koje je Inicijativni odbor ZAVNOH-a do-

stavio Okružnom NOO-u za Hrvatsko primorje tek 31. V 1943. (ZAVNOH, Zbornik dokumenata 1943. Zagreb, 1964, str. 136—141).

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Partizanska osnovna škola Krmpotsko Javorje, Zagreb 1980. Izdavač Novinsko izdavačka radna organizacija »Školske novine« Zagreb, 1980, str. 8.

⁶⁹ Isto, str. 9.

⁷⁰ I. Radetić Ferdo, Novi Vinodolski u narodnooslobodilačkoj, n. dj., str. 24.

⁷¹ Isto.

⁷² Isto.

⁷³ M. Šegota Marušić, Sjećanja, n. dj.

⁷⁴ Izvještaj KK KPH od 2. ožujka 1943. Film Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, Rijeka (u daljnjem tekstu: CHRP, Rijeka), XXXIX/144, Izvorna signatura IHRPH Zagreb, Fond CK KPH za Hrvat. prim. KP 268/415.

⁷⁵ Petar Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje 1943—1945. godine, Rijeka 1975, str. 53 i 54.

⁷⁶ Isto, str. 54.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Tonka Butorac primala je od Općinskog NOO-a Krmpote hranu, koju su u NOO-u zvali »slijedovanje za učiteljicu« koja je kod nje stanovala i hranila se. Usporedi: J. Sokolić (Kozarić), materijali Krmpote u NOB-i, n. dj.

⁸⁰ P. Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog, n. dj., str. 62.

⁸¹ Isto, str. 63.

⁸² J. Spoja (Kuzmić), Sjećanja, n. dj. J. Spoja iznosi, da se je znalo dobiti na području Drežnice i Gornjeg kraja (Lika) u prirodnoj robnoj razmjeni, jer novcem se nije plaćalo ništa i to za 15 kg soli — 10 do 15 litara graha, kukuruza ili ječma, za 3 kg sijena dobivala se litra graha, kukuruza ili ječma, za 10 paketića duhana 10 litara graha, ili istu količinu ječma ili kukuruza. Krumpir se ponajviše dobivao u zamjenu za sijeno. Nije bilo u svakom kraju jednako. Ovisilo je to od sela do sela, no većih odstupanja nije bilo.

⁸³ A. Tus, Bribir u revolucionarnom pokretu, n. dj., str. 234.

⁸⁴ Josip Spoja (Kuzmić) i Ivan Strizić (Grašćo) ističu, da su u Bribiru vezu sa Novim ponajviše između ostalih održavali: Mare Ivošević (Kršulka), Marija Stanić i Dragica Peričić Karlina, te da su lijekove za Ambulantu, kad god je to zatrebalo dobivali od dr. Andrije Šermana. On je uvijek našao načina da preko veza iste dostavi preko spomenutih i preko Andrije Toljana (Dugog) sekretara part. organizacije u Novom. Isto tako lijekove se je dobivalo iz Sušaka a putem veze, koju je održavao OK KPH za Hrv. prim. Iz Bribira vezu sa liječnicima i apotekom u Crikvenici vrlo uspješno je održavala Elizabeta Antonić (zvana Beta z Mošun) prema uputama koje je dobivala od Josipa Brozičevića (Krstić).

⁸⁵ Rastko Švalba, profesor, a tih dana pitomac Dječjeg doma »Okruglo«, Podaci sakupljeni za SUBNOR Zajednice općina Rijeka »Stradanja djece u NOB-i«.

⁸⁶ Izjava Anice Jurčić, tada voditeljice stočarske grane Bribirskog civilnog logora.

⁸⁷ J. Spoja (Kuzmić) i I. Strizić (Grašćo), n. dj.

⁸⁸ J. Spoja (Kuzmić), Sjećanja, n. dj.

⁸⁹ Sjećanja Ivana Strizića (Grašće) u »Stradanja djece u NOB-i«, n. dj.

⁹⁰ Izvještaj KK KPH Novi od 23. kolovoza 1943. Film u VII Beograd. Izvorna signatura 26/441—442 iz kojeg slijedi, da problem nije riješen uspješno za NOO Bribir ni do mjeseca kolovoza 1943.

⁹¹ A. Jurčić, Izjava, n. dj. U Izjavi se navodi da je »stočarstvo« imalo 50—60 l mlijeka, a ponekad i do 100 l mlijeka dnevno, te se je isto izdavalo ranjenicima, bolesnim partizanima i djeci, a drugo je bilo korišteno za pravljenje maslaca.

⁹² R. Švalba, u »Stradanja djece u NOB-i«, n. dj.

⁹³ Partizanska dokumentacija Branke Tomac-Skomeršić, Rijeka, sa kojom je upoznala autora.

⁹⁴ I. Strizić (Grašćo), u »Stradanja djece u NOB-i«, n. dj.

⁹⁵ Dopis Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje od 23. listopada 1942. Original u CK KPH, a ovjerovljeni prijepis Muzej NV — B IX 44—38 — mat. 35.

- ⁹⁶ P. Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog, n. dj., str. 25.
- ⁹⁷ Originalni dopis u CK KPH, a ovjerovljeni prijepis Muzej NV, Inv. X IX—44, Mat. 35.
- ⁹⁸ Izvještaj KK KPH za kotar Novi od 24. prosinca 1942. Film CHRP Rijeka, XLI/56—57. Izvorna signatura IHRPH Zgb. Fond OK KPH Rijeka, Prim. KP — 267/312.
- ⁹⁹ Isto.
- ¹⁰⁰ Jože — Josip Kalafatić iz Bribira poznati komunist Vinodola.
- ¹⁰¹ Izvještaj KK KPH za Kotar Novi od 24. prosinca 1942, n. dj.
- ¹⁰² Tomo Strizić.
- ¹⁰³ Milan Mataija.
- ¹⁰⁴ Nikola Jovanović (Deva).
- ¹⁰⁵ Josip Brozović (Kirčić).
- ¹⁰⁶ Pismo Kotarskog komiteta KPH za Novi od 22. veljače 1943. Film CHRP Rijeka, XXXIX/254, Izvorna signatura: IHRPH Zagreb, Fond OK KPH Hrv. prim. KP 268/399.
- ¹⁰⁷ Milka Tomić.
- ¹⁰⁸ Isto kao pod 106 Zapisnik sjednice KNOO-a Novi.
- ¹⁰⁹ Izvještaj Kotarskog komiteta KPH za kotar Novi od 28. ožujka 1943. Film VII, Beograd, iz CK KPH, Izvorna signatura: -26/429—432.
- Ekonomsko stanje naroda bilo je vrlo teško, naročito u Beronjici, — parti-zanskom naselju i u selima Gornjih Zagona, gdje je čak i Kotarski komitet KPH za Novi provjeravao stanje razgovorima sa ljudima. Tako se postavlja pred Ko-tarski NOO Novi, kako se ističe u izvještaju da bi trebalo da se »pošalje jednu delegaciju u posjete Zemaljskom antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Hrvatske i upozna ga sa ekonomskim stanjem na našem terenu. Vjerojatno, da bi isto izašlo u susret tako, da bi nam omogućilo sprovesti sabirnu akciju u Lici i Kordunu.
- Izvještaj KK KPH za Novi od 28. III 1943. Film: U Vojno istorijskom insti-tutu, Beograd — iz CK KPH, Izvorna signatura 429—432.
- ¹¹⁰ P. Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog, n. dj., str. 44.
- ¹¹¹ Josip Brozović (Krstić).
- ¹¹² P. Frković, Biografija, n. dj., str. 48.
- ¹¹³ P. Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog, n. dj., str. 49.
- ¹¹⁴ Dopis OK KPH za Hrvatsko primorje od 9. srpnja 1943. Original u CK KPH, ovjerovljen prijepis, Muzej NV; B IX 4—60, Mat. 35.
- ¹¹⁵ Tomo Strizić odlazi na dužnost rukovodioca obavještajnog centra za pod-ručje kotareva Novi, Senj, Rab i Pag lipnja 1943. te se smatra i organizatorom ove službe na tom području. Materijali — Karta — Vodič NOB-e, Muzej NV.
- ¹¹⁶ Josip Spoj (Kuzmić) jedan od članova (blagajnik) KNOO-a Novi, dok je Tomo Strizić bio tajnik KNOO-a Novi, izjava autoru za ovaj rad.
- ¹¹⁷ Izvještaj Kotarskog komiteta KPH za Novi od 17. lipnja 1943. Film: VII Beograd, iz CK KPH, Izvorna signatura 26/436.
- ¹¹⁸ P. Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog, n. dj., str. 49. Ivan Radetić (Ferdo) jedan od članova ONOO-a za Hrv. prim. i tajnik tog NOO-a ističe, da je na slo-bodnom teritoriju ipak došlo do prvih izbora još u veljači 1942. godine u Mataija Dragi, kao i u drugim mjestima, što je u ovom radu istaknuto. Izjava I. Radetića data autoru za ovaj rad.
- ¹¹⁹ F. Stojević — sjećanja: Krmpote, n. dj.
- ¹²⁰ Ružica Turković: Prvi slobodni izbori u općini Krmpote »Primorka« broj 9, kolovoz 1943.
- ¹²¹ P. Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog, n. dj., str. 57.
- ¹²² Izvještaj KK KPH za kotar Novi od 22. VII 1943. Film u VII, Beograd iz CK KPH, Izvorna signatura 26/437—439.
- ¹²³ Isto.
- ¹²⁴ Izvještaj KK KPH za Novi od 23. kolovoza 1943. Film u VII, Beograd, iz CK KPH, Izvorna signatura 26/441—442. Posljednji izvještaj o radu NOO-a do rujanskih dana. KNOO je bio smješten u selu Bulići, kao i Općinski NOO Lede-nice.

Prema izjavi Andrije Toljana (Dugog) autoru za ovaj rad, članovi Izvršnog odbora KNOO-a Novi bili su: Milan Mataija, predsjednik, te Spoj Josip (Kuzmić) iz Bribira, Mate Butorac (Matić) iz Krmpota, Augustin Kabalin (Luka) iz Novog

Vinodolskog i Nikola Jovanović (Deva) iz Krasnice, kao članovi, a Zdravko Pađen, tajnik KNOO-a.

¹²⁵ I. Milošević, Sjećanja, n. dj. Izabrani NOO u Mataija Dragi od veljače 1942. godine djelovao je sve do rujanskih dana 1943.

¹²⁶ F. Stojević — sjećanja: Krmpote, n. dj. Odbornici Općinskog NOO-a Krmpote u to vrijeme bili su: Anton Pavelić (Popo), Mate Komadina (Malikan), Anton — Tona Butorac (Terin), Pave Butorac (Pave Veliki), Marko Butorac (Pilipac), Mile Tomljanović (Mičo), Ive Krpan (Iviša), Dragan Butorac (Bačić), Mate Butorac (Zula), Tone Krpan (Jandrašina), Mića Butorac, Katica Balen-Radovanović i Matija Filipović (Zeka) s time, da krmpotsko područje nije biralo seoske NOO-e, već su odbornici Općinskog NOO-a bili birani tako, da djeluju i za područje sela kojem pripadaju. Predsjednik NOO-a bio je Ive Butorac (Martinčić), a tajnik Franjo Stojević.

Istaći je, da je područje Krmpota pripadalo novljanskom kotaru i da je Općinski NOO Krmpote nakon osnivanja KNOO-a za kotar Novi od kolovoza 1942. potpadao pod KNOO Novi i da je vezu sa KNOO stalno održavao Ive Butorac Martinčić iz Krmpota, član KNOO-a. (Usporedi: F. Stojević — sjećanja: Krmpote, n. dj.). Međutim, teritorijalne granice partijske, vojnopoziadinske i narodne vlasti nisu se uvijek poklapale. Na krmpotskom području djelovala je part. organizacija koja je bila direktno vezana za Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje od mjeseca srpnja 1942, odnosno KK KPH za kotar Senj koji je osnovan početkom mjeseca studenog 1942. godine. U gornjim krmpotskim selima part. organizacija sela Zabukovac i Luka, kao i Ledeničko krmpotske komande mjesta potpadale su pod OK KPH za Hrv. primorje odnosno pod KK KPH za kotar Senj sve do proljeća 1943. kada OK KPH za Hrv. prim. zaključuje, da se sjedište KK KPH za kotar Senj premjesti na senjsko područje u Krasno i kada 18. V 1943. svi članovi odlaze na senjsko područje.

¹²⁷ Do rujanskih dana 1943. nakon odlaska KK KPH Senj u Krasno, o krmpotskom općinskom području vodio je brigu Kotarski komitet KPH Novi. Usporedi: Izvještaj KK KPH za kotar Novi, od 23. kolovoza 1943.

¹²⁸ Općinski NOO Gornji Zagon djelovao je u sastavu: Joso Tomić iz Plužnica, kao predsjednik, te članovi: Jure Jovanović Sušnjar iz Kala, Nikola Rubčić Mačak iz Krasnice, Mijo Jovanović Brko iz Tribotinja, Anton Tomić Draža iz Plužnica, dok je Jure Rubčić Mačak izabran za tajnika NOO-a.

¹²⁹ A. Tus, Bribr u revolucionarnom, n. dj., str. 218. Rujanskih dana 1943. odbornici Općinskog NOO-a Bribir bili su: Josip Brožićević (Kस्ता), predsjednik, te članovi: Ivan Strizić (Arbičin), Franjo Mureta i Andrija Arbanas.

¹³⁰ Vidi bilješku 90. O Dječjem vrtiću vodio je brigu i nadzor Okružni odbor AFŽ za Hrv. prim. posebno predsjednica Genoveva Tomić, a Okružni NOO za Hrv. prim. je davao pomoć. Vidi: P. Strčić, Zapisnici sjednica Okružnog, n. dj., str. 62. Ipak glavni teret (prehranu) snosio je Općinski NOO Bribir iako su djeca bila sa cijelog područja Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Ovo važi i za Ambulantu iako ju je ONOO za Hrvatsko primorje ponajviše opskrbljivao liječnicima.

¹³¹ Vjerojatno se radi o Uputama koje spominje Anka Berus, delegat CK KPH kada piše 9. travnja 1942. CK KPH, da su u OK KPH za Primorje dobili »Objašnjenja o radu NOO-a« i da su u OK KPH odlučili »napisati opširne upute za rad NOO-a« koji na neoslobođenom području djeluju sada samo kao Odbori NOP-a i opskrbljuju partizane.« (IHRPH, Fond OK KPH 8/108). Ovo tim prije, jer je utvrđeno da u KNOO Novi ova Uputstva nisu pisana.

¹³² Podaci korišteni iz referata povodom 40. godišnjice osnivanja NOO-a Novi Vinodolski 10. listopada 1982, Muzej NV i izjava Andrije Toljan-Dugog, dati autoru za ovaj rad.

¹³³ Povile u NOB-i prema podacima: Ede Butković, Kate Butković (Orozove), Mandice Butković, Ivana Butković-Tuđice, Sobjeslava Butković, Blaža Butković, Mile Butković (Švorca), Marije Butković i Jakova Butković, Muzej NV 216.

¹³⁴ Dopis SUBNOR-a Krmpote—Klenovica od 7. travnja 1978. Muzej NV IX 405/436—7.

¹³⁵ Davorin Ježić: Osnivanje i razvitak organa narodne vlasti narodnooslobilačkih odbora u 1941. godini na području Vinodola, Vinodolski zbornik I, Crikvenica 1977, strana 291.

¹³⁶ Ljubo Marušić: Organizacija prvih NOO-a prema sjećanju Ivice Baretića i Drage Meleh — građa NOB Grižane—Belgrad 1941—1943. data autoru na uvid.

- ¹³⁷ Augustin Mavrić »Gušta« podaci dati autoru za ovaj rad.
- ¹³⁸ SUBNOR Grižane—Belgrad, pregled karte griško-belgradskog kraja — Muzej NV broj IX 405/436—5.
- ¹³⁹ Isto.
- ¹⁴⁰ B. Kalafatić, Sjećanja na održavanje partijskog karsa, n. dj. Zimska pomoć uspješno se provodila i na području kotara Novi kako na oslobođenom području, tako i na okupiranom, a posebno u Bribiru, gdje se je u istoj osjetila masovnost naroda u pomoći NOB-i.
- ¹⁴¹ Lj. Marušić, Organizacija prvih NOO-a, n. dj.
- ¹⁴² Isto. Izneseni podaci odnose se na razdoblje 1944. god., kada je uspostavljena veza Vis—Olib—Krk (Konobe) — Crikveničko područje (Dramalj).
- ¹⁴³ Isto.
- ¹⁴⁴ Isto.
- ¹⁴⁵ SUBNOR Tribalj, dopis od 1. listopada 1977. Muzej NV, Inv. broj IX 405/436—11.
- ¹⁴⁶ D. Ježić, Osnivanje i razvitak organa narodne vlasti, n. dj., str. 276.
- ¹⁴⁷ Isto, str. 287.
- ¹⁴⁸ Isto, str. 288 i 299.
- ¹⁴⁹ SUBNOR Drivenik, dopis od 1. listopada 1977. Muzej NV broj: IX 405/436—4.
- ¹⁵⁰ Izvještaj KK KPH za kotar Crikvenicu od 20. srpnja 1942. Original u CK KPH, ovjеровljeni priјepis Muzej NV — B IX 4—76—35.
- ¹⁵¹ Vidi bilješku 138.
- ¹⁵² Izvještaj KK KPH za Crikvenicu od 29. studenog 1942. Muzej IV B IX 4—79.
- ¹⁵³ Isto.
- ¹⁵⁴ Isto.
- ¹⁵⁵ SUBNOR Grižane—Belgrad, pregled karte, n. dj. Dopunjeno podacima Ljube Marušića i Ivice Baretića.
- ¹⁵⁶ Isto.
- ¹⁵⁷ Vidi bilješku 152.
- ¹⁵⁸ Iz izvještaja KK KPH Crikvenica—Kraljevica od 19. XII 1942. slijedi: »Isto tako nema ni u Izvršnom odboru KNOO-a 3 člana, zbog pomanjkanja ljudi, pa je izabran predsjednik i tajnik, a blagajnika nema (dakle Ljubo Marušić je privremeno na dužnosti blagajnika).
- ¹⁵⁹ Vidi bilješku 155.
- ¹⁶⁰ Ivan Barbalić, zvani Ivić.
- ¹⁶¹ Izvještaj o radu NOO-a za kotar Crikvenicu. Original u CK KPH, a ovjеровljeni priјepis u Muzeju NV, B IX—4—82 Mat. 35 s time, da je u prilogu OK KPH za Hrv. prim. dostavljen i izvještaj Ivana Barbalića Ivića od 21. prosinca 1942. iznosi stradanje omladinca Babića, a treba da stoji Bebić Zvonka, a prema podacima Ljube Marušića, kojemu je ovaj slučaj osobno poznat.
- ¹⁶² Izjava Anđelka Brnjca i Danice-Bebe Vičić date autoru za ovaj rad.
- ¹⁶³ Vidi bilješku 161.
- ¹⁶⁴ Izvještaj KK KPH za Crikvenicu od 29. studenog 1942. Original u CK KPH, a ovjеровljeni priјepis Muzej NV, B IX 4—79 Mat. 35.
- ¹⁶⁵ Izvještaj KK KPH Crikvenica od 1. veljače 1943. Original u CK KPH, ovjеровljeni priјepis Muzej NV, B IX—4—84 Mat. 35. Članovi izvršnog odbora KNOO-a Crikvenica bili su: Sime Marušić Brada, predsjednik, Jure Pelić ujedno i tajnik i Ljubo Marušić kao privremeni blagajnik, prema sjećanju Ljube Marušića i Ivana Hreljca, rukovodioca NOP-a u griško-belgradskom kraju kako to slijedi iz pisma autoru od 21. V 1983.
- ¹⁶⁶ Civilni logor dobio je naziv jer su na tom području živjele osobe koje su radile u kotarskim ustanovama, a istovremeno su na tom području bili stražari i ostali koji su pomagali KNOO-u i kotarskim ustanovama. Izvještaj KK KPH za Crikvenicu od 2. III 1943. Original u CK KPH, a ovjеровljeni priјepis Muzej NV, Inv. B—4—85. Mat. 35 se ističe: Izvršni odbor KNOO-a Crikvenica imao je tada 4 člana. Četvrti član je Šverko Ivan, prema sjećanju Ljube Marušića i Ivana Hreljca. Vidi bilješku 165.
- ¹⁶⁷ Izvještaj KK KPH za kotar Crikvenicu od 22. III 1943. Original u CK KPH, a ovjеровljeni priјepis Muzej NV, Inv. B—IX—4—87. Mat. 35.
- ¹⁶⁸ Izvještaj KK KPH za kotar Crikvenicu od 27. VI 1943. Original u CK KPH, a ovjеровljeni priјepis Muzej NV, Inv. B IX—4—91. Mat. 35.

¹⁶⁹ Isto. Hapšenje aktivista u Šmriki odrazilo se i na Kraljevicu, jer su pisma i materijali nepažnjom iz zasjede talijanske okupatorske vojske dospjeli njima u ruke, a kako je veza išla preko Kraljevice to je i u Bakarcu došlo do zastoja u radu aktivista. U Križišću iako stanovništvo u potpunosti simpatizira NOP smetnje prave dezerteri. Slično je i u Liču. Za Drivenik se ističe da je slično kao i u Križišću, samo što je uz to bilo veći broj hapšenja, a k tome ima i nekoliko HSS agenata, pa je time rad dosta otežan.

U Crikvenici se primjećivala veća aktivnost četnika koji su širili propagandu protiv partizana s time, što su htjeli prikazati narodu, kako je naša NOB komunistička borba. Rad HSS-a se nije osjećao od kada je Dr Jančiković otputovao za Dalmaciju, dok se Franjo Borić nije isticao, pa se rad HSS-a ne zapaža ni u Crikvenici, ni u Selcima i Sv. Jeleni. U Sv. Jakovu je bila provedena mobilizacija. Talijanski okupator je saznao za ovu mobilizaciju, jer su Jakovari imali odvesti sobom jednog talijanskog vojnika (financa) koji je bio povezan uz NOP. Jakovari su pogriješili. Talijanski je vojnik napustio službu da ide u partizane, a oni su ga zadržali da ne ide još jedan dan. Uhvatila ga je talijanska komanda i sutradan je strijeljan u Crikvenici. Uslijedilo je i hapšenje naših aktivista. Na ostalom području crikveničkog kotara prema ovom izvještaju KK KPH Crikvenica u Sv. Jeleni je oko 90% naroda uz NOB, Selcima 80%, Grižane—Belgrad 95%. Najavljena je i borba protiv dezertera.

¹⁷⁰ Izvještaj KK KPH za kotar Crikvenicu sa sastanka od 31. VII 1943. Original u CK KPH, a ovjerovljeni prijepis Muzej NV, Inv. B IX-492. Mat. 35. Broj članova izvršnog odbora KNOO-a je povećan tako da tada KNOO Crikvenica imade 7 članova izvršnog odbora. Osim postojećih kooptirani su: Franjo Domijan iz Sv. Jelene, Miha Marušić Mlikar iz Grižana i Božo Jurčić iz Drivenika. Iz Crikvenice Josip Janković, službenik postaje tajnik s obzirom da je Jure Pelić otišao na novu dužnost u AGITPROP OK KPH za Hrv. prim. Predsjednik KNOO-a je i nadalje Šime Marušić »Brada«.

¹⁷¹ Isto.

¹⁷² Izvještaj KK KPH za kotar Novi od 23. VIII 1943. Film u VII, Beograd iz CK KPH izvorna signatura 26/442.

¹⁷³ Pismo je u Novi uputio sekretar KK KPH za Novi Jure Brožičević. Dopis od 24. VIII 1943. za KNOO Novi potpisao je za predsjednika Luka (Augustin Kabalin — primjedba DJ), a pismo je naslovljeno za NOO — Fokusu (Fokus je partizansko ime za sekretara partijske organizacije Draga Majoli — primjedba DJ). Ovjerovljeni prijepis pisma u Muzeju NV.

¹⁷⁴ Dr Vinko Antić, Vinodolska Selca u borbi, Selca 1975, str. 524; Ivan Rade-tić-Ferdo, Davorin Ježić, Novi Vinodolski u narodnooslobodilačkoj borbi 1941. godine, *Vinodolski zbornik I*, Crikvenica 1977, str. 435.